

Oma Keel

nr 2 / 2008

Oma Keel

Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetuskolleegium: Tiit Hennoste, Reet Kasik, Krista Kerge, Annika Kilgi, Piibe Leiger, Helle Metslang, Helmi Neetar, Pille Penjam, Tiia Penjam, Peeter Päll, Maire Raadik, Maria-Maren Sepper, Tõnu Tender, Jüri Valge, Jüri Viikberg

Toimetajad: Jaan Õispuu, Reili Argus, Annika Hussar

Toimetuse aadress: Emakeele Selts, Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn

e-post: es@eki.ee

Oma Keele väljaandmist toetab haridus- ja teadusministeerium

Emakeele Selts 2008

Autoriõigus: artiklite autorid

Kaas ja kujundus: Tiit Hennoste, Roosmarii Kurvits

Küljendus: Sirje Ratso

Trükk: AS Pakett

ISSN: 1406-6599

S i s u k o r d

<i>Sulev Iva</i> Lõunaeesti ja võru keel: mõisted ja keelepüü	5
<i>Mari Uusküla</i> Eestlasele <i>punane</i> , soomlasele <i>punakas</i> : värviprototüüpidest erinevates keeltes	13
<i>Maria Kunnas Kuule</i> , <i>saad sa palun kaks nädalat mu kassi eest hoolitseda?</i> Viisakuse väljendamine soome- ja eestikeelsetes palvetes ja käskudes.....	22
<i>Hendrik Meister</i> Slängi seos 12–19aastaste noorte tundmustega.....	28

Keelenõuanne

<i>Peep Nemvalts</i> Võõrastav eesti keel.....	39
--	----

Ülevaade

<i>Jüri Valge</i> Keelestrateegia koolis.....	43
<i>Annika Kilgi</i> Emakeele Seltsi sõnakogumisvõistlusest	56
<i>Toomas Liivamägi</i> Ütle üks kaunis eestikeelne lause... ..	60
<i>Vittorianò Reno</i> Firenze murdekeelest itaalia kirjakeeleks: itaalia kirjakeele arengutähiseid	69

Raamatud

<i>Jaan Õispuu</i> Ettekandekogumik emakeelsest Eestist ja Euroopast	74
2007. aastal ilmunud keeleraamatuid (<i>Annika Hussar</i>).....	77

Intervjuu

<i>Jüri Valge</i> . <i>Küsitlenud Jaan Õispuu</i>	82
---	----

Kroonika

2008. aasta keelesündmusi (<i>Jaan Õispuu, Reili Argus</i>).....	90
Tartu ülikoolis 2008. aastal kaitstud eesti keele ja soome-ugri keelte magistri- ja bakalaureusetööd (<i>Mare Valge</i>).....	92
Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudis 2008. aastal kaitstud eesti keele magistri- ja bakalaureusetööd (<i>Siiri Soidro</i>)	94

Lõunaeesti ja võru keel: mõisted ja keelepuu

Sulev Iva

Võru instituudi teadur

Mõistetega *võru keel* ja *lõunaeesti keel* seonduv on paaril viimasel aastakümnel Eesti avalikkuses hulgaliselt diskussioone tekitanud. See annab märku vajadusest selgitada lähemalt täpsemaid tähendusi, mida neile mõistetele on omistatud, ja pakkuda välja sobivad definitsioonid edaspidiseks. Artikli autor on problemaatikat käsitlenud artiklis „Võru keel eesti keele arendamise strateegias” (kultuurileht Sirp, 2007, 16. märts).

Lõunaeesti ja võru keele üle peetud arutlustes on enim tulipunktis olnud keele ühiskondlik staatus. Peamiseks küsimuseks on olnud ja on endiselt, kas lõunaeesti keelt või selle osi tuleks pidada omaette läänemeresoome keel(t)eks või eesti keele lõunaeesti murderühma murreteks.

Keele säilimine oleneb palju sellest, kui kõrge on keele maine. Murret ei peeta nii prestiižikaks kui keelt. See on üks põhjusi, miks lõunaeesti keelele on taotletud ametlikku piirkonnakeele ehk regionaalkeele staatust. 2004. aastal moodustati Vabariigi Valitsuse korraldusel asjatundjate komisjon ülesandega määrata kindlaks lõunaeesti keele õiguslik staatus. Paraku ei leidnud komisjon üksmeelt. Samast aastast pärinevas eesti keele arendamise strateegias räägitakse lõunaeesti murretest ja arvatakse need eesti keele piirkondlike erikujude hulka. Kultuuriministeeriumi alla kuuluv Võru instituut ja riiklik programm „Lõunaeesti keel ja kultuur” räägivad katusmõistena lõunaeesti keelest, mis ühendab mulgi, tartu, võru ja setu keelt. Viimast kaht – võru ja setu keelt – tunnustab ja kaitseb regionaalkeeltena Eesti regionaal- ja vähemuskeelte liit (ERVVL).

Lõunaeesti keel

Hiljutises lõunaeesti keele ajaloo ja praeguse olukorra ülevaatlikus käsitluses¹ on esitatud mõiste *lõunaeesti keel* võimalikud tõlgendused, mille järgi seda terminit on kasutatud vähemalt neljas tähenduses: a) märkimaks lõunaeesti murdeid, b) läänemeresoome keeleala lõuna-piiril kõneldud iidse hõimukeele nimena, c) vana tartu kirjakeele sünonüümina, d) uue võru piirkondliku kirjakeele nimena.

Laiemas tänapäevases kontekstis ei tundu olevat mõttekas ega vajalik piirata terminit *lõunaeesti keel* kitsalt ühegi eespool toodud tähendusega, vaid seda võiks kasutada eelkõige ajaloolises, kuid vajadusel ka tänapäevases plaanis koondnimetusena, mis seob lõunaeesti keelevariandid – uue võru ühis- ja kirjakeele, tänapäeval kõneldava ja kirjutatava setu ja mulgi keele, vana tartu kirjakeele ning nende aluseks olevad traditsioonilised lõunaeesti kohamurded Võru, Setu (eri autorid on pidanud Setut üheks Võru murrakuks või eraldi lõunaeesti murdeks), Tartu ja Mulgi – üheks läänemeresoome keeleks.

Tuleb siiski silmas pidada, et keelekasutajate enesemääratlusest lähtudes ei ole põhjust rääkida lõunaeesti keelest ega murretest, sest praegused lõunaestlased ise ei pea oma keelt ei üheks ega teiseks, vaid olenevalt piirkonnast peamiselt võru, setu või mulgi keeleks. Ainult Tartu murdeala asukail ei näi praegu olevat kindlat piirkondlikku keeleidentiteeti ega ka seda toetavat tänapäevast kirjalikku keelekasutust, mis lubaks rääkida praegusaegsest tartu keelest.

Võib märgata, et ka läänemeresoome või laiemaal soome-ugri keelte tasandil räägitakse mõnikord praegusaegse lõunaeesti keele tähenduses pigem võru või võru-setu, mitte lõunaeesti keelest, täpsustamata, kas mõeldud on tõesti ainult selgemalt lõunaestiliste ja elujõulistena püsivaid võrut-setut või on vaikimisi kaasatud ka viimastel aastakümnetel tugevasti eesti keelega assimileerunud üleminekumurded Tartu ja Mulgi.

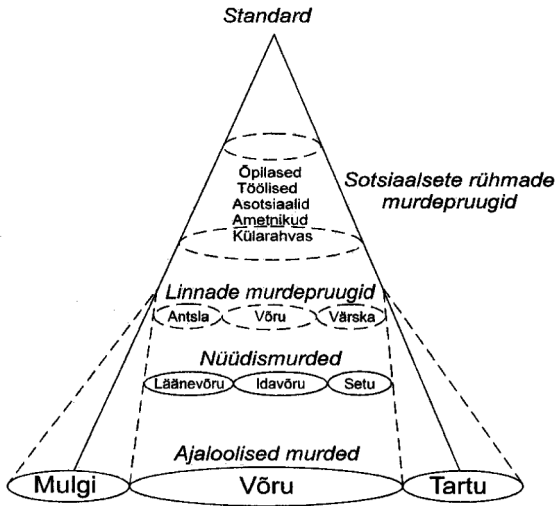
Võru keel

Eelnevalt lõunaeesti keele kohta öeldust lähtub ka *võru keele* mõiste. Võru keele all võiks olla tänapäeval mõistlik silmas pidada lõunaeesti

¹ S. Iva, K. Pajusalu, The Võro Language: Historical Development and Present Situation. – Valodas politika un sociolingvistiskie jautājumi I. Language Policy and Sociolinguistics I. Regional Languages in the New Europe. Ilga Šuplinska (ed). Proceedings of the International Scientific Conference 20–23 May 2004. Rēzekne, 2004, lk 58–63.

tänapäevast piirkondlikku võru kirjakeelt ja selle aluseks olevat võru ühiskeelt, mis põhineb peamiselt lõunaeesti keele traditsioonilisel Võru kohamurdel, kuid on mõjutatud ka teistest lõunaeesti murretest ja eesti kirjakeelest.

Selline käsitus võru keelest sobib 1990. aastatel esitatud määratlustega, mille järgi on võru keel lõunaeesti hõimumurrete ja lõunaeesti kirjakeele järeltulija, mis toetub oma allkeeltele ning mille eksistentsi muudab tegelikuks kasutamise, õpetamise ja õppimise võimalust pakkuva keelestandardi kujunemine. Kirjeldamaks võru keelt iseseisva keelena on Enn Kasak välja toonud selle erinevad tasandid, mida on graafiliselt kujutatud püramiidina, mille põhjaks on väga vanad lõunaeesti keele traditsioonilised kohamurded (Mulgi, Võru, Tartu) ja tipuks uus võru standardkeel. Nende vahele jäävad kohalikud kõnekeeled (idavõru, läänevõru, setu) ning linnade ja sotsiaalsete rühmade kõnepruugid (vt joonis). Kasak mõönab samas, et Mulgi, Tartu ja Setu kuuluvad võru keelepüramiidi siiski ainult osaliselt ja sedagi vaid puhtkeeleliselt, kuna keelekasutajate enesemääratluse järgi on tegemist eraldi keeltega, millele võidakse luua ka eraldi keelestandardid².

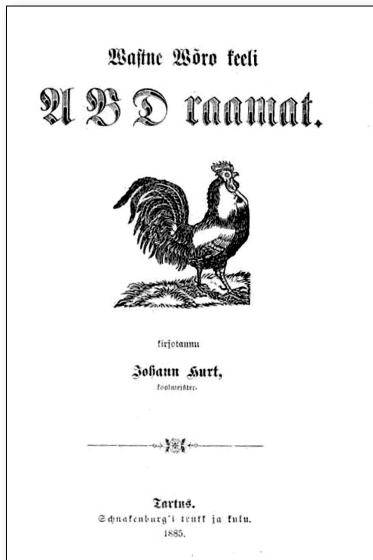
Võru keele tasandid

² E. Kasak, Võru murre ja võro keel. – Õdagumeresoomõ väikuq keeleq. Jüvä Sullöv ja Karl Pajusalu (toim). Võro Instituudi toimõtiseq 4. Võro, 1998, lk 13–19.

Võru kirjakeel

Mõistet *võru kirjakeel* saab seletada kaheti. Laiemas tähenduses on võru kirjakeel igasugune kirjalik keelekasutus (ja sellest moodustuv tekstikorpus), mille aluseks on lõunaeesti keele Võru murre või sellel põhinev võru ühiskeel. Kitsamas mõttes on võru kirjakeel Võru murdel ja võru ühiskeelel põhinev keelestandard ehk teadlikult loodud ühtseid reegleid järgiv normkeel. Võru kirjakeele norm on kujundatud 1990. aastatel ja kõige täielikumalt esitatud „Võru-eesti sõnaraamatus” (2002). Normi on enim järgitud võrukeelsete õppematerjalide koostamisel ja muudes Võru instituudi väljaannetes.

Võru kirjakeelt võib ühtlasi pidada lõunaeesti vana kirjakeele üheks tänapäevaseks jätkajaks, sest lõunaeesti vana (tartu) ja uus (võru) kirjakeel on keeleliselt piisavalt lähedased, nende alusmurded ja kasutuspiirkond kattuvad osaliselt ja võru kirjakeele arendamisel on teadlikult silmas peetud ka lõunaeesti vana kirjakeele traditsioone. Lisaks tuleb mainida, et juba vana lõunaeesti kirjakeele kasutusajal ilmus ka teadlikult võrukeelseiks peetud väljaandeid, mille näiteks võib tuua Johann Hurda 1885. aastal välja antud aabitsa „Wastne Wõro keeli ABD raamat”.

Johann Hurda võrukeelne aabits „Wastne Wõro keeli ABD raamat” (1885)

Setu ja mulgi keel

Vähemalt kirjaliku keelekasutuse tähenduses võib tänapäeval lisaks võru kirjakeelele rääkida eraldi veel kahest uuest lõunaeestilisest kirjakeelest: mulgi ja setu keelest, mida kasutatakse näiteks ajakirjanduses (ajalehed Üitsainus Mulgimaa, Setomaa, ajakiri Peko Helü) ja õpikuis. Mulgi ja setu kirjakeele norme pole seni kehtestatud.

Võru ühiskeel

Eespool korduvalt kasutatud mõiste *võru ühiskeel* märgib lõunaeesti keele Võru murdel põhinevat üha enam ühtlustuvat suulist keelekasutust, milles on vähe säilinud murrakute teravaid piirkondlikke erijooni, kuid esineb rohkesti ka uusi lõunaeesti üldisi muutumistendentse ning teiste lõunaeesti murrete ja eesti kirjakeele mõjutusi.

Võru murre

Eelnevatesse seletustesse lõimitud *Võru murde* mõiste on vajalik lõunaeesti traditsiooniliste kohamurrete tasandi kirjeldamisel ja uurimisel. Võru murde all võime mõista ajaloolisel Võrumaal ja selle lähisaladel siiani elujõulisena püsinud põlist keelepruuki kõikide oma murrakutega. Võru murre on üks kolmest (koos Setuga neljast) lõunaeesti keele traditsioonilisest kohamurdest ning võru ühis- ja kirjakeele peamise alusena on see muidugi eelkõige tähtis osa võru keelest.

Lõunaeesti keele ajalooline kujunemine

Valdav osa läänemeresoome keelte jagunemist käsitletud keeleteadlastest on toetanud seisukohta, et tänapäevane lõunaeesti keel on kujunenud iidse eraldiseisva hõimukeele baasil. Rahvusvahelise tuntuusega keeleteadlastest on lõunaeestit esmakordselt eraldi keeleks nimetanud taanlane Rasmus Rask oma 1834. aastast pärinevas läänemeresoome keelte sünkroonilises ülevaates. Ferdinand Johann Wiedemann peab oma võru grammatikas (1864) käsitletavat keelt põhjaeesti keelest umbes sama kaugeks ja eraldiseisvaks kui liivi või soome keelt ning nendib, et oma kirjakeelt kasutavad lõunaeestlased suhtuvad põhjaeesti keelde nagu kergesti mõistetavasse võörkeelde. Sellist olukorda peab ta sarnaseks taani ja rootsi keele suhtega.

Lõunaeesti keele pikka iga omaette hõimukeelena on oma käsitlustes esile toonud juba Andrus Saareste, hiljem aga veelgi enam Paul Ariste, Pekka Sammallahti ja Tiit-Rein Viitso. Sammallahti järgi eraldus läänemeresoome algkeelest esimesena lõunaeesti hõimukeel ning alles seejärel kõik ülejäänud keeled, Viitso arvates olid aga esimesteks lahknejateks liivi ja lõunaeesti. Paul Alvre on paigutanud lõunaeesti keele läänemeresoome keelte idarühma ja pidanud põhja- ja lõunaeesti erinevust põhinevaks lääne- ja idagrupi erinevustel, millele viitab oma doktoritöös ka Eino Koponen. Ka Petri Kallio kinnitab oma värskes läänemeresoome konsonandiajaloo käsitluses taas Sammallahti seisukohta lõunaeesti keele kõige varasemast eraldumisest läänemeresoome algkeelest. Tema järgi lahknes algkeelest esimesena niinimetatud sisemaamurre, mille ainsaks järeltulijaks ongi lõunaeesti keel, kuna kõik teised läänemeresoome keeled tekkisid algkeele teisest harust, rannikumurdest hargnedes.

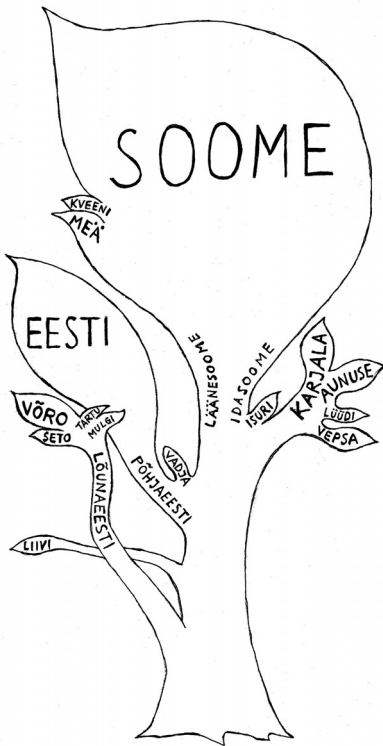
Keelepuu

Sammallahti, Viitso ja teiste tuntud keeleteadlaste arvamus lõunaeesti keelest kui eraldi iidsest läänemeresoome keelest on kujunenud ja avaldatud ajal, mil lõunaeesti keel oli ilma igasuguse ametliku tunnustuse ja institutsionaalse toeta ning üldiselt arvati, et ta on määratud eesti kirjakeelega assimileeruma ja hääbuma. See skeptilisus lõunaeesti keele tuleviku suhtes peegeldub isegi mitmel keelepuumudelil, mis kujutavad lõunaeesti keelt vanima läänemeresoome hõimukeelena. Lõunaeesti keele iseseisvat eksistentsi graafiliselt kujutav joon algab neil skeemidel enne teisi läänemeresoome keeli, kuid tänapäeva jõudes ühineb see eesti keele joonega, kujutades kokkusulamist eesti keelega. Nii polegi neil skeemidel teiste kaasaegsete läänemeresoome keelte hulgas lõunaeesti keelt eraldi välja toodud. Soome-ugri keelte sugulust illustreerivatel populaarsetel puukujulistel keelepuudel (nt uurali keelepuu soome-ugri rahvaste infokeskuse koduleheküljel <http://www.suri.ee>) pole aga kummalisel kombel lõunaeesti keelt üldse kujutatud, ei ajaloolises ega tänapäeva plaanis.

Viimased paarkümmend aastat on ometi näidanud, et iidne lõunaeesti keel pole mitte eesti keelega kokku sulanud, vaid püsib ja areneb edasi tänapäevaste lõunaeesti keeltena. Keelepuud, keelekaardid ja muud graafilised kujutised, kus keel ja tema paiknemine sugulaste või naabrite keskel on illustratiivselt kujutatud, on olulised

sümboolse väärtusega vahendid keelele sellise prestiiži loomiseks, mis aitab kõnelejal oma keele üle uhkust tunda ja innustab teda oma keelt nii palju tarvitama, et see kanduks loomulikult edasi ka järgmistele põlvkondadele.

Vajadust lõunaeesti keele auväärset iga ning tänaseni kestvat iseseisvat eksistentsi ja arengut väljendava sümboli järele tajusin eriti teravalt sel sügisel ühel Võrumaa ettevõtjatele lõunaeesti keele ajaloost peetud loengul. Nimelt oli kuulajaile üllatuseks, et nende keelel on nii pikk ajalugu ning nad imestasid, miks sellest nii vähe räägitakse ja miks seda keele enese säilimise huvides ära ei kasutata. Minult sooviti, et joonistaksin lihtsa ja arusaadava keelepuu, kus oleks näha võru keel koos oma sugukeeltega. Alljärgnev keelepuu, mis põhineb Tiit-Rein Viitso skeemidel, kuid erineb neist päris palju nii ajalooliste hõimukeelte ja tänapäevaste läänemeresoome keelte väljatoomise osas kui ka oma vormi poolest, võikski seda ülesannet täita.

Läänemeresoome keelepuu.

Puu harud on peamised vanad hõimukeeled: lõunaeesti, põhjaeesti, läänesoome ja idasoome. Lehed on 12 tänapäeva läänemeresoome keelt: (1) eesti, (2) vadja, (3) soome, (4) meä, (5) kveeni, (6) isuri, (7) karjala, (8) aunuse, (9) lüüdi, (10) vepsa, (11) liivi ja (12) võru koos setu ning üleminekumurrete tartu ja mulgiga. Lehtede suurus peegeldab ligikaudselt keelte kõnelejate arvu.

Soovitusi edasilugemiseks

- K. Eichenbaum, K. Pajusalu**, Setode ja võrokeste keelehoiakutest ja identiteedist. – Keel ja Kirjandus 2001, lk 483–489.
- S. Iva**, Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. *Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* 20. Tartu, 2007.
- S. Jüvä (S. Iva)**, Võru keel eesti keele arendamise strateegias. – Kultuurileht Sirp, 2007, 16. märts.
- K. Kama**, Lõuna-eesti keele ja kultuuri seisundist. – Kultuurileht Sirp, 2007, 16. märts.
- P. Kallio**, Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Sámit, sánit, sátnehámit. Jussi Ylikoski ja Ante Aikio (toim). *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia* 253. Helsinki, 2007, lk 229–249.
- T. Ojar**, Keeleõigus ja -poliitiga Eestin ja Öuruupan ni kuis tu lõunõeesti kiilt pututas. Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriringute keskuse aastaraamat IV. Tartu, 2004, lk 77–87.
- T. Salminen**, Uralic (Finno-Ugrian) languages. Classification of the Uralic (Finno-Ugrian) languages, with present numbers of speakers and areas of distribution 2007. – <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/fu.html>. Külastatud 10.11.2008.
- P. Sammallahti**, Suomalaisten esihistorian kysymyksiä. – *Virittäjä*, 1977, lk 119–136.
- U. Sutrop**, Kust algab eesti keel. – Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2008, lk 81–96.
- VES**, Võro-eesti synaraamat (kokko pandnuq Jüvä Sullõv). Võro Instituudi toimõndusõq 12. Tartu–Võro, 2002.
- T. Vihalemm, M. Siiner, T. Tender**, Piirkondlike keelekujude tunnustamisest Eestis ja Prantsusmaal Euroopa Liidu keelepoliitika taustal. Emakeele Seltsi aastaraamat 53. Tallinn: Emakeele Selts, 2007, lk 200–221.
- T-R. Viitso**, Läänemeresoome murdeliigenduse põhijooned. – Keel ja Kirjandus 1985, lk 399–404.
- F.J. Wiedemann**, Versuch ueber den Werroehstnischen Dialekt. St. Petersburg 1864. Eestikeelse tõlkega väljaanne. Inge Annom (tõlge), Külli Habicht ja Karl Pajusalu (toim). Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 20. Tartu, 2002.

Eestlasele *punane*, soomlasele *punakas*: värviprototüüpidest erinevates keeltes

Mari Uusküla

eesti keele instituudi vanemteadur

Käesolevas artiklis esitatakse seitsme keele (eesti, soome, ungari, inglise, vene, tšehhi ja itaalia) prototüüpsete värvide paiknemine Ostwaldi värvisüsteemis. Baltisaksa keemiku Friedrich Wilhelm Ostwaldi (1853–1932) järgi on värvi põhitunnused värvitoon, valge ja musta sisaldus. Eespool nimetatud seitset keelt on Brent Berlin ja Paul Kay pidanud põhivärvinimedega teooriast lähtuvalt täielikult välja arenenud põhivärvinimedega keelteks. Keelte võrdlemise teeb võimalikuks ühtse, nn Daviese ja Corbett' empiirilise-kognitiivse välimeetodi kasutamine. Välimeetod koosneb kahest osast: loetelukatsesest ja nimeandmiskatsesest.

Siinses artiklis käsitletlen nimeandmiskatses saadud tulemusi neid omavahel kõrvutades. Prototüüpsed värvid (ka värviprototüübid) on teatud värvikategooriate paremad esindajad. Näiteks värvikategooria *punane* parim esindaja on (päris)punane, mitte hele- või tume- ega bordoopunane.

Artikli peamiseks väiteks on asjaolu, et värviprototüübid ehk värvi parimad näited erinevates keeltes ei kattu, vaid asuvad värviruumis erinevates punktides. Seega võime järeldada, et värv, mida eestlased tüüpiliselt nimetavad värvinimega *punane*, võib soomlasele olla *punakas*, mitte pärispunane.

Sissejuhatuseks

Värvinimesid on erinevates keeltes intensiivselt uuritud eriti pärast seda, kui ameerika antropoloog Brent Berlin ja lingvist Paul Kay avaldasid 1969. aastal oma kuulsa ja palju kõneainet leidnud uurimuse „Põhivärvinimed: nende universaalsus ja evolutsioon”. Berlin ja Kay uurisid ühtekokku 98 keelt, neist 20 välimeetodiga. Paljude välimeetoditega uuritud keelte keelejuhtide arv piirdus enamasti ühega. Välimeetodiga uuritud 20 keelt olid järgmised (sulgudes esitatud riik või piirkond, kus neid kõneldakse): araabia (Liibanon), bulgaaria (Bulgaaria), kata-

laani (Hispaania), kantoni (Hiina), mandariini (Hiina), inglise (USA), heebrea (Iisrael), ungari (Ungari), ibibio (Nigeeria), indoneesia (Indoneesia), jaapani (Jaapan), korea (Korea), pomo (California), hispaania (Mehhiko), suahiili (Ida-Aafrika), tagalogi (Filipiinid), tai (Tai), tzeltali (Lõuna-Mehhiko), urdu (India) ja vietnami (Vietnam).

Berlin ja Kay leidsid, et erinevad keeled tunnevad erinevaid põhivärvinimesid, kusjuures nende arv varieerub kahest nimest üheistkümneni. Põhivärvinimetused tähistavad valget, musta, punast, kollast, rohelist, sinist, pruuni, halli, roosat, lillat ja oranži. Nendest kuut esimest võib pidada esmasteks ning viit järgmist sekundaarseteks põhivärvinimedeks. Universaalsete põhivärvinimede areng keeles sõltub kultuuri arengu astmest ning allub kõikjal ühtsele seaduspärasusele.

Berlin ja Kay on sõnastanud põhivärvisõnade esinemise reeglid keeles järgmiselt:

1. Kõikides keeltes on olemas värvisõnad *must* ja *valge*.
2. Kui keeles on kolm värvisõna, lisandub *punane*.
3. Kui keeles on neli värvisõna, siis sisaldub keeles *roheline* või *kollane* (kuid mitte mõlemad).
4. Kui keeles on viis värvisõna, siis tähistatakse rohelist ja kollast eraldi.
5. Kui keeles on kuus värvisõna, on olemas *sinine*.
6. Kui keeles on seitse värvisõna, lisandub värvisõna *pruun*.
7. Kui keeles on olemas kaheksa või rohkem värvisõna, siis on olemas eri sõnad *lilla*, *roosa*, *oranži* ja *halli* tähistamiseks või mõni nende kombinatsioon¹.

Värvisõnad avalduvad sõnavaras fikseeritud järjekorras ning eristatakse seitset staadiumit. See näitab, et kuigi keeled erinevad arengujärgu poolest, leksikaliseeruvad põhivärvinimed universaalselt ja ühtse skeemi järgi (vt joonist).

							[lilla]
[valge]		[roheline]	→	[kollane]			[roosa]
	→	[punane]	→		→	[sinine]	→
[must]		[kollane]	→	[roheline]			[hall]
I	II	III	IV	V	VI	VII	

Põhivärvinimede arenguskeem maailma keeltes

¹ B. Berlin, P. Kay, Basic color terms: their universality and evolution. Berkeley: University of California Press, 1969, lk 2–3.

Urmas Nemvaltsi illustatsioon

Kui keeles on olemas põhivärvinimi, mis asub joonisel paremal, peab selles keeles olema olema ka leksikaliseerunud põhivärvinimi vasakul. Näiteks kui keeles on olemas sõna pruuni värvuse tähistamiseks, peavad selles keeles olema olema ka põhivärvinimed valge, must, punane, roheline, kollane ja sinine. Algset põhivärvinimede arenguskeemi on mitmed teadlased hiljem parandanud ja täiendanud.

Põhivärvinime defineerisid Berlin ja Kay nelja põhikriteeriumiga ja viie lisakriteeriumiga:

- 1) värvi põhinimi peab olema monolekseemne, st tema tähendus ei tohi olla tuletatav põhinime komponentidest;
- 2) põhinime tähendus ei tohi sisalduda ühegi teise värvisõna tähenduses. Põhivärvinimed on kõikehõlmavad, teised värvisõnad on põhivärvinimede sünonüümid või oma ülemmõiste suhtes alammõisted;
- 3) põhivärvisõna peab saama kasutada kõikide objektide kirjeldamiseks. Sõnad, millega saab kirjeldada ainult suletud klassi objektide värvust (nahk, juuksed, erinevate loomade värvused), ei ole põhivärvinimed;
- 4) põhivärvinimi peab olema psühholoogiliselt esilduv. Esilduvust iseloomustavad muuhulgas sellised näitajaid nagu kalduvus esineda loetelude alguses; esinemisstabiilsus nii katseisikute kui ka konteksti; kuulumine kõigi katseisikute idiolekti.

Värvi põhinime staatuses kahtlemise korral tuleb silmas pidada ka järgmisi kõrvalkriteeriumeid:

- 5) kahtluse all olev värvisõna peab täitma kõik eespool nimetatud kriteeriumid;
- 6) värvinime korral, mis on mingi konkreetse objekti nimetuseks, tuleb värvinime pidada objektist lähtuvaks ja kahelda, kas värvinimi kuulub põhivärvinimede hulka;
- 7) põhivärvinime staatuses tuleks kahelda, kui värvisõna puhul on tegemist hilise laensõnaga;
- 8) kui värvi põhinime staatuses kaheldakse, tuleb arvesse võtta ka värvisõna morfoloogilist keerukust. Selle kriteeriumi järgi ei saa põhivärvinimedeks pidada liitsõnu ja tuletusliitega moodustatud värvinimesid.

Siinse artikli autor on pakkunud välja järgmise põhivärvinime definitsiooni:

„...põhivärvinimi on semantiliselt ühtne ja psühholoogiliselt esilduv, väljendub kõikide keeikasutajate idiolekti(de)s ning esineb katseloeteludes esimes(t)ena nimetatud värvinimede hulgas. Värvitahvlitele nime andes kasutavad keelejuhid põhivärvinime üksmeelselt. Põhivärvinime tähendus ei sisaldu ühegi teise põhivärvi nimetuses. Kui värvinimi täidab psühholoogilise esilduvuse kriteeriumi, ehkki kirjeldab teatud suletud klassi objekte, võib selle arvata põhivärvinimeks.”²

Andmestik

Järgnevalt on vaatluse alla võetud uurali keeltest eesti, soome (mõlemad läänemeresoome keeled) ja ungari (ugri); slaavi keeltest vene (idaslaavi) ja tšehhi (läänetslaavi); indoeuroopa keeltest inglise (germaani) ja itaalia (romaani) keel. Kasutatud andmestikust annab ülevaate alljärgnev tabel.

² M. Uusküla, Basic colour terms in Finno-Ugric and Slavonic languages: Myths and Facts. *Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis*. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus, 2008, lk 65.

Keelkond	Keeleharu või -rühm	Keel	Keelejuhtide arv	Materjalide publitseerijad
uurali	läänemere-soome	eesti	80	Urmus Sutrop (2002)
		soome	68	Mari Uusküla (2007)
	ugri	ungari	125	Mari Bogatkin-Uusküla ja Urmus Sutrop (2005, 2007)
indo-euroopa	slaavi (idaslaavi)	vene	54	Ian Davies ja Greville Corbett (1994)
	slaavi (läänslaavi)	tšehhi	52	Mari Uusküla (2008)
	germaani	inglise	47	Ian Davies ja Greville Corbett (1995)
	romaani	Itaalia	102	Mari Uusküla (publitseerimata)

Välimeetod

Keelte andmed on kogutud Daviese ja Corbett' välimeetodiga (1994, 1995), mis koosneb kahest osast: loetelukatsesest ja nimeandmiskatsesest. Loetelukatses palutakse osalejatel loetleda kõik vastavasse hulka/välja kuuluvad x-id. Keeli, mida on selle meetodiga uuritud, saab omavahel võrrelda. Siinses kirjutises on kasutatud ainult nimeandmiskatses saadud tulemusi. Nimeandmiskatses (ingl *colour naming task*) näidatakse keelejuhtidele 65 värvitahvlit juhuslikus järjekorras ja palutakse neile nimed anda. Testid viiakse läbi siseruumis loomulikus hajutatud päeva-valguses, hoidudes seejuures nii otsesest päikesevalgusest kui ka varjust. Värvitahvlid paigutati üksteise järel juhuslikus järjekorras helehallile riidest alusele. Iga tahvlit keelejuhile näidates esitati küsimus: *Mis värv see on?* keelejuhi emakeeles. Keelejuhid võisid mitte vastata, kui nad ei leidnud värvile sobivat nime. Keelejuhtide nägemistaju kontrolliti värvipimedustestiga³.

Värvitahvlid suurusega 5x5 cm on valmistatud vineerist ja kaetud *Color Aid Corporation*'i värvipaberitega. *Color Aid* on modifitseerinud Ostwaldi värvisüsteemi, milles värvi põhitunnusteks on värvitoon (ingl

³ R. Fletcher, *The City University colour vision test*. 2nd ed. London: Keeler, 1980.

hue), valge sisaldus (ingl *tint*) ja musta sisaldus (ingl *shade*). *Color Aid*'i värvisüsteemis on 6 põhivärvist kombineeritud 24 pooltoonilist värvi: Y – *yellow* 'kollane', O – *orange* 'oranž', R – *red* 'punane', V – *violet* 'lilla', B – *blue* 'sinine', G – *green* 'roheline' ning nende vahetoonid, nt YO – kollakasoranž, YOY – kollakasoranžikaskollane. Iga värvitoon jaguneb neljaks heledaks variandiks T1–T4, milles proportsionaalselt suureneb valge osatähtsus, ja kolmeks tumedaks variandiks S1–S3, milles suureneb musta osatähtsus. Lisaks on kasutatud kaht süsteemi-päratut värvi *sienna* 'sieena' ja *rose red* 'roospunane'. Akromaatiline värviskaala jaguneb vastavalt valge ja musta sisaldumisele astmeteks.

Värviprototüübid Ostwaldi värviruumis

Prototüübi ehk fokaalpunkti mõiste võttis kasutusele Eleanor Rosch Heider. Fokaalpunktiks või prototüüpseks värviks loetakse käesolevas artiklis värvitahvlit (kokku 65, vt eespool), mida on kõige rohkem nimetatud ühega põhivärvinimedest (eesti keele põhivärvinimed on Urmas Sutropi järgi *kollane*, *punane*, *sinine*, *roheline*, *must*, *valge*, *pruun*, *roosa*, *lilla*, *oranž* ja *hall*). Soome keeles on värviruumi paigutatud ka värvinimi *violetti* 'lilla', mis praegu veel soome keeles välja kujunenud põhivärvinimi ei ole.

Põhivärvinimed vaadeldavates keeltes

Ungari keeles on 11 põhivärvinime: *piros* 'punane', *kék* 'sinine', *zöld* 'roheline', *sárga* 'kollane', *fehér* 'valge', *fekete* 'must', *lila* 'lilla', *barna* 'pruun', *szürke* 'hall', *rózsaszín* 'roosa' ja *narancssárga* 'oranž'. Ungari keeles on arvatud olevat kaks põhivärvinime punase tähistamiseks: *piros* ja *vörös*. Artikli autor on oma töödes näidanud, et see väide ei ole õige – tänapäeva ungari keeles kasutatakse põhivärvinimena siiski ainult värvisõna *piros*.

Soome keeles on kogutud materjali põhjal kümme põhivärvinime: *punainen* 'punane', *sininen* 'sinine', *vihreä* 'roheline', *keltainen* 'kollane', *musta* 'must', *valkoinen* 'valge', *oranssi* 'oranž', *ruskea* 'pruun', *harmaa* 'hall' ja *vaaleanpunainen* 'roosa'. Mauno Koski on oma 1983. aastal ilmunud monograafias „Värvinimetused soome ja lähisugulaskeeltes” väitnud, et soome keeles on kaheksa põhivärvinime. Keele muutumise käigus on *oranssi* 'oranž' ja *vaaleanpunainen* 'roosa' ilmselt põhivärvinimedeks leksikaliseerunud ning moodustavad

omaette mõiste, seejuures on sõna *vaaleanpunainen* tähendus eesti keeles *roosa*, aga mitte *helepunane*, nagu otse tõlkides võiks arvata.

Vene keeles on kaks põhivärvinime sinise värvuse tähistamiseks ja seega kaksteist põhivärvinime: *černyj* 'must', *belyj* 'valge', *krasnyj* 'punane', *zelenyj* 'roheline', *želtyj* 'kollane', *sinij* 'sinine', *goluboj* '(hele) sinine', *koričnevij* 'pruun', *fioletovij* 'lilla', *rozovij* 'roosa', *oranževyj* 'oranž' ja *seryj* 'hall'.

Tšehhi keele põhivärvinimesid on kokku üksteist: *bílá* 'valge', *červená* 'punane', *žlutá* 'kollane', *modrá* 'sinine', *zelená* 'roheline', *černá* 'must', *oranžová* 'oranž', *fialová* 'lilla', *hnědá* 'hall', *růžová* 'roosa' ja *šedá* 'hall'.

Inglise keeles on Ian Daviese ja Greville Corbetti andmetel üksteist põhivärvinime: *black* 'must', *white* 'valge', *red* 'punane', *green* 'roheline', *yellow* 'kollane', *blue* 'sinine', *brown* 'pruun', *purple* 'lilla', *pink* 'roosa', *orange* 'oranž' ja *grey* 'hall'.

Itaalia keeles on problemaatiliseks samuti sinine ning küsitletute vastused näitavad, et sinise jaoks on itaalia keeles kaks põhivärvinime. Kokku on itaalia keeles kaksteist põhivärvinime: *rosso* 'punane', *giallo* 'kollane', *verde* 'roheline', *bianco* 'valge', *blu* 'sinine', *nero* 'must', *viola* 'lilla', *arancione* 'oranž', *marrone* 'pruun', *rosa* 'roosa', *celeste* 'helesinine' ja *grigio* 'hall'.

Järgnevas tabelis on esitatud värvikategooria, fokaalpunkti värvi-tahvli *Color Aid* kood (vt eespool) ning kõikides keeltes antud värvikategooriale vastav põhivärvinimi. Kui mõnel juhul on keelejuhid andnud võrdselt ühe nime mitmele värvitahvlile, märgitakse tabelis mõlemad (nt vene *želtyj* 'kollane' parimaks näiteks võivad olla mõlemad värvitahvlid, nii Y (puhas kollane) kui ka YOY (kollane-oranž-kollane)).

Tabelist on näha, et eesti *punane* ja soome *punainen* on erinevad punased, vene *seryj* ja tšehhi *šedá* erinevad hallid; inglise *brown*, itaalia *marrone* ja soome *ruskea* on aga kõik erinevad pruunid. Sinise parimad näited seitsmes keeles on jagatud lausa viiele erinevale värvitahvlile.

Seega saab kokkuvõtteks nentida, et värviprototüüpide jaotus erinevate keelte värviruumis on meelevaldne ega sõltu näiteks keelesugulusest. Konkreetset värvitoonid määratakse kindlaks ilmselt ühes kindlas kultuuriruumis ja neid võidakse tajuda keelest lähtuvalt väga erinevalt. Oma osa mängib ilmselt ka keskkond, kus värve tajutakse.

Fokaalpunktid Ostwaldi värviruumis seitsmes keeles

Värvi- kategooria	Fokaalpunkti värvitahvli Color Aid kood	Värvikategooria nimed
Kollane	Y	tšehhi <i>žlutá</i> , inglise <i>yellow</i> , eesti <i>kollane</i> , soome <i>keltainen</i> , ungari <i>sárga</i> , vene <i>želtyj</i> , itaalia <i>giallo</i>
	YOY	vene <i>želtyj</i>
Oranž	OYO	tšehhi <i>oranžová</i> , eesti <i>oranž</i> , soome <i>oranssi</i> , ungari <i>narancssárga</i> , vene <i>oranževyj</i> , itaalia <i>arancione</i>
	O	inglise <i>orange</i>
Pruun	YO S3	soome <i>ruskea</i> , ungari <i>barna</i> , tšehhi <i>hnědá</i>
	O S3	inglise <i>brown</i> , eesti <i>pruun</i> , vene <i>koričnevij</i>
	RO S3	itaalia <i>marrone</i>
Punane	RO	tšehhi <i>červená</i> , soome <i>punainen</i> , ungari <i>piros</i> , vene <i>krasnyj</i> , itaalia <i>rosso</i>
	ROR	inglise <i>red</i> , eesti <i>punane</i>
Roosa	ROR T3	tšehhi <i>růžová</i> , eesti <i>roosa</i> , vene <i>rozovyj</i>
	R T4	inglise <i>pink</i> , soome <i>vaaleanpunainen</i> , ungari <i>rózsaszín</i> , itaalia <i>rosa</i>
Lilla	RV	inglise <i>purple</i> , eesti <i>lilla</i>
	VRV	tšehhi <i>fialová</i> , soome <i>violetti</i> , ungari <i>lila</i> , vene <i>fioletovyj</i>
	V	tšehhi <i>fialová</i> , inglise <i>purple</i> , vene <i>fioletovyj</i> , itaalia <i>viola</i>
Sinine	BVB	tšehhi <i>modrá</i> , soome <i>sininen</i> , itaalia <i>blu</i>
	B	eesti <i>sinine</i>
	B T1	inglise <i>blue</i>
	BGB	eesti <i>sinine</i> , ungari <i>kék</i> , vene <i>sinij</i>
	BGB T3	vene <i>goluboj</i> , itaalia <i>celeste</i>
Roheline	G	eesti <i>roheline</i> , soome <i>vihreä</i> , ungari <i>zöld</i> , vene <i>zelenyj</i>
	GYG	tšehhi <i>zelená</i> , itaalia <i>verde</i>
	YG	inglise <i>green</i>
Hall	GRAY 2	eesti <i>hall</i> , vene <i>seryj</i>
	GRAY 4	tšehhi <i>šedá</i> , soome <i>harmaa</i> , ungari <i>szürke</i> , inglise <i>grey</i> , itaalia <i>grigio</i>

Soovitusi edasilugemiseks

B. Berlin, E. A. Berlin, Aguaruna color categories. *American Ethnologist* 2, 1975, nr 1, lk 61–78.

M. Bogatkin-Uusküla, U. Sutrop, Tänapäeva ungari keele põhivärvinimed. – *Keel ja Kirjandus* 2005, nr 7, 558–570.

M. Bogatkin-Uusküla, U. Sutrop, Kas ungari keeles on kaks punase värvi põhinime *piros* ja *vörös*? – *Emakeele seltsi aastaraamat* 50. Tallinn, 2005, lk 93–110.

I. Davies, G. Gorbett, The basic color terms of Russian. – *Linguistics* 32, 1994, lk 65–89.

E. R. Heider, “Focal” color areas and the development of color names. – *Developmental Psychology* 4, 1971, nr 3, lk 447–455.

M. Koski, Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 391. Savonlinna: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1983.

U. Sutrop, Eesti keele põhivärvinimed. – *Keel ja Kirjandus* 1995, nr 12, lk 797–808.

U. Sutrop, The vocabulary of sense perception in Estonian: structure and history. (*Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia*, 8.) Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, and Wien: Peter Lang, 2002.

M. Uusküla, Distribution of colour terms in Ostwald’s colour space in Estonian, Finnish, Hungarian, Russian and English. – *Trames* 10, 2006, nr 2, lk 152–168.

M. Uusküla, Basic colour terms in Finno-Ugric and Slavonic languages: Myths and Facts. *Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis*. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus, 2008.

Kuule, saad sa palun kaks nädalat mu kassi eest hoolitseda?

Viisakuse väljendamine soome- ja eestikeelsetes palvetes ja käskudes

Maria Kunnas

Tampere ülikooli magister

Soome ja eesti keeles on viisakuse grammatilised väljendamisvõimalused üsna sarnased. Siiski võib esineda olukordi, kus mingi struktuuriga palved kõlavad eesti keeles viisakana, aga soome keelekeskkonnas samas olukorras veidralt või koguni ebaviisakalt. Ja muidugi ka vastupidi.¹

Materjali kogumine

Olen magistritöös uurinud seda, kuidas soomlased ja eestlased üksteise poole pöörduvad, kui nad paluvad või käsivad kedagi midagi teha. Küsitlesin ankeediga 18–31aastaseid inimesi. Küsitletud olid üliõpilased ja äsja ülikooli lõpetanud, neist 14 meest, 33 naist ja üks, kes ei soovinud oma sugupoolt avaldada. Enamik õppisid Tampere, Tartu või Tallinna ülikoolis. Ankeedis oli kokku 18 punkti, kus vastajalt oodati reageerimist mõnele palvele. Küsitletuid oli 48, mistõttu ainekogus oli kokku 864 vastust, 432 soome ja 432 eesti keeles. Palusin katseisikuil täita ankeedi, milles oli kirjeldatud erinevaid olukordi, kus inimesel on vaja midagi paluda. Siinkohal on esitatud kaks ankeedis esitatud olukorda

Oled võitnud loterii peavõidu: see on kahenädalane puhkusereis Hispaaniasse! Kavatsed järelilikult kaheks nädalaks Hispaaniasse puhkama minna

---

1 See valdkond hakkas mind huvitama, kui otsisin võimalikku magistritöö teemat. Et õppisin peaaugina soome keelt ning kõrvalainena eesti keelt ja kultuuri, soovisin kirjutada töö ainevaldkonnas, mis oleks seotud Eesti ja eesti keelega. Valik langes soome ja eesti viisakusstrateegiale. Minu magistritööga tervikuna on võimalik tutvuda internetis aadressil <http://tutkielmat.uta.fi/haekokoversio.php?id=17651>.

ja sul on vaja kedagi, kes sinu kassi eest äraoleku ajal hoolitseb. Kass vajab hoolt üle päeva. Kuidas küsid abi a) vanaemalt või vanaisalt?, b) õelt või vennalt, kes on umbes niisama vana kui sina?

Seisad toidupoes juusturiivi ees. Tahaksid Parmesani, aga juustud on nii kõrgel ja kaugel, et sa ei ulatu nendeni. Tahad Parmesani tingimata just täna ja see on müügil ainult selles kaupluses. a) Näed müüjat, kes võiks ehk aidata. Kuidas sa tema poole pöördud? b) Müüjat ei ole silmapiiril, aga märkad endavanust kauplusekülatajat, kes on sinust märksa pikem. Ta uurib naaberriivi toorjuustuvalikut. Kuidas sa tema poole pöördud?

Palve tähendab minu töös keelelist väljendust, millega kedagi palutakse või kästakse midagi teha. Kõikide olukordade kirjelduses oli esitatud 1) olukorra iseloomustus ja kõneleja probleem; kõneleja tähistab siin isikut, kelle palve küsitletu ankeeti kirjutab; 2) kas kuulaja on kõneleja tuttav või võõras; 3) milline on kuulaja ja kõneleja staatuste suhe, s.o kas kuulaja on kõnelejaga samal või eri sotsiaalsel tasandil. Siin on oletatud, et näiteks õpingukaaslased ja kolleegid on samal tasandil ja et ülemused, juhatajad, vanavanemad ja ülikooli õppejõud on kõrgemal tasandil kui nende alluvad, lapselapsed ja üliõpilased.

Töös olen kasutanud mõisteid *soomlased* ja *eestlased*. Loomulikult ei taha ma oma uurimistulemustega väita, et kõik eestlased või soomlased käituksid niimoodi, nagu minu tulemused osutavad. Ma ei julge väita isegi seda, et uuringusse kaasatud isikud käituksid päris elus nii, nagu nad on ankeeti kirjutanud. Inimese arvamus oma käitumisest ei ole alati kuigi täpne või realistlik.

Uurimuse teoreetiline taust

Uurimuse kõige olulisem teoreetiline lähtekoht on Penelope Browni ja Stephen C. Levinsoni teooria, mille järgi on igal inimesel positiivne ja negatiivne nägu. Positiivne nägu märgib seda, et inimene tahab kaasinimestele meeldida, samasse rühma kuuluda ja austust pälvida. Negatiivne nägu väljendab inimese soovi ise otsustada, mida ta teeb, ja et keegi teda ei käsutaks. Aga kui keegi näiteks palub teist inimest midagi teha, siis paluja ilmselt ei austa teise inimese soovi olla vaba ja tegutseda oma tahtmist mööda. Palumine on seega negatiivsele näole ohtlik, kuna vajatakse viisakust, et oht väheneks ja sotsiaalne suhtlemine laabuks. Browni ja Levinsoni teooria järgi on ohtu võimalik vähendada kas positiivse või negatiivse viisakuse abil. Positiivse

viisakusega püütakse kuulajale jätta mulje, et kõneleja austab teda või arvab, et nad kuuluvad samasse rühma. Negatiivne viisakus märgib, et kuulajale püütakse jätta mulje kõneleja soovist mõjutada kuulaja tegemisi võimalikult vähe või üldse mitte.

Käsk-, soov- ja küsilauseite kasutamine

Uurimus näitas, et eestlased kasutavad oma palvetes rohkem käskiva kõneviisi vorme kui soomlased. Eesti ainekust oli 35% palvetest käskivas kõneviisis, soome ainekust aga ainult 11%. Peale selle selgus, et soomlased kasutasid käskiva kõneviisi vormi peamiselt hädaolukorras või rutates. Sellises olukorras oli kõnelejal näiteks vaja paluda abi, sest kõneleja kaaslane oli kaotanud teadvuse ja teda pidi paremasse asendisse tõstma.

Näiteks:

Tommi, tuu auttaan! Nostetaan Päivi tohon kylkiasentoon. 'Tommi, tule appi! Tõstame Päivi sinna külili.'

Ka eestlased kasutasid niisugustes olukordades enamasti käskivat kõneviisi, kuid see domineerib mujalgi.

Vanaisa, palun anna mu kassile süüa, kui ma ära olen.

Soomlased kasutasid rohkem küsilauseid kui eestlased. Soome väljendustest oli 78% küsilauseid, eestlaste puhul ainult 51%.

Voisit sä käydä välillä moikkaamassa Miisulia ja vähän ruokkia sitä? 'Saaksid sa vahel käia Miisulile tere ütlemas ja talle natuke süüa anda?'

Vabandage, ma tahaks Parmesani, aga kahjuks ei ulatu ma nendeni. Kas aitaksite mind?

Mõned uurijad on arvamusel, et käskiv kõneviis ei ole eriti viisakas, sest vormiliselt ei anna see kuulajale võimalust keelduda. Käskivas kõneviisis eestikeelseid palveid saatis pea alati viisakusfraas, *palun* või *ole hea /kena/armas*. Oli huvitav täheldada, et käskivat kõneviisi kasutati enamasti niisugustes olukordades, kus kuulaja oli kõnelejale tuttav ja staatusest samal või madalamal tasemel.

Tingivat kõneviisi kasutasid soomlased mõnevõrra rohkem kui eestlased. Eestlaste palvetest sisaldas tingiva kõneviisi vormi 45%, soomlastel 59%. Näiteks olgu siinkohal toodud olukord, kus kõneleja

ei saa Hispaania-reisi tõttu järgmisesse loengusse tulla ja palub loengukaaslaselt loengumaterjale hankimisel abi.

Kui sa järgmisel nädalal loengusse tuled, kas sa saaksid ka mulle materjali võtta, kui õppejõud midagi jagab? See oleks väga hea.

Niihästi soome kui ka eesti palvetes esines tingiva kõneviisi vorme rohkem olukordades, kus kuulaja oli võõras. Üsna üldine on seisukoht, et tingiva kõneviisi kasutamine mõjub viisakamalt, kuna palves kirjeldatud toiming sõltub mingitest tingimusest. Tingiva kõneviisi kasutamine muudab toimingu niisiis küll pisut ebakindlamaks, kuid vähendab nõnda kuulaja käsutamist.

Pöördumine, kõnetamine ja perspektiivid

Palve alguses on tihtipeale eriline osa: eesmärk pöörata kuulaja tähelepanu kõnelejale, suunata kõneleja kõne kuulajale või paluda vabandust tülitamise pärast. Nii soomlased kui ka eestlased kasutasid palve alguses kõige sagedamini mitmesuguseid tervitusi ja vabandusi tülitamise pärast. Järgmises olukorras palub kõneleja abi loengus olnud kaaskuulajailt.

*Hei, voisiko jompikumppi teistä vahtia mun kissaa mun lomamatkan ajan?
'Tere, kas üks teist saaks mu puhkusereisi ajal mu kassi järele vaadata?'*

Tere. Kas järgmise nädala loengumaterjale hiljem ka veel saab, sest ma ise ei saa järgmine nädal loengule tulla?

Hei oli uurimisainestikus kõige tavalisem soome tervitus (80% kõiki-dest tervitustest) ja *Tere* vastavalt kõige tavalisem eesti tervitus (60%). Neid kasutati pea kõigis olukordades. Tavalisuse poolest *hei*-tervitusele järgnev soome tervitus oli *moi* ja eesti *tere*-tervitusele järgnev tervitus oli *hei*. Soome *moi*'d ja eesti *hei*'d kasutati eelkõige olukordades, kus kuulaja oli kõnelejale tuttav.

Eestlased kasutasid palve alguses sõna *kuule* ja kõnetatava nime sagedamini kui soomlased. Soomlased kasutasid pärisnime enamasti olukordades, kus kuulaja pidi toimima kiiresti. Eestlased kasutasid pärisnime olukordades, kus kuulaja ja kõneleja olid lähedased. *Kuule*-alguste jaotuses oli huvitav see, et 90% neist esines olukordades, kus kuulaja oli kõnelejale tuttav, aga soome *kuule*-alguste puhul oli tuttava inimeste poole pöördumist ainult 40%.

Kuule, saad sa palun kaks nädalat mu kassi eest hoolitseda?

Hei, kuule. Voisitko sä ottaa mulle seuraavan kerran monisteet? Kun mä lähden kahdeks viikoks tonne Espanjaan. 'Tere, kuule. Kas saaksid võtta mulle järgmise nädala paljundused, sest ma lähen kaheks nädalaks Hispaaniasse.'

Võib-olla on erinevus seotud asjaoluga, et eestlased tavaliselt teietasid võõraid kuulajaid ja *kuule* on ju sinatamine. Üldiselt teietasid eestlased palju rohkem kui soomlased. Ainestiku kõigist eesti palvetest sisaldas *teie*-vormi 39%, aga soome palvetest ainult 7%.

Teietamise jagunemises oli huvitav täheldada, et eestlased teietasid enamasti olukorras, kus kuulaja oli kõnelejale võõras. Eestlased teietasid võõrast peaaegu alati, sõltumata tema staatusest. Soomlased seevastu teietasid olukorras, kus kuulaja staatus oli kõneleja omast kõrgem. Teietamist ja sinatamist vältis palvetes soomlastest 19% ja eestlastest 10%.

Järgmine situatsioon on selline: kõneleja seisab bussipeatuses. Ta on bussi sõiduplaani koju unustanud, aga tal oleks vaja infot busside ja peatuste kohta. Peatuses seisab vanem inimene, arvatavasti pensionär, sõiduplaan käes. Kõneleja palub temalt abi.

Anteeksi, osaisitteko te sanoa, mikä bussi menee paikkaan X? Millähän pysäkillä siellä pitäisi jäädä pois? 'Vabandust, kas te oskaksite öelda, mis buss sõidab X-i? Mis peatuses peab maha minema?'

Viisakusfraaside kasutamine

Kui eestlased kasutasid viisakusfraase sageli, siis soomlased kasutasid neid väga vähe. Soome palvetest sisaldas viisakusfraasi vähem kui 1%. Järgmises näitesituatsioonis palub kõneleja tuttavat kolleegi tuua kioskist midagi süüa.

Hei oo kiltti, ja tuo mullekin jotakin purtavaa! 'Hei, ole hea ja too mulle ka midagi söögipoolist!'

Soome keeles ei ole otsest vastet *palun*-fraasile, mida kasutati eesti palvetes väga tihti.

Palun andke mulle Parmesani!

Eesti palvetest sisaldas *palun*-fraasi 20%. Seda kasutati kõigis siinse uurimuse näiteolukordades, isegi hädaolukorras. Eesti viisakusfraas *ole hea / kas ole(ksi)d hea/kena/armas* jne oli esindatud 12% palvetest.

Õeraasuke, ole hea ja toida mu kassi ülepäeviti.

Ole hea-fraasid olid koondunud olukordadesse, kus kuulaja oli kõneleja tuttav ja madalamal või samal tasandil.

Kokkuvõtteks

Tulemustest selgus, et soome ja eesti palvetes esineb väga vähe selliseid jooni, mis on omased ainult kas soome või eesti keelele. Töö põhjal kujunes üldpilt, et eestlased väljenduvad palvetes avameelsemalt ja selgemini, kuid teietavad ja pruugivad viisakusfraase rohkem kui soomlased. Soomlased taas väljenduvad kaudsemalt, ent teietavad ja kasutavad viisakusfraase vähe. Nad on mõnevõrra ettevaatlikumad, et kuulaja ei tunneks end kamandatuna.

Soovitusi edasilugemiseks

S. Blum-Kulka, J. House, G. Kasper (toim), Cross-cultural pragmatics: Requests and apologies. Norwood: Ablex Publishing Corporation, 1989.

P. Brown, S. C. Levinson, Politeness: Some universals in language usage. Studies in interactional sociolinguistics 4. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

L. Hickey, M. Stewart, Politeness in Europe. Multilingual Matters 127. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, 2005.

G. N. Leech, Principles of pragmatics. London: Longman, 1983.

Slängi seos 12–19aastaste noorte tundmustega*

Hendrik Meister

Tartu ülikooli bioloogiaüliõpilane

Emotsiooni peamiseks tekkepõhjuseks on rahuldamata vajadus.¹ Sellest saab algtõuke ka mittenormatiivsust taotlev släng, mis püüab väljendada suhtumist ümbritsevasse ja iseendasse, edastada varjatud informatsiooni, muuta huvitavaks kõneldavat/kirjutatavat, kuid enne-kõike taotleb släng erilisust, loogilisust ja lihtsust. Näiteks kasutasid kurjategijad sajaneid sõnavara (ingl k *slang* või *flash*), mida ei tohtinud pruukida ükski korralik inimene.²

Keelemuutuste üks põhjustajaid on üleilmastumine. „Keele sõnavara muutub pidevalt, samal ajal on grammatiline struktuur muutustele vastupidav ning nihked on tingitud keele sisemisest arenguvajadusest, mitte välisest mõjust. Nihkeid põhjustab loomulikkuse ja lihtsuse taotlemine.”³ Tõepoolest, olles üleilmse ning sekunditega toimuva infovahetuse keskmes, pole kuidagi võimalik hoiduda võõrkeelsete sõnade tungimisest emakeelde. Kuid tungimine, vallutamine – need viitavad ju millegi hävitamisele... Seega tuleb lihtsalt keelemuutusi piirata. Tiiu Ereli järgi on eesti keelel viimasel ajal olnud kolm peamist ohustajat: vene surve, inglise keele liigne eelistamine ja meie endi suhtumine.⁴ Vene keele surve on praeguseks kadunud.

Noortest ja nende põhiväärtustest

Artikli autori valminud uurimus „Slängisõnavara ja selle seos 12–19aastaste noorte tundmustega” põhineb 128 neiu ja 74 noormehe seas

---

* Autor on uurimuse kirjutatud 2007/08. õppeaastal Tabasalu ühisgümnaasiumi 12. klassi õpilasena.

¹ T. Bachmann, R. Maruste, Psühholoogia alused. Tallinn: Ilo, 2003, lk 222.

² M. Loog, Esimene eesti slängi sõnaraamat. Tallinn, 1991, lk 5.

³ R. Pajusalu, Lingvistiline pragmaatika ehk Mida kõike inimene oma keelega teha võib. – Oma Keel 2002, nr 5, lk 21–26.

⁴ T. Ereli, Eesti keelekorraldus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002, lk 442.

korraldatud küsitluse tulemuste analüüsil (küsimustiku leiab artikli lõpust). Küsitluses taheti muu hulgas teada, kes ja milline on noor inimene. Selgus, et noor inimene on keskmiselt 15–20 aasta vanune. Tüüpiline noor peab oma elus kõige olulisemaks sõprust ning kõige vähem tähtsaks välimust. Veel väärtustatakse tervist, vaimset vabadust, haridust, haritust, kohusetundlikkust, ühiskonnale kasulikuks olemist, optimismi, objektiivsust, edasipüüdlikkust, tahtejõudu, stiili, abielu, tingimusteta sallivust, relvi, eneseteostust, rahulolu iseendaga, seksi, iseenda tundmaõppimist ja loomulikult „armastus on kõik!”-tundmust.

Mida peavad noored ise slängiks ja miks nad seda kasutavad

Küsitlusest selgus, et enim vastanutest (60,8%) peab slängiks noortekeelt, teisena mainitakse slängi kui „üldkehtivast kõnekeelest erinevat sõnavara”. Seejuures ei peeta slängi eriliseks salakeeleks. Släng on õpilaste arvates sõnarühmade kogum, mis muudab kõnelemis- ja kirjutamisprotsessi lihtsamaks ja huvitavamaks. Slängi loojaks peeti üldiselt iga keelekasutajat, ainult noortele iseloomulikuks pidas slängi 14,8% vastanutest. Lisati, et säärane keelekasutus tekib enamasti mingi sotsiaalse rühma sisekokkuleppe tulemusena. Üks vastanutest arvas: „Slängi loojaks on minu teada iga inimene, kes võtab ka nt ingliskeelsest tekstist sõnu ja kohandab neid eesti keelega. Või siis hakkab kasutama mingit ütlust, sõna, fraasi, mis teiste seas kiirelt levib. Põhiliselt leiutavad uusi sõnu küll noored.” Üldlevikusse läheb uus sõna vastanute arvates kiiremini juhul, kui selle loob autoriteetne inimene.

Kui vastajailt küsiti selle kohta, miks kasutatakse igapäevakõnes normipäratuid keelendeid, vastati sagedamini, et „mulle meeldib sõnade puhul lihtsus ja tabavus”. Selle järel rõhutati trendikust. Kõigest neli inimest (1,9%) pidas slängi kasutamise põhjuseks emakeele ebameeldivust.

Lisaks slängisõnade hõlpsale meeldejäämisele rõhutati soovi erineda teistest keelekasutajatest. Seejuures jagunesid vastajad kaheks: ühed, kes mittenormatiivsust kasutades taotleavad uudsust, ning teised, kes ei julge esimestest erineda, soovides olla ka ise n-ö lahedad. Üks vastanuist kasutas slängi kohta väljendit „pressib igast praost sisse”, teine lisis, et paljusid väljendeid kasutatakse juhul, kui suhtlusringkonnas on sotsiaalselt küllaltki mõjuvõimas figuur olemas – väljapaistva ning aktiivselt end eksponeeriva isiku omadused jäävad alateadlikult

teistele külge. Teiseks põhjuseks võiks olla asendussõna humoorikas olemus, omapärane või muu kõlakuju, mida on lihtsalt äge kasutada. Vastustest selgus ka, et enamiku arvates on slängi abil lihtsam tundeid väljendada. Sest mõelgem, kui raske on öelda „Ma armastan sind!”.

Noored eestlased ja eesti keel

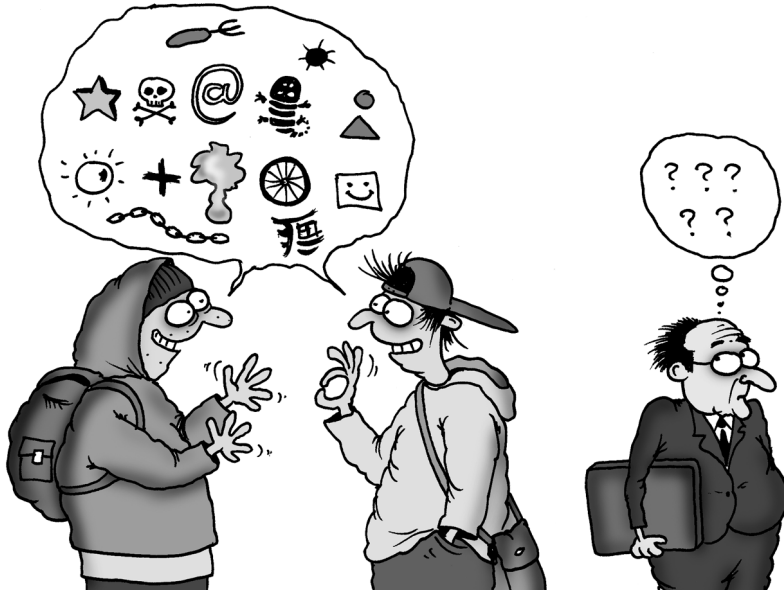
Kas släng on mingi uus ja parem keel? Kas släng võiks kujuneda üldkasutatavaks? Kuidas väärtustavad noored emakeelt?

Suhtumine slängi jagunes kaheks: 41,5% vastajaist olid slängi kasutamise vastu ning 56,4% leidis, et släng on aktsepteeritav.

See omakorda tekitab üldisema küsimuse sellest, kuidas suhtub tänapäeva eesti noor emakeele kasutamisse: kas see on nende jaoks oluline või peavad nad seda iseendastmõistetavaks? Kuidas nad suhtuksid sellesse, kui nad kas Eestis või ka välismaal elades peaksid hakkama kasutama mõnd teist suhtluskeelt? Oma peamist suhtluskeelt oli nõus vahetama 52% vastanuist, täielikult oli selle vastu 48%. Uue võimaliku suhtluskeelena mainisid noored kõige sagedamini inglise keelt (tervelt 80% vastanutest). Järgnesid hispaania, saksa, prantsuse, jaapani, vene, rootsi ja itaalia keel. Rõhutati, et uut keelt ollakse nõus kasutusele võtma eelkõige mõnes muus riigis elades: „[Võtaksin kasutusele] ükskõik millise keele, oleneb, kus ma elan. Eestis olles on täiesti loogiline, et ma tahan rääkida oma emakeeles ning soovin, et ka teised seda räägiksid. Kuid ma ei saa nõuda Ameerikas elavatel inimestel eesti keele oskust ainult sellepärast, et ma ise seda räägin.” Enim valitud inglise keele puhul rõhutati selle laialdast kasutust, lihtsust ja mugavust. Ideesse kõhklevalt suhtujad tõdesid, et „kui me oma keele kaotame, siis on kultuuri läinud”. Kindlat veendumust tõendab ka järgmine väide: „Minu haridus ja haritus põhinevad eesti keelel – oma vaimse retoorika ning mõttelise maailmapildi tõlgenduse olen ma saanud tänu eesti keelele.”

Slängisõnade kasutamine

Ilmnes, et 53% noorte arvates moodustab slängisõnavara nende igapäevakõne sõnavarast kuni 20%, 32% vastanuist arvas, et tema kõnes moodustavad slängisõnad 21–40% ning 13% vastanute meelest on see hulk 41–60% igapäevakeele sõnavarast. Ainult kahel korral mainiti, et släng moodustab nende sõnavarast 81–100%. Eelnevast järeldub, et

Urmas Nemvaltsi illustatsioon

inimene kasutab teatavas keeleümbruses sellisel hulgal eripärasusi, kui ümbritsev olustik nõuab. Viimast tõendab ühe noore vastus: „Ärimees räägib tööl võib-olla selle grupi slängi, kuid õhtul baaris meestega teist slängi.”

Küsitlus püüdis ka kindlaks teha, kui paljude slängi- ja võõrsõnade tähendust noored teavad ning mille järgi mõne sõna slängisõnaks määravad. Selleks esitati küsitletavatele eri valdkondade slängisõnu ja muid sõnarühmi, nagu tsitaat- ja võõrsõnad ning eesti keeles muganenud sõnad. Sõnad olid noorte jaoks enamasti võõrad. Valim pärines eri suhtlusportaalidest, Google'i otsingumootorist, trükimeediast ning slängisõnaraamatutest. Vastajate ülesandeks oli 34 sõna hulgast valida ainult slängisõnad. Valimi põhieesmärgiks oli tuvastada, kuidas suudavad noored sõna struktuuri, häälduse, leviku ning ka teiste slängisõnadega sarnasuse järgi slängisõnu ära tunda. Näiteks arvati 130 korral ekslikult, et verb *möllima* on slängisõna. Samas leiti valimist hõlpsasti üldslängi kuuluvad (ehk mitteerialased) slängisõnad, nagu *džiises*, *pomo*. Üllatav oli, et sõnu *koodama*, *kantoon* ja *rõõmurõngas* peeti harva slängisõnadeks. Samuti arvati mitu tsitaatsõna slängiks.

Seege võib järeldada, et kõige keerulisem on mugandumisprotsessi tõttu eristada lihtsalt laensõnu ja slängisõnu.

Slängisõnavara

Käsitletud slängisõnadest moodustasid suurema osa uudissõnad, mille loomisel on kasutatud võõrkeelseid eeskujusid. Samuti esinesid vastustes erisugused lühendused, sõnu moodustati lähtuvalt visuaalsetest, tegevus- või heliseostest. Ilmnes ka teatud „vasakule mõtlemist”, mille tõttu arvati selliseid sõnu nagu *panema*, *imema* viitavat seksile.

Järgnevalt on esitatud põnevamaid näiteid vastustes leidunud slängisõnadest.

Slängisõnad, mille puhul vastajad väitsid, et nemad ise on nende sõnade autorid:

47-vend – Downi sündroomiga inimene (teaduslik põhjendus; rõhutatakse, et seda kromosoomhaigust põdeval isikul on normaalse 21 kromosoomipaari asemel kolm kromosoomi);

täielik stretš/strets – tolvan (inglisekeelsest sõnast *stretch*, mis tähendab venitamist; enamasti kasutatakse inimese kohta, kes ei täida temale antud ülesannet õigel ajal);

slänger – slängi kasutaja ja tundja;

vanadis – uudise vastand;

SVJ = Sama Vana Jama (vihje klišeelikkusele);

kaq [kääg] – kakuke;

kelts – kell;

jobu – inimene, kes on oma olemuselt ebameeldiv (seostatav ingliskeelse sõnaga *blowjob*, mis tähendab oraalseksi);

vinks – õunauss;

tolbakas – lampjalgne inimene;

seest blond – tumedate juustega rumalavõitu tüdruk;

wunder wuman [vander vuman] – osav inimene;

muhamor – kärbseseen;

uimo/uimar – uimane inimene;

parmani – inimene, kes üritab rikas välja näha, kandes mõnda kalli firma särki;

kenius – rumal inimene, kes peab end targaks;

elutaim, *eluroht* – kanep;

kompa – arvuti (inglisekeelsest sõnast *computer*);

nõmitama – mõnitama.

Kooli, sh õppeainete, õpilaste, õpetajate ja ruumide kohta käivad sõnad:

geo, geula – geograafia;
aja, ajax – ajalugu;
mate, mata, Suur Surm – matemaatika;
kemma, kempa – keemia;
ku-kä-ko – kunst-käsitöö-kokandus;
pink, pingipoolik, pinginaps – pinginaaber;
snaiper – bioloogiaõpetaja;
teacher [tiitšer] – õpetaja;
emakeelik – eesti keele õpetaja;
kummik, saabas – õpilane;
vabsee tädi [vabsjee tädi] – ülbe tüdruk;
tšikk – lahke ja sõbralik tüdruk;
jama piider – inimene, kes tahtlikult teisele halba teeb;
tanki panema – kellegi peale kaebama;
salament – pealekaebaja;
kummikananokk – liiga jutukas;
veekeskus – tualett;
vangla – kool.

Pidude, sh mõnuainete, tagajärgede, meeleolude, seltskonna kohta käivad sõnad:

keevitamine, käru – raju pidu;
baila, moll, oleng, party [parti] – pidu;
läbrakas – jooming;
morsiläbu – alkoholita pidu;
pinnapidu – vaba korter vms;
kapsaks jooma, süstaks tõmbama – täis jooma;
rokkima – suures koguses meelemürke tarvitama;
trippima – triipu tõmbama;
rnuff, snuff – nuuskubakas;
dõup – narkootikum;
kivi, muru, lill, masenduz, pilku, rõõm, weed, kräkk, mant, rabu, kõss, savu
 – kanep;
kõss, joint – kanepisuits;
ants – amfetamiin;
piuksupudel – Saku õlu, mille korgi avamisel on kuulda iseloomulikku mahe-
 dat piuksuheli;

reisima, kivis, puitsis, kammib, tröllis, kettas, segi – mingi aine mõju all olema;
keikka – kontsert;
sassispeaga – purjus;
Punamütsike – Laua Viin;
küte – alkohol;
kännuämblik – joomingu kõrgeim aste;
mällerimees – joobes inimene;
üle – siis, kui ollakse midagi tarbinud üle oma võimete;
veivima – narkouimas tantsima;
tintima/punuma, tankima – jooma, joomas käima;
krässhima, chrashima [krässhima] – (tuleb ingliskeelsest sõnast *crash*) – kellegi poole ööseks jääma;
postpudelism – alkoholi otsasaamise järel tekkiv käitumis- ja mõtlemisviis;
purgis – pohmakaga magama jäänud;
deliirium – kolmepäevane alkoholitarbimine;
türnüffel – ebaseeldiv inimene;
pläust – jama;
okkis – korras;
blingid – säravad ehted;
blyncid [blinšid] – seltskond;
kraud, raffas – rahvas;
pugens – pugeja;
pegens – tüse inimene;
vurr – kasvult väikene ja seksuaalselt väga aktiivne noor tütarlaps;
mäits/mäidu – totu, opakas;
kartong – karta on.

Seksi ja seksuaalsusega seonduvad sõnad:

laav, love, loov – armastus;
kepikas, kepitav, kompu, sexy, nummi, rüüstata, sekso, sexi, roogitav räim, pihv, nummi, kjuut – seksuaalselt atraktiivne;
nonsutama/nudlima – kallistama/paitama;
pede, gaylord, lilla, hõumõu – homoseksuaal;
orgasmnaator – orgasmini jõudev inimene;
kopsukas, kaksikute müts – rinnahoidjad;
tõks, hapendama, keeks, kruvima, saagima, nühkima, raiuma, keppima, nussima, nikk(uma), panema, sex, hooramine, nuss, kebo, kebenž, nikanikamine – seksima;

kähkukas – kiire seks;
kuiv seks – teist inimest hellituste jms abil erutatud seisundisse viima;
raund – seksuaalvahekord, mis lõpeb orgasmiga (meestel);
mustikasse panema, trukkima, anaalnahutus, anaalnoomitus – anaalseksi tegema;
iki-ikitama – vaginaalseksi tegema;
pihuralli, ona, pihens, käsipidu – onaneerimine (meeste puhul);
näpukas – onaneerimine (naiste puhul) või teise seksuaalne rahuldamine näpuga strateegilisi piirkondi stimuleerides;
sutti võtma, suhu võtma – suuseksi tegema;
kiimik – kiimas inimene;
poole kohaga peremees – sõber, kellega astutakse aeg-ajalt vahekorda;
hoovõtt – seksuaalvahekorra alustamine (n-ö kuumaks kütmine);
milf – vanem naine;
djüüd – kutt.

Suhete, sh klassikaaslaste, pere, sõprade ja lähedaste kohta käivad sõnad:

houmid – lähedased inimesed;
ära ole nii anaalne – ära ole nõme;
panomees – kõva vend;
beff – parim sõbranna;
bestikas – parim sõber;
empar, emps, muti – ema;
jorss – ebameeldiv meessoost isik;
family, pets – perekond;
suks – sugulane;
õdi, sõts – õde;
peika, boy-friend – poiss-sõber, peigmees;
pruta, girl, eit – pruut;
teinepool – tüdruk-/poiss-sõber;
kröll – suurte kõrvadega poiss;
jupi – pikk poiss;
tatikas – alla 12-aastane;
kiska – kass.

Slängisõnavara rohkus viitab mITTennormatiivse sõnavara suurele osakaalule keeles. See, et vastanud kasutavad slängisõnavara sageli, võib kujutada keelele ka teatavat ohtu. Samas on oluline, et iga inimene saaks tahtmise korral kuuluda mingisse rühma, mida seob ühine keel ning tahe seda ühist keelt säilitada. Nii võib loota, et aja jooksul saab slängi abil ka üldkeelt täiustada.

Küsimustik

Seoses slängiteemalise uurimistööga palun Sul vastata järgnevatele küsimustele. Tõmba sobiva(te)le vastus(t)ele ring ümber.

Vanus..... Sugu.....

1. Määra vanuserühm, keda Sina pead noorteks.

10–16	12–16	13–16
15–16	15–18	16–18
16–20	16–22	16–25

Vastusevariandid mulle ei sobi. Kirjutan ise vanuserühma. ....

2. Mida pead elus tähtsaks?

armastust   sõprust   raha   välimust

Lisan: .....

3. Mis on släng?

noorte keel
üldkasutatavast kõnekeelest erinev sõnavara
salakeel

Lisan: .....

4. Kes on slängi loojad?

iga inimene   ainult noored
välismaalased   kindlal erialal tegutsevad isikud

Lisan: .....

5. Miks öeldakse *laheda* asemel *cool*?

trendiga peab kaasas käima
mulle meeldib sõnade puhul lihtsus ja tabavus
mulle ei meeldi mu emakeel

Lisan: .....

6. Kas Sind segab, kui inimene moonutab kõnes või kirjas üldkehtivat normi (nt „võiks” asemel „võix”, „õhtu” asemel „õhta”, „olgu” asemel „O. K.”)?

7. Eesti keel on mulle...

tähtis ja eriline
iseenesestmõistetav

8. Kas oleksid nõus võtma peamise suhtluskeelena kasutusele mõne muu keele kui emakeele? Kui jah, siis millise?

.....
.....

9. Kui suure osa moodustab Sinu igapäevakõnest släng?

0–20%	21–40%	41–60%
61–80%	81–100%	

10. Kujutle: Sinu ülesandeks on teha eesti keele tunnis ortograafiaülesanne (nt pane komad, kirjuta kokku või lahku jne). Millise teksti põhjal meeldiks Sulle seda teha?

tervikuks sidumata arusaadava sisuga laused

tervikuks seotud laused, kuid teksti sisu on originaalitsev, imelik (püütakse kõita noore õppija tähelepanu)

terviktekstiks seotud laused, millel on ka täiesti loogiline mõte (nt mõni katkend kirjandusteosest)

11. Millised järgmistest on Sinu arvates slängisõnad? Tõmba sobivatele joon alla.

osram; yuppie; koodama; pomo; kopsuprillid; rock'n'roll'istunud; gnoom; karts; come-back; areaal; bushlik; ESRA ehk EritiSuurRahaAhnus; techno; tabloid; das stap; "koputama"; glass; möllima; scannima; ninnutama; šuntima; bordello klassiruum; facile; džiiises; onkel; mentla; pedakoogid; fänn; taidlema; drossel; kolts; kanton; rõõmurõngas; meikata

12. Nimeta slängisõnu. Kirjuta iga sõna järele ka tähendus.

Slängisõnad, mille oled ise loonud

Kool (õpilased, õpetajad, ruumid jne)

Pidu (ained, tagajärjed, meeleolud, seltskond jne)

Seks, seksuaalsus jne

Suhted (klassikaaslased, pere, sõbrad, lähedased jne)

K e e l e n õ u a n n e

Võõrastav eesti keel

Peep Nemvalts

*Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudi vanemteadur,
teaduskeelekeskuse juhataja*

„Igal hästi väljakujunenud keelel on oma eriline väärtus ja ilu,” on meid veennud Johannes Aavik. Seda looduslikult kujunenut ning hoolsa aedniku kombel kujundatut tuleb hoida. Mis ühes keeles ilus ja otstarbekas, ei pruugi teise keelde siirdatuna sugugi sobida.

„Prioriteetne multikulturism”

Kui hariduskonverentsi teemaks sõnastatakse „Multikultuurne haridus – meie tulevik?”, siis kipub küll tulevik olema poolkeelse hariduse päralt. Jah, inglise keeles võib ju olla täiesti loomulik sõnastus „Multicultural education – our future?”, ent siit ei järeldu ometi, et *multicultural* tuleks eesti keelde täht-tähelt ümber panna, nt

„*Multikultuursuse* tähendus. *Multikultuurne* Euroopa”

„Kultuuripärand ja *multikultuurne* haridus”

Eri keeltes ei pea ühesugune sõna tähendama täpselt ühte ja sedasama, isegi kui tegu on nn rahvusvahelise sõnaga. Kuidagi ei kõlba eesti keelde *multikultuurne*, sest *kultuurne* on meil hoopis teise tähendusega: ’kõrgel kultuuritasemel olev, kultuuristatud’. ÕS pakub omadussõnana *mitmekultuuriline*, veel tabavam ja lühemgi oleks *kultuuriderohke* või *-rikas*.

On üsna kultuuritu tekitada eesti keelde sõnu, nagu *multikulturalism* või *multikultuursus*. Nimisõna *kultuuriderohkus* või *-rikkus* on sobivam, ladusam ja mõtestatum kui *mitmekultuurilisus*.

Poliitikud ja ametnikud on „rikastanud” eesti keelt *prioriteetidega*:

SOBIMATU

„Afganistan kuulub Eesti arenguabi *prioriteetsete* piirkondade hulka.”

„Vastavalt .. strateegilistele vajadustele on RAKis sätestatud neli *prioriteetset* valdkonda. *Prioriteetid* jagunevad omakorda meetmeteks.”

„Ministeeriumide jooksvad tõlketaotlused, .. kusjuures tõlkimise järjekord on järgmine: määrused, lepingud, direktiivid (kusjuures määrused on *esimene prioriteet*).”

„*Prioriteetid* peavad selgelt väljenduma ka eelarvelistes plaanides.”

SOBIV

„Afganistan kuulub Eesti arenguabi *tähtsaimate* piirkondade hulka.”

„Vastavalt strateegilistele vajadustele on RAKis sätestatud neli *eelisvaldkonda*, mis jagunevad omakorda meetmeteks.”

„Ministeeriumide jooksvad tõlketaotlused, .. kusjuures tõlkimise järjekord on järgmine: määrused, lepingud, direktiivid; neist määrused on *esmatähtsad*.”

„*Olulisim* peab selgelt väljenduma eelarveplaanides.”

Poliitikute jälgedes levitavad niisugust keelekasutust teisedki, ka ajakirjanikud. Mis on need kõige *prioriteetsemad* teemad?” küsib telereporter. Lehes kirjutab ajakirjanik teismelisest lauljatarist: „*Prioriteediks* peab ta aga muusikat ning peab seda parimaks viisiks, kuidas oma mõtteid väljendada.” Sportlanegi on tähtsust täis: „Euroliiga on *prioriteet number üks*.”

Kahjuks on unustatud kõige *eelistatumad* teemad või *põhiteemad*; et muusikat saab pidada *esmatähtsaks*; et Euroliiga on *peamine eelistus*. Asjata pakutakse ähmaseid „prioriteete” seal, kus täpsem on kõnelda *põhieesmärgist* või *eelissuundadest* või *-arenguist*, olgu inglise keeles pealegi *priority*. Eesti keeles on põhjust valida kõige sisukam väljendusviis: see on meile *esmatähtis*; vaatame, mida on vaja *eelisarendada*; paneme *eelkõige* rõhku sellele.

Säärane „prioriteetne multikultuursus” on kui surmaputk, mis lämmatab eesti keele haritud aias eripärase ilu ja liigirikkuse – selgusest rääkimata¹.

¹ Vt ka P. Nemvalts, Vöörsõna – harituse või harimatuse tunnus? – Kalender 2009. Tallinn: Olion 2008, lk 65–69.

Inglisepärane eesti keel

Veel hullem kui tarbetud anglitsismid on inglisepärustav lauseehitus. Hullem, sest selle mõju on salakavalam ja võib avalduda ka üksnes omasõnadest moodustatud lauses.

Nii on eestikeelses jutus ja kirjutistes märgata üha rohkem võõrastavaid tarindeid, mis kopeerivad inglise keele kestva oleviku aega. Eriti võimukalt juhtudel, kus kõneleja elab võõrkeelses keskkonnas:

SOBIMATU

„Ehkki USA meedia *on* elavalt *arutamas*, millal .. , *on* meedia juba Obamat võitjakspidamas ja Obama ise ka võitjana *käitumas*.”

„Partei juhtkonnas *on* jätkuvalt *tekita-*mas ärevust mõte, et... Näiteks *on* nad *väitmas*, et uimastid tuleb legaliseerida. Ka vabariiklikupartei esindajad *ei ole* ühtse häälega *rääkimas*.”

„... ning *oleme püüdmäs* jõuda selleni, et kõik meie tütarfirmade ja partnerite arvutid räägiksidsama „keelt”.”

SOBIV

„Ehkki USA meedia *arutab* elavalt, millal ..., *peab* meedia Obamat võitjaks ja Obama käitub võitjana.”

Partei juhtkonnas *tekitab* jätkuvalt ärevust mõte, et... Näiteks *on* nad *väitnud*, et uimastid tuleb legaliseerida. Kavabariikliku partei esindajad *ei räägi* ühelhäälel.”

„... ning *püüame* jõuda selleni, et kõik meie tütarfirmade ja partnerite arvutid räägiksids sama „keelt”.”

Ent eesti keelele omane lihtolevik või täisminevik on kaotsis ka paljudel, kes enamasti oma emakeele sees. Näide raadio sarisaatest: „*Oleme* sel nädalal *rääkimas* sõdadest.” (Vrd „Sel nädalal *räägime* sõdadest.”) Teleülekandes: „Nurgalööök *on* kohe toimuma *hakkamas*.” (Vrd „Nurgalööök *tuleb* kohe.”) Öhtustes uudistes, mil sõidud juba möödas: „...rallilt, kus väga head sõitu *on tegemas* Urmo Aava.” (Vrd „... rallilt, kus väga head sõitu *on teinud* Urmo Aava.”)²

Et tänapäeval tõlgitakse inglise keelest väga palju Euroopa Liidu ametitekste, on ohtlikult põimunud inglispärasus ja kantseliit. Stamp-lausestus kipub levima ühiskeeldegi, paljude elualade igapäevasuhtlusse:

„*See ideoloogia* on omaks võetud *kõigi ühiskonnaliikmete poolt*.”

Vrd This ideology has been accepted by all members of the society.

² Tarindi *olema* + *-mas* sobiva kasutuse kohta vt Eesti keele käsiraamat, SÜ 29 (<http://www.eki.ee/books/ekk07/>)

Ilmselt surutakse eesti lause inglise vormi, vaevumata mõtlema, mis on kummagi keele eriline väärtus. Et inglise keeles pole käändevorme ollagi, kasutatakse seal fraasi- ja sõnajärge koos vajalike abisõnadega, nagu *by*. Eesti keeles on rikas muutevormistik, mistõttu ei ole otstarbekas alustada iga lauset nimetavas käändes fraasiga ega tingimata alusega. Hoopis loomulikum on näiteks omastavas sihitisega algav lause. Seega sobiks eestikeelseks lauseks:

Selle ideoloogia on omaks võtnud kõik ühiskonnaliikmed.

Samuti rikub eesti keelt üliagar umbisikulise tegumoe tarvitus lauseis, kus tegija on olemas, tihti lausa üksikisikuna.

SOBIMATU

„Siis *võetakse* tänane päev kokku meie uudistetoimetuse *poolt*.”

„Silja Line *osteti* Tallinki *poolt*.”

„Väga ilus värav Patraili *poolt!*”

„Raamat *on kirjutatud* kuulsa autori *poolt* ja meie kirjastuse *poolt välja antud*.”

„Eesti Gaas *on omatud* peamiselt Gazpromi *poolt*.”

„Võis osta enam kui kümne lastekodu *poolt* valmistatud esemeid.”

SOBIV

„Siis *võtab* tänase päeva kokku uudistetoimetus.”

„Silja Line'i *ostis* Tallink.”

„Väga ilus värav Patraililt.”

„Raamatu *on kirjutanud* kuulus autorja *välja andnud* meie kirjastus.”

„Eesti Gaasi peamine *omanik on* Gazprom.”

„Võis osta enam kui kümnes lastekodus valmistatud esemeid.”

Väärastuv eesti keele pruu on kohati lausa õõvastav. Pole vähimatki põhjust angliksistlik-kantseliitlikku võõrideoloogiat omaks võtta. Et eesti rahvas ja kultuur püsiks, on riigi ja iga kodaniku hool eesti keele eest **esmatähtis**. Elagem **kultuuriderikkas** Euroopas, tasalülitamata keelte erilisi väärtusi ja ilu. Vähem segakeelsust ja poolkeelsust, rohkem väljendusrikast eesti keelt!

Ü l e v a a d e

- - - - -

Keelestrateegia koolis

Jüri Valge

haridus- ja teadusministeeriumi nõunik

Eesti keele arendamise strateegia lähtekohti 2004

Vabariigi Valitsus kiitis eesti keele arendamise strateegia (EKAS) aastateks 2004–2010 heaks 5. augustil 2004. Et EKASE täitmisest ülevaate saada, korraldati selle elluviimise esimene seire 2006. aastal¹; teine 2007. ja 2008. aasta tööd kokku võttev keelefoorum toimus 21. jaanuaril 2009.

Keelekorralduse ja keelehoolde, keelekaitse, keeleuurimise ja keeletehnoloogilise toe loomise kõrval kuuluvad EKASE võtmevaldkondade hulka haridus ja keeleõpe. EKASE eestikeelset üldharidust käsitlevas osas on kirja pandud selle olukord 2004. aastal ning eesmärk ja ülesanded eesmärgi saavutamiseks².

Olukord: „Eestikeelse üldhariduskooli lõpetajate kirjakeeleoskus vajab parandamist.”

Eesmärk: „Tagada põhikooli- ja gümnaasiumilõpetajate hea eesti keele oskus ja positiivne hoiak eesti keele suhtes.”

Eesti keele õpetamisega eesti õppekeelega koolis tervikuna seostuvad kaks ülesannet neljast:

---

¹ Eesti keele arendamise strateegia. 2004–2010. Elluviimine. 2004–2006. Eesti keelenõukogu. Tartu: AS Atlex. 2006.

² Eesti keele arendamise strateegia. 2004–2010. Haridus- ja Teadusministeerium, Eesti keelenõukogu. Tartu: AS Atlex. 2004, 26–27.

- tõhustada eesti keele õpetamist, et tagada eesti keele kõikide osaoskuste omandamine;
- võtta praktilise eesti keele õpetus kõigi ainete õpetajakoolituse ja õpetajate täiendusõppe õppekavva.

Kaks ülejäänud ülesannet on suunatud eesti keeles õppivatele mitte-eestlastele, sh uusimmigrantidele.

Konkreetses tegevuses kavandamiseks toimus 1. ja 2. oktoobril 2004 Margusel 98 osavõtjaga konverents „Eesti keele arendamise strateegia (2004–2010)“ koolis”. Osalejaid oli üldharidus- ja kõrgkoolidest, riiklikust eksami- ja kvalifikatsioonikeskusest ning haridus- ja teadusministeeriumist. Ülevaated ja kommentaarid Margusel tehtu kohta ilmusid *Õpetajate Lehes*³, dokumendiprojekti arutati ja täiendati kõikides Eesti maakondades (osales 418 eesti keele ja 227 teiste ainete õpetajat). Arendustöö tulemusena valminud 35 ettepanekuga dokument „Õpetajate ettepanekud eesti keele õppe tõhustamiseks”⁴ anti emakeelepäeval 14. märtsil 2005 üle haridus- ja teadusminister Toivo Maimetsale. Hiljem on dokument ametlikult üle antud Mailis Repsile ning seda on tutvustatud minister Tõnis Lukasele.

Emakeel ja kirjandus üldhariduskoolis

Järgneva analüüsi sissejuhatuseks heitkem pilk EKASE 2006. a seire olukorrakirjeldusele: „Nii oskus kui ka hoiakud on püsinud suhteliselt muutumatuna, välja arvatud virtuaalsuhtluse lisandumisega seotud keelekasutusharjumuste süvenemine. Kõrgkoolidesse õppima tulnute eesti kirjakeele oskus ei vasta tulevastele spetsialistidele esitatavatele nõuetele ning selle kõrgkoolis arendamise võimalused on piiratud. Õpetajaskonda aktiveerides (konverentsidel, seminaridel ja koolitustel üldeesmärki konkretiseerivaid tegevusi kavandades) on loodud eeldusi eesti keele õppes paremate tulemuste saavutamiseks järgmisel seireperioodil”⁵.

³ S. Tohver, Emakeeleõpetajad teavad, mida tahavad. – *Õpetajate Leht* 2004, 8. oktoober; J. Valge, Pärast emakeeleõpetajate konverentsi. – *Õpetajate Leht* 2004, 15. oktoober.

⁴ S. Tohver, Kuidas emakeeleõpet tõhustada? – *Õpetajate Leht* 2005, 18. märts.

⁵ Eesti keele arendamise strateegia. 2004–2010. Elluviimine. 2004–2006. Eesti keelenõukogu. AS Atlex. Tartu 2006, 11.

Kõige üldisemalt öeldes on kolme ja poole aasta jooksul suhteliselt edukalt suudetud ellu viia need ettepanekud, mis ei eeldanud ulatuslikke ja suurte huvigruppide raskesti saavutatavat konsensust vajavaid õigusaktimuudatusi või rahasummasid. Samas on küsimusi, mis ületavad keelevaldkonna arendamiseks kavandatud võimalusi – tegemist on üld- ja kõrghariduse kui terviku ning kohati veelgi laiemate probleemidega. On põhjust arvata, et praegused majandusraskused puudutavad ka eesti keele õpetamist.

Esimese seitsme ettepaneku – need käsitlevad nii või teisiti riiklikku õppekava – senine saatus on järgmine:

- Koostatava riikliku õppekava projektis on eesti keel ja kirjandus V–IX klassini (gümnaasiumis juba praegu) lahutatud kaheks õppeaineks, kuigi üle-euroopaline suundumus näib olevat pigem vastupidine, ainete lõimumist soodustav. Kuigi lõppeesmärk on loomulikult eesti keele õpetamise lõimimine kõigi ainete õpetamisega, usun, et lahus õpetamine tagab keeleteadmiste omandamiseks paremad võimalused. Ainekava klassiti koostamise soov ei ole toetust leidnud: ettepanekul on plusse ja miinuseid, viimased puudutavad eelkõige õpetaja loominguvabadust. Ainekava on plaanis koostada kooliastmeti. Soov suurendada eesti keele tundide arvu kipub jääma täitumata: kuna lisatunde on taotletud kõikidele ainetele, siis ei plaanita mitte ühegi aine tundide hulka suurendada; veel enam – on võimalik, et gümnaasiumiastme kuuest eesti keele kursusest jääb järele 4–5. Loodetavasti annab Tartu ülikooli eetikakeskuse juhtimisel koostatav väärtusarendusprogramm – menetlusprotsessis lähenetakse ministri allkirjale – võimaluse rõhutada õppekavas senisest enam rahvuslikke väärtusi, k.a tähtsustada eesti keelt kui eestluse üht olulisimat osa; õppekava üldosa tööversioonis kirjeldatakse emakeelepädevust ühe võtmepädevusena, mille kujunemisele peavad kaasa aitama kõigi ainete õpetajad. Loodetavasti jõuavad õppekava õiged, kuid sageli deklaratiivseks jäävad üldprintsiibid ka konkreetsete ainekavade ja nende rakenduseni. On suurendatud nõudeid õpikute käsikirjadele, sh nende keelele⁶, toetatud eestikeelse lasteportaali www.lastekas.ee keelelist toimetamist. Sellega kõrvuti võttis aga

⁶ Vt haridus- ja teadusministri määrus nr 65 (16. okt 2007) „Õpikute, töövihikute ja tööraamatute riiklikule õppekavale vastavuse kinnitamise tingimused ja kord ning nõuded õpikutele, töövihikutele, tööraamatutele ja muule õppekirjandusele”.

riigikogu 11. detsembril 2008. aastal vastu seaduse⁷, mis kaotab ainekomisjonide kontrolli õpikute üle. Ajal, kui uue riikliku õppekava rakendamine põhjustab õpikaturul senisest ägedama võistluse ning kiirustamise tõttu võib kvaliteet langeda, võivad õpikuid valivale üksikõpetajale pandud kohustused liiga suureks osutuda. Ilmselt tuleb loota, et õpetajate kutseühendused valikuprobleeme lahendada aitavad, näiteks eesti keele puhul Eesti Emakeeleõpetajate Selts. Alanud on õpilastele töövihikute ostmine – kuni IX klassini rahastab seda riik. Mida tähendab õpetajatele õppevara ostmine, tuleb täpsustada, ent ilmselt on kavas saata koolidele „Eesti kirjakeele seletussõnaraamat” ja teha see tasuta kättesaadavaks ka internetis. Osa sellest protsessist on samuti õpetajate varustamine arvutitega. Nähtavasti tuleb rohkem pingutada kõrgkoolide pedagoogiliste erialade õppekavade arendamisel, rõhutades seejuures eesti keele, aja- ning kultuuriloo õpetamise tähtsust. Küllap on üldhariduskooli lõpetajate tase nendel aladel kuidagi seotud ka neid õpetanud inimeste teadmistega⁸.

Täiendusõpe

Täiendusõppe arendamisel on HTM eelistanud üheksandas ettepanekus nõutud õpetuse kvaliteedi tõhusamale kontrollile koostööd usaldusväärsete partneritega (eelkõige Tartu ülikooli, Tallinna ülikooli ja eesti keele instituudiga). Oma osa täiendusõppe korraldamisel on ka EESil). 2008. aasta sügisel pakuti õpetajatele „Teksti toimetamise kursust eesti keele õpetajale” ja „Meediaõpetust põhikoolis”; uusi võimalusi tutvustas kindlasti kursus „Arvuti kasutamise võimalustest eesti keele tunnis”. 2009. aasta kevadsemestril lisanduvate kursuste hulgas on „Protsessikirjutamine”, „Meediaõpetus gümnaasiumis” ja „Eesmärkide seadmine keeleõppes. Eesti keele tunni eesmärgistamine”. Endiselt on kavas „Teksti toimetamise kursus eesti keele õpetajale” jt⁹. Kindlasti aitab eesti keele õpetamist ja oskust parandada võimalus tellida keelekoolitus kooli (info www.tk.ee). On ilmne, et täiendusõppe kvaliteet

⁷ Eesti Vabariigi haridusseaduse ning põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise seadus. – Riigi Teataja 2009, I, 2, 4.

⁸ Vestlus Mati Hindiga 4.11.2008.

⁹ Eesti keele ja kirjanduse õpetajate täienduskoolituskursused sügissemestril 2008; Tartu ülikooli täienduskoolituskursused eesti keele ja kirjanduse õpetajatele 2009. aasta kevadsemestril. – Tartu Ülikooli avatud ülikool, 2008.

paraneb, kuigi seda on veel rohkem võimalik suunata sisuliste keeleprobleemidele. Oluline ja rõõmustav on seegi, et eraldi olevate ja sageli väga õnnestunud loengutsüklite asemel hakkab välja kujunema kogu riiki hõlmav täiendusõppe süsteem. Selle käivitumise eeldusena on koostamisel eesti keele ja kirjanduse õpetajate andmebaas (haridus, staaž, vanus, kooliaste). Tartu ülikooli avatud ülikooli juurde on loodud seitsmeliikmeline eesti keele ja kirjanduse alast täienduskoolitust koordineeriv töörühm.

Eesti keele õpitulemuste kontroll

Viis ettepanekut puudutavad ühel või teisel moel eesti keele õpitulemuste kontrollimist. Tundub, et info riigieksami tulemuste kohta jõuab päris hästi eksamikeskusest kooli. Võib ka loota, et täienduskoolituse kavva kuuluv kursus „Kontrolltööde koostamine ja analüüs” aitab edaspidi ühtlustada hindamisnorme. Erivajadustega õpilasi hinnatakse riigieksamil nende eripära arvestades¹⁰.

Eesti keele riigieksami arendamist puudutav ettepanek vajab täielikult realiseerimiseks nähtavasti aega. Võimalik, et ka põlvkonna vahetust. Küll on minister ja EESi esindajadki tunnistanud vastuvõetavaks riigieksamikirjandi muutmise teemapõhisest probleemipõhiseks (koos alustekstide kasutamisega) ning arendamise kaheosaliseks (kirjutamis- oskuse kõrval hakatakse kontrollima sedagi, kuidas eksaminand eesti-keelsest tekstist aru saab). Kuigi üha rohkem räägitakse riigieksamite kaotamisest, on selge, et eesti keele oskust kontrollitakse edasi mis tahes eksamikorralduse puhul.

Eksamiarendustöörühma kuulub teiste hulgas viis tegevõpetajat ning esimesed uue süsteemi katsetused toimuvad, võimalik, et juba õige varsti. Kui eksamikorraldus peakski muutuma, ei juhtu see enne 2012. aastat. Mingil juhul pole kavas hakata eesti keele oskust kontrollima ruudukestesse joonistatavate ristikeste abil ning negatiivse sisuga sümboliks kujunenud „osaoskuste eksamist” rääkiminegi on liialdatud¹¹: kuulamist ja rääkimist ei ole käimasoleva arendusprotsessi tulemusena kavas kontrollima hakata (kuigi tulevikus võiks sellele mõelda) ning

10 Põhikooli ja gümnaasiumi lõpueksamite korraldamise ning põhikooli ja gümnaasiumi lõpetamise tingimused ja kord. Haridus- ja teadusministri 3. detsembri 2008. a määrus 70. – Riigi Teataja Lisa 2008, 98, 1384.

11 M. Kodres, Ministeerium kangutab kirjandit õpetajate vastuseisust hoolimata. – Eesti Päevaleht 2008, 11. aprill.

seni kontrollitud kirjutamine on ka osaoskus (nüüd lisanduks sellele ka teksti mõistmine, s.t lugemine). Iseasi on see, et koolilõpetajate suulise väljenduse oskus tekitab üha enam muret ja selle paranemist ei soodusta ka kõrgkoolide kirjalik eksamisüsteem.

Emakeeleõpetajate soovid tegelikkuses

Õppetöövaba poolaasta ja eesti keele asendusõpetaja institutsioon on praeguses majandusolukorras küll üpris utoopiline, kuid unistada võib ikka. Unistused ei pruugi ju alati pelgalt unistusteks jääda: kõrgkoolides on niisugune süsteem olemas, naabermaal Soomes see oli, lõppes ja nüüd arutletakse selle taastamise üle. Kahtlen, et tasustatav mitmekuuline enesetäiendusvõimalus lähitulevikus kõikidele õpetajatele kättesaadavaks muutub; küll võiks see jõuda parimateni. Sammuks soovitud suunas on noorte õpetajate rahaline toetamine ning võimalus osalise koormusega töötada. Ettepanekul tasustada eesti keele õpetaja lisatöö (luule-, kirjandus- jm õhtud, keelepäevade korraldamised, tekstide redigeerimine jne) on kaks poolt: esiteks on iseenesestmõistetav, et töö eest tuleb vastavalt võimalustele ning kokkuleppele töö tegijaga maksta; teisalt on aga kodanikuühiskonna tunnus, et mitte kõik tehtu pole kroonidesse ja sentidesse ümber arvatav.

Soov vähendada eesti keele õpetajate koormusnormi kuulub konteksti, mille muu hulgas moodustavad ka teiste õpetajate vajadused ning muidugi riigi rahalised võimalused. Ettepanekut vähendada sarnaselt võõrkeelte rühmadega eesti keele õpperühmade suurust ei pea ma siiski päris põhjendatuks: eesti keelt on eesti keele keskkonnas ju õpitud sünnist saadik (eesti õppekeelega koolis õppivad 6400 muukeelset last räägivad sellele argumendile küll vastu).

Ühe võimalusena koormust vähendada tuleb kõne alla kirjalike tööde vormi arendamine. Ilmselt on palju parandamisaega nõudvad kirjandid omaaegsetega võrreldes lühemaks muutunudki, keeleoskust peaks aga saama arendada ja kontrollida ka tihedamate tekstide abil, kaasa arvatud teiste õppeainete kirjalike tööde keelevormi hinnates. Vajab täpsustamist, mida ikkagi tähendab eesti keele õpetamine ning missugused ootused on ühiskonnal selle tulemuste suhtes. Ühiskond ei oota koolist ei Tuglaseid ega Kivirähke (need kasvavad ise ja sageli kooli kiuste), küll aga korralikke eesti keele kasutajaid ning selle põhitõdede oma lastele selgitajaid.

Samm on astunud selle poole, et teiste ainete õpetajad võiksid õpilaste hindamisel senisest enam arvestada vastuste keelt. Selleks peavad nad ise eesti keele kasutamisel kodus olema. Haridus- ja teadusministri kirjaga¹² kõrgkoolide rektorite nõukogule on soovitatud võtta kahe ainepunktine eesti keele väljendusõpetuse kursus kõikide, eelkõige pedagoogiliste erialade õppekavva. Üpris paljudel erialadel nii Tartus kui ka Tallinnas on seda tehtud või tehakse¹³. Kõnealuse kursuse jaoks on HTMi tellimisel koostatud ainekava ning välja antud vajalikud õppematerjalid¹⁴.

Õpetajatele arvutite andmise projekti teostuses peaks 21. ettepanek (tagada tehnilised vahendid eesti keele õpetamiseks) olema olulises osas ellu viidud ning küllap edeneb selle toel ka ÕSi ja teiste eesti keele sõnaraamatute virtuaalne kasutamine. Praeguseks on tasuta kättesaadav „Eesti keele sõnaraamat ÕS 2006” ja veel mõned kakskeelsed sõnaraamatud.

Läbimurret on oodata eestikeelse haridusterminoloogia arendamisel ja koondamisel. Aasta tagasi moodustatud töörihm koostab kaheköitelist haridussõnaraamatut: selle esimene köide on leksikonilaadne ja sisaldab suuri üldmõisteid (ligikaudu 150), teine mahutab kuni 4000 terminit ja on vähemalt viiekeelne (eestikeelsete oskussõnade kõrval ka nende inglise, vene, soome ja saksa vasted).

Sisuliselt on olemas (artikli kirjutamise ajaks veel ametlikult moodustamata) on Tallinna ülikooli emakeeleõpetuse infokeskus. Algul riigiprogrammide „Eesti keel ja rahvuskultuur” ning „Eesti keel ja rahvuslik mälu” kaudu küll sõbralikult, kuid stabiilsustagatiseta toetatud üksus on keelestrateegia abil saanud kindlamad tulevikuväljavaated. Keskus annab välja toimetistesarja „Eesti keele ruum” (ilmunud käsitlused Mihkel Kampmaast, Nikolai Remmelist ja Johannes Valgmast) ja õpivara, korraldab eesti keele õppe alaseid konverentse ning täienduskoolitust (mh sadakonda õpetajat hõlmanud neli koolituspäeva „Aktuaalset emakeeleõpetuses”) jpm.

¹² Haridus- ja teadusministri Mailis Repsi kiri rektorite nõukogu esimehele Jaak Aaviksoole. – 08.08.2006 nr 3.1–5/8871.

¹³ Tartu ülikooli nõukogu otsus nr 87, 23.12.2005; Tallinna tehnikaülikooli nõukogu määrus nr 1 (22. aprill 2008).

¹⁴ E. Uuspõld, A. Mund, Õpetusi ja harjutusi algajale keeleteoimetajale. Tartu 2006; M. Erelt, Lause õigekeelsus. Tartu 2006; R. Kasik, M. Erelt, T. Erelt, Eesti keele väljendusõpetus. Tartu 2007; R. Kasik, Sissejuhatus tekstiõpetusse. Tartu 2007.

Ettepanekuid, mis eeldavad suurt hulka uusi töökohti, pole õnnestunud ellu viia. Ilmselt ei usutud nende teostumisse ka neli aastat tagasi. Seega ei ole meil ei abi- ega tugiõpetajaid, funktsionaalse kirjaoskuse koordinaatoreid ega koolide keelenõustajaid. Ei ole ka piirkondlikke õpiabi- ega nõustamiskeskusi, kuigi nende asutamise poole liigutakse. Ei anta ka logopeedilist abi gümnaasiumiastmes: enamiku õpetajate arvates tuleb probleemiga võimaluste piires toime tulla juba varem.

Viimase kaheksa ettepaneku teoks tegemisega on aga jõutud üsna kaugele. Näiteks toetatakse regulaarselt EESI tegevust: rahastatakse korraldaja tööd, tasutakse Tallinnas Toompuiestee 21 asuva bürooruumi rent jne; samuti aidati nii nõu kui ka jõuga kaasa sellele, et 2008. aasta alguses asutati Eesti Noorte Keeleorganisatsioon. Tuleb rõhutada, et EES on ainuke omataoline riiklikku toetust saav õpetajate selts, ning sedagi, et loomulikult pole toetus ette ja igal juhul tagatud. Vahest poleks võimatu büroo uksti praegusest tunduvalt kauem lahti hoida, et see muutuks kohaks, kuhu Tallinnasse sattuv eesti keele õpetaja ikka sisse astub. Raskem ja tõsist vaeva nõuab töö selle nimel, et teoreetiliselt umbes 200 liikmega selts (2008. aasta septembri seisuga oli ligikaudu 120 viimasel kahel aastal sümboolse liikmemaksu tasunud) hakkaks hõlmama olulist osa meie pooleteisetuhandesest emakeeleõpetajaskonnast ning muutuks sellega eesti keele õpetajate esinduslikuks ja tõeliselt tõsiselt võetavaks ühenduseks. Võimalusi peaks olema: Soome vastavasse seltsi kuulub 85% sealseist emakeeleõpetajaist. Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi kuulub kõigist emakeeleõpetajaist 188 inimest.¹⁵ Miks peaksime meie halvemad olema? Ka noorteorganisatsioon on loomulikult alles oma tee hakul: nii liikmeskonna suurendamise, aktiivse tegutsemise kui ka iseseisvuse poolest.

Väärtusarendusprogramm

Identiteediprogrammist, mis on vahepeal nimeks saanud väärtusarendusprogramm, oli eespool juba juttu. Loodetavasti teostuvad kaks soovi: et programm saavutab valitsuse (või vähemalt enamiku ministriumide) heakskiidu ja et eesti keele väärtustamine selles vajaliku koha leiab. Nii möödunud kui ka ülemöödunud aastal toimus mitu tarka väärtusteteemalist konverentsi, kus kõik olid ühel meelel, et asjad võiksid paremini olla. Aga kuidas ning mida teha – see on siiani

¹⁵ Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi liikmed seisuga 1. september 2008. – Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi aastaraamat 4. Tallinn, 2008, lk 91–96.

otsustamata. Keelel ja keelelistel väärtustel on lisaks veel üks häda: kui need mingis (vales) suunas arenema on hakanud, saab protsessile üpris raskesti teistpidi käiku anda.

Kuigi terviklik väärtusprogramm on alles kinnitamisel, võib üksikutel aladel täheldada siiski mitut toredat saavutust. Eesti keele populariseerimise ja tulevaste erialainimeste koolitamise eesmärki teenib Tartu ülikooli teaduskooli asutatud eesti keele kursus (2007/2008. õa 13 osavõtjat; käsitletud teemad: eesti vana kirjakeel, grammatika muutumine, keele varieerumine, keel tekstidena, eesti keele allkeeled jt). On välja töötatud ja 2007/2008. õa ka esimest korda ellu viidud eesti keele aineolümpiaadide uus süsteem: olümpiaadid on igal aastal, juurde on tulnud linna/maakonnavor, üleriigiline voor toimub ka põhikooliõpilaste jaoks. Meeldiv on, et olümpiaadi korraldamise käigus on tugevnenud Tartu ja Tallinna ülikooli, maakondade ainesektsioonide ja Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi koostöö. Ajal, mil eesti keele suulise kasutuse oskus SMSide, e-posti suhtluse ja jututubade survele taandub, on tänuväärne Põltsamaa ühisgümnaasiumile loodud võimalus kõne-laagri „Kuldsuud” korraldamiseks.

Edenenud on töö meediaettevõtetega eesti keele info ja seisukohade levitamiseks: neli korda aastas ilmub Sirbi lisana Keele Infoleht¹⁶, jätkub ajakirjale Haridus kaks korda aastas lisatava ajakirja Oma Keel väljaandmine. Viimase puhul on asjakohane mainida, et sellel on ikka veel probleeme adressaadini jõudmisega, samuti võiks tunduvalt elavam olla info teisesuunaline liikumine: õpetajatelt ja õpilastelt toimetajale, et kaastööde portfell paksem ja mitmekesisem oleks. Loodetavasti kujuneb eesti keele propageerimisel sammuks edasi ETVs ette valmistatud, sügisel salvestatud ning 10. jaanuaril eetriteed alustanud eesti keele teemaline telemängusari „Keelevägi”. Võistluse vastu tundis huvi poolsada kooli. Jääb vaid soovida, et vaatajad saate üles leiavad ning veenduvad: eesti keel on üks põnev asi, mille vastu maksab huvi tunda ja millega põhjalikumaltki tegelda.

Õpetajad soovitasid luua Eesti Kultuurkapitali juurde eesti keele õpet ja rahvuslikku kasvatust toetava allfondi. See on siiski osutunud ebaotstarbekaks. Küll aga asutasid keeleahhinna laureaadid Eesti Rahvuskultuuri Fondi juurde Wiedemanni allfondi. 2007. aastal toetas Wiedemanni fond kolme ettevõtmist – Steni muinasjutuvõistlust, luulepäevi „Tähetund” ning laste ja noorte omaloomingu võistlust „Taevaskoja sõnum”. Samuti aidati ühe eesti keele õpetaja õppereisi

¹⁶ A. Künstler, Keele Infoleht. – Oma Keel 2008, nr 1, lk 72–73.

Soome tutvuma soome keele õpetamise ja selle oskuse kontrollimisega. Fondiga seoses on hea mainida kaks aastat tagasi 19 kooli õpilaste alustatud kampaaniat „Kroon eesti keelele!“. Just neile õpilastele läks esimene aasta keeleteo auhind. Praeguseks on üritust toetanud 50 kooli õpilased, korjandus kestab ning kindlasti on kokku saadavast rahast tähtsam protsess ise. 350 000 kroonini jõudnud Wiedemanni fondi põhikapital ootab täiendamist neilt, kellele eesti keel on tähtis. Aktiivsemat kaasalöömist vajab ka aasta keeleteo auhinna väljaandja. Igaühel on võimalus olla aasta keeletegu valivaile ministreile nõuandja ning samuti olla osaline avalikkuse auhinna saaja valimisel.

Kooli kodulehekülje õigekeelsus

Ettepanekuid teinud õpetajad soovisid, et tagataks koolide kodulehtede õigekeelsus. Mõte on muidugi hea, ent kes seda peale koolipere enda peaks tegema? Keeleinspeksioon ei hakka toimetajaks ning tal on palju muudki teha.¹⁷ Vahest poleks ka eriti kasvatuslik eesti keelt inspektorite hooleks jätta seal, kus selle üldise oskuse tase ühiskonna teiste osadega võrreldes kõige kõrgem peaks olema – emakeelses koolis. Usun, et kodulehtede toimetustööd saab ühendada gümnaasiumi eesti keele kursustega ning kindlasti leidub tööd ka noorte keeleorganisatsioonile.

Emakeeleõpetaja ülesanded eesti keele õppe tõhustamisel

Kodulehtede teema haakub eesti keele õppe tõhustamise teise aspektiga. Seni on põhiliselt juttu olnud sellest, mida riik eesti keele õpetaja ning tema töö jaoks teha saab ja võimaluste piires teinud on. Ent on ka teine pool: see, mida tuleks teha eelkõige õpetajal endal.

Kuigi õpetajaskonna vananemine on vähemasti aeglustunud ning keegi ei saa vaidlustada aastatega omandatud kogemuste väärtust, on teisalt ometi selge, et kiiresti muutuv maailmas – ja keel muutub koos maailmaga – on eakal õpetajal õpilast mõjutada, isegi temaga kontakti saavutada raskem kui noorel. Seepärast tuleks igal eesti keele õpetajal innustada oma õpilasi valima eesti filoloogia eriala, rõhutades just keele õppimise olulisust – kirjandus- ja teatriteadlase ettevalmistusega spetsialiste on Eestis küllaga ning neile ei jätku teadmistekohast tööd,

¹⁷ I. Tomusk, 20 aastat Eesti keelepoliitikat. – Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. 2008, lk 129–141.

headest keeletespialistidest on aga puudus nii koolis kui ka uurimis- ja arendusasutustes.

Eesti keele õpetajat ei saa süüdistada, kui ta õpilase kirjatöösse peidetud kelmust (tsitaati olematult Hiina filosoofilt või argumenteerimist teooriaga, milles kõik peale lähtekoha on õige) üles ei leia. Kõike ei saa keegi teada. Sellest aga, et eesti keele õpetaja vajab pidevat õigekirjaalast täiendusõpet, ei saa ei mina ega paljud kõrgkoolide õppejõud hästi aru. Eesti keel ei arene ju seitsme penikoorma sammudega. See, mille poolest uus ÕS erineb vanast, on – veidi lihtsustatult öelduna – kosmeetika. Lisaks on ilmunud palju eesti keele alast kirjandust, mille lugemine ja millega kursis olemine on emakeeleõpetaja otsene töökohustus. Igal juhul mitte väiksem kui uue ja kohati vana ilukirjanduse korduv lugemine. Öökapiraamatuks ma neid just ei soovita, aga koduses riulis võiksid igal emakeeleõpetajal ÕSi viimase väljaande kõrval olla „Kirjakeele teataja”, „Eesti keele väljendusõpetus” ja teised väärt teosed, millest saab vastuse nii küsimusele *kuidas* kui ka küsimusele *miks*.

Riiklikku õppe- ja ka selle juurde kuuluvat eesti keele ainekava tehakse praegu. Siis kui need on valmis, on hilja kaevata, et need viletsad said. Nüüd on veel aeg, et ka ise õppekava koostamisest osa võtta. Ei maksa loota sellele, et keegi teine kõik head ideed välja käib. Seda tuleb teha ise ja kohe – head on kõik eesti keelele kasu toovad mõtted, mis lähtuvad terviku nägemisest, positiivsusest ja koostöötahtest.

Õppekirjandus

Kõik me oleme kuulnud, et eesti keele õpikud, eriti gümnaasiumiastme omad, on vanad. Väide pole päris õige. Põhikooli kõigile astmetele on pärast 2002. aastat koostatud uued õppekomplektid, II kooliastmele isegi kaks komplekti. Iseasi on muidugi, kas koolidel on olnud võimalusi oma õpikuvara uuendamiseks. Gümnaasiumiastmele on olemas E. Liivaste jt „Eesti õigekeele õpik” (2000), M. Hage „Teksti- ja kõneõpetus” (2003), M. Ehala „Kirjutamise kunst” (2000), „Eesti keele struktuur” (2001) ja „Eesti kirjakeel” (1998). Uusi õpikuid ei hakata koostama enne uue õppekava valmimist. Aga isegi kümne aasta jooksul, mis Ehala kirjakeeleõpiku ilmunisest on möödas, ei ole eesti keel läbi teinud nii kohutavalt kiiret arengut, et seda õpikut kasutada ei saaks. Veidi vananenuma kõlaga seisukohti tuleb oma isiklikule lingvistikalugemusele toetudes lihtsalt korrigeerida. Rõhutaksin taas vajadust olla kursis keealaste uudisteostega: mõnikord kipuvad keeleteaduse

tänapäevased seisukohad 30–40 aasta vanuste konspektidega vastuollu minema või osutuvad lihtsalt arusaamatuks.

Kindlasti on reserve ka töövihikute kasutamisel: nende mitmekülgses materjalist tundub lemmik olevat õigekiri (seda rõhutab ka kehtiv ainekava), ülejäänud jääb sageli kasutamata. Õppevahendeid tuleb kasutada nii, et ka gümnaasiumiõpilastes kaoks seisukoht „Eesti keel on aine, mida õppida pole vaja”. Eesti keele õigekiri ei ole nii keeruline, et seda põhikooli lõpuks selgeks ei saaks. Gümnaasiumi emakeeleõpetus peab arendama õpilased eesti keele struktuuri tundvaiks, stiile ja suhtlussituatsioone eristavaiks, kõigis olukordades toime tulevaiks aktiivseiks keelekasutajajaiks. Tänapäeva keelesuhtlus ei toimu romaani-, vaid pigem aforismivormis, kus igal kasutatud sõnal on oma kindel tähendus, vorm ja koht. Sõna olulisus keeles ja keele olulisus elus on need põhiväärtused, mis peavad kooli keeleõppe käigus selgeks saama.

Paljude õpetajate eesti keele alane ettevalmistus piirdub pelgalt 16aine punktilise eesti keele mooduliga. See tähendab, et emakeeleõpetaja hariduses puuduvad niisugused ülikoolikursused nagu „Eesti keele ajalugu”, „Eesti keele allkeeled (varieerumine)”, „Eesti kirjakeele ajalugu ja korraldus”, „Eesti keele murded”, „Eesti nimekorraldus ja oskuskeel”, „Käsikirja toimetamine ja korrektuur”. Kuidas on võimalik tutvustada õpilastele eesti keelt kui areneva struktuuriga süsteemi, kui seda ise pole õpitud? Järelikult tuleb vajalikus suunas arendada nii koolis töötavate emakeeleõpetajate kodutööd kui ka täiendusõpet. Pean väga oluliseks keelestrateegia viimases seires tehtud ettepanekut kehtestada eesti keele õpetajatele enda pideva täiendamise kohustus.

Ei passiivne ega aktiivne kirjaoskus (viimane küll veidi lühemat aega) pole Eestis ammu luksus, mis iseloomustab vaid äravalituid. See on vajalik argioskus ning emakeeleõpetajate ülesanne on kirjaoskus oma õpilastele selgeks teha tasemel, mis ühiskonda rahuldab. Vaevalt ükski emakeeleõpetajaist meie avaliku keelekasutusega rahul on. Samas on selge, et iga ringleva tekstini keeleinspeksioon ei jõua. Ei ole kohane tuua äsja kooli lõpetanute kehva keelekasutuse õigustuseks väidet „Vaadake, missugune meie avalik keelekasutus on!” (see on tsitaat). Needsamad avalikud keelekasutajad on kas möödunud või ülemöödunud aastal või veidi varem eesti keele kursused läbinud, kooli lõpetanud ning eesti keele riigieksamiga küpseiks keelekasutajajaiks tunnistatud eestlased. Head (avalikku) keelekasutust õpetatakse koolis. Kahjuks on see sageli ainuke võimalus ning siit tuleb teha oma järeldused.

Kokkuvõtteks

On kurb, kui väitlusvastast peetakse vaenlaseks. Väljendid, nagu *hukka mõistma*, *protesteerima*, *põhja laskma*, *lollitama* ja teised sarnased ei sobi asjalikku arutellu. Hariduse – kaasa arvatud eesti keele õpetamise – probleemid on keerulised ning tõe näitab sageli kätte alles elu ise. See kehtib ka siinses loos esitatud seisukohtade kohta. Tõdemuseni jõutakse aga seda kiiremini, mida rutem saadakse aru, et eesti keele kasuks töötavad inimesed nii koolis, ülikoolis, keeleinstituudis kui ka ministeeriumis. Nad peavad moodustama ühisrinde olukorras, kus tuleb joosta ajaga võidu ning ujuda vastuvoolu.

Kellele on palju antud, sellelt ka palju nõutakse. Eesti keele õpetaja on eesti kooli tähtsaim õpetaja. See, kas meie lapsed ja lapselapsed ka tulevikus eestikeelset haridust võivad saada, kas nad saavad ja oskavad eesti keelt kasutada, sõltub veel enam suuresti sellest, kui palju kaugemale suudavad komadest ja poolitamisreeglitest vaadata ja näha tänapäeva keeleinimesed, sealhulgas emakeeleõpetajad.

Emakeele Seltsi sõnakogumisvõistlusest

Annika Kilgi

Tallinna ülikooli morfoloogia assistent

Taku-urmas, unupea, tõrlönt, jaa vä?, lepp-lepp – 1. veebruarist 15. maini toimunud õpilaste sõnakogumisvõistlusele laekus mitmesugust huvitavat keelematerjali. Koguda oli palutud sõnu ja väljendeid, mis pole seni sõnaraamatutesse jõudnud või millel on seal teine tähendus.

Avatud sõnastik

Kuna sõnavara on igal inimesel pisut erinev ja muutub pidevalt, pole võimalik trükkida sõnaraamatut, mis sisaldaks kõiki eesti keele sõnu. Paljusid toredaid ütlemisi pole üheski sõnaraamatus. See suurendab paraku tõenäosust, et ütlemisi teab algul vaid kitsas suhtlusring ja pärast selle ringi kadumist enam mitte keegi. Õnneks on tänapäeval oma sõnu maailmaga jagada lihtsam kui eales varem, kuna on olemas avatud sõnastikud. Tegemist on internetisõnastikega, mida iga soovija saab vähese vaevaga täiendada.

Indrek Hein eesti keele instituudist tegi taolise veebisõnastiku ka Emakeele Seltsi koduleheküljele. Sõnu saab sinna lisada nii kasutajaks registreerununa kui ka anonüümselt. Kogujal on vabadus valida sedagi, kui põhjalikult ta sõna kommenteerida soovib. Ainukesed kohustuslikud väljad on sõna ise ja selle tähendus, kuid juurde on võimalik märkida ka sõna päritolu, kasutusaeg, teema ja näitelause(id).

Kogujad

Interneti-sõnastikku laekus 83 nimelist kogu ja mitusada anonüümset sissekannet. Mahukaimad kogud ulatusid paarisaja sõnani, kõige napimad piirdusid üheainsaga, kusjuures huvitavat materjali leidis mõlemais. Lisaks saadeti kolm kogu e-kirja teel ja üks käsikirjana. Üksikosalejate kõrval oli ka paare ning klasse, nt kasutajanime kellycally taga peitusid Kelly Hiibus ja Carolin Kikas ning kasutajanime

palukas taga Palupera põhikooli 6. klass. Kaugeltki kõik sõnakogujad ei jäädvustanud oma andmeid, seega ei ole nii mõnegi huvitava sõna lisajat võimalik avalikult kiita. Nendest, kes oma nime ja muu teabe kirja panid, oli tüdrukuid 42 ja poisse 22. Kogujate keskmine vanus oli 19 aastat, vanim oli sündinud 1958. ja noorim 2000. aastal. Elukohtadeks oli märgitud Tallinn, Tartu, Viljandi, Haapsalu, Elva, Rapla, Keila, Lohusuu, Koeru, Saku, Tõrva, Kambja ja Laulasmaa.

Erineva sisukusega materjal

Laekunud keeleaines oli igas mõttes mitmekesine, sissekanded erinesid nii põhjalikkuse, uudsuse kui ka teema poolest. Oli väheinformatiivseid lisandusi, nagu 2 'kaks', *igav* 'siis öeldakse kui sul on igav', *jeje* 'jeeee', *sing sang* 'inglise keele minevik', *matu* 'kelloksi lõust qaswd'. Õnneks oli palju enam sissekandeid, mis lisasid väärtuslikku teavet sõna kasutajate ja päritolu kohta. Näiteks kasutaja triinu89 kommenteeris sõna *skämp* 'inimene (õpilane), kes on loid ega võta eriti millestki osa' ajalugu nõnda: „Väljend tuli oma seltskonnast kogemata, kuid nüüd oleme selle kasutusele võtnud enam-vähem kõik.” Kasutaja coccinella omakorda seletas, kuidas on tema perekonnas tekkinud väljend *pikk-silm* 'jānes': „Kuna 2-aastane õetütar Viljandis on kuulnud Kakukese muinasjuttu kord pikkkõrv-, kord kõõrdsilm-variandis, siis ise jutustades sattusid hoopis need pooled omavahel kokku.”

Oma pere sõnavara

Kogujad olid kirja pannud igas vanuses sugulaste sõnavara. Oli lapsekeelt: *juhalla* 'liumägi', *gladikas* 'gladiool', *massa* 'maasikas', *ähnu* 'näts', *pikaka* 'liblikas', *keptšu* 'ketšup', *lullmusi* 'musirull' jm. Oli ka vanemate sõnu nii nende lapsepõlvest kui ka praegusest kõnepruugist: *laibakas* 'lihapirukas', *tavotikas* 'moosipirukas', *nipikaagi* 'ragulka', *joorup* 'naps', *blond hetk* 'arusaamatuse moment' jm. Vanavanemate sõnu oli samuti üsna palju: *puut* 'auto pakiruum', *torujuurikas* 'kangekaelne ühel kohal seisja, kes ei kavatsegi end liigutada', *tipsid* 'väiksed patsid', *törlönt* 'paks jahukaste' jm.

Harrastustega seotud sõnavara

Harrastustega seotud sõnavara leidis kõige enam Bibi-Ann Kahkil (ratsasport), Georgi Samuelil (ehitus), ja Jaan Erik Kiisselil (tehnoloogia). Nad olid üles märkinud näiteks sellised sõnad nagu *hea söödakasutaja* 'hobune, kes püsib normaalkaalus isegi väikese toidukoguse saamisel', *plekkpõll* 'fassaadi mingit osa saju- või vooluvee eest kaitsev plekk-katteriba' ja *emme* 'emaplaat'.

Väljendid

Üksiksõnade kõrval oli kogutud ka väljendeid: *jaa vä?* 'kas tõesti?', *mida värka?* 'mis toimub?', *latt on maha maetud* 'äärmine järeleandlikkus nõudmistes', *kärab küll* 'läheb (käib) küll', *ära filmi!* 'ära vaata!', *veitsa ägä ääää* 'tibi kõnekeel', *vist-vast-jah-ei* 'naljaga pooleks ütlemine, kui ei suuda otsustada või on asjast ükskõik'.

Tunnustamine

Noorema vanuserühma (I–VI klass) parim koguja oli **Jaan Erik Kiissel** (Saku gümnaasium, õp Riina Viira), teise koha saavutas **Palupera põhikooli VI klassi** kollektiivne töö (õp Urve Viitkar), kolmanda koha **Carolín Kikase** ja **Kelly Hiibuse** ühistöö (Tallinna inglise kolledž, õp Merle Kaldjärv). Sõnavõistluse komisjon pidas äramärkimise vääriliseks ka kogusid, mille olid Emakeele Seltsi kodulehele lisanud **Sander Kosk**, **Auris Mikk**, **Jürgen Mikk** ja **Mirjam Mikk** (kõik Tallinna inglise kolledžist, õp Merle Kaldjärv).

Keskmisses vanuserühmas (VII–IX klass) sai I koha **Katriin Vesik**, II koha **Maria Muuk**, III koha **Laura Hirvoja** (kõik Tallinna 21. keskkoolist, õp Külliki Kaju); ära märgiti **Kadri-Ann Kertsmik** (Paide gümnaasium, õp Taimi Jürgenstein) ja **Eva-Liisa Saag** (Haapsalu gümnaasium).

Vanemas vanuserühmas (X–XII klass) võitis **Kadi Soop** (Tartu Tamme gümnaasium, õp Piibe Leiger), II koha sai **Kirke Pilvik** (Nõo reaalgümnaasium, õp Heily Soosaar); ära märgiti **Annela Põldveer** (Tallinna 37. keskkool, õp Mirjam Vahtre), **Tuuli Vahemaa** (Rapla ühiskool, õp Ülle Mäekivi) ja **Taavi Mürsepp** (Audentese erakool, õp Valve Mürsepp).

Anni Oja välja pandud internetikeele auhinna sai **Tsiringuliina keskkooli IX klassi** õpilaste kollektiivne töö (õp Marika Troon). Eripreemia

---

parima temaatilise kogu eest sai **Bibi-Ann Kahk** (Tallinna 21. keskkool, õp Külliki Kaju).

Tublimaid sõnakogujaid tunnustati võistluse lõpuseminaril Tartu ülikoolis. Kaks võitjat tutvustasid oma kogusid: Jaan Erik Kiissel rääkis uuemast tehnoloogiasõnavarast ja Katriin Vesik oma vanavanemate Mustjala murrakust. Lisaks kõneles Anni Oja noorte keele konservatiivsusest internetis ja Huno Rätsep Eesti polüglottidest. Ettekannetele eelnes TÜ peahoone ekskursioon ning tutvumine eesti keele ja üldkeeleteaduse instituudiga. Päeva lõpetas pidulik lõuna ülikooli vanas kohvikus.

Sõnastik endiselt avatud

Võistluse üks eesmärke oli õpetada meid märkama sõnu enda ümber. Kõik need sõnad ja väljendid, mis pole sõnaraamatutesse jõudnud, on endiselt väga oodatud avatud sõnastikku aadressil <http://www.emakeeleselts.ee/sv/>.

Ütle üks kaunis eestikeelne lause...

Toomas Liivamägi
haridusministri nõunik

Eesti keel on meile midagi väga igapäevast ja harjumuspärast. Me ei märka tema olemasolu, kui teda iga päev kasutame, selles mõttes on ta meile nagu trepikoda või kõnnitee. Me eriti ei mõtle tema peale ega juurdle tema üle, kui meile või sõnumeid saadame, veel vähem siis, kui kõneleme. Küll aga paneme me tähele tema puudumist. Märkame siis, kui me ei saa emakeelt kasutada kohtades, kus see oleks enesestmõistetav.

Õigekiri ja kirjutatud eesti keel on meedias aeg-ajalt ikka arutlusobjektiks. Võõrapäraste nimede ja väljendite kasutamine eestikeelsete asemel samuti. Räägitavast keelest kõneldakse vähem. Veel harvem mõtleme me oma keelest üldisemalt ja siis ka enamasti murelikult, mõtleme eesti keele positsioonile ja rollile maailmas ning tema säilimisele.

Viimastel aastatel on jõudsalt arenenud keeletehnoloogia, me räägime digitaalsetest tekstikorpustest, masintõlkest ja semantilisest veebist. Klaviatuuri- ja monitoripõhises maailmas on võib-olla pisut rohkem varju jäänud kõnesüntees ja kõnetuvastus ehk siis räägitud digitaalne keel. Umbes eelkirjeldatud teemadel võis Tõnis Lukas mõelda, kui ta pärast keeletehnoloogiakonverentsi 2007. aasta hilissügisel ütles, et teeme midagi, mis väärtustaks meie kaunist emakeelt ja muuhulgas tutvustaks ka keeletehnoloogiat. Et teeme ühe ilusa keele võistluse. Kuigi keeleküsimumused kuuluvad haridus- ja teadusministeeriumi pädevusse, ei ole sellise ettevõtmise läbiviimine ministeeriumi jaoks mitte just kõige igapäevasem tegevus. Ent Eesti riigi juubeliaastasse sobis see mõte väga hästi. Kogu ideed täpsemaks mõeldes sündisidki keeletalgud.

Keeletalgud

Keeletalgud kuulutas haridus- ja teadusminister Eesti Vabariigi 90. juubeliaasta üritusena välja eelmise aasta 14. märtsil, emakeelepäeval. Tunnistuseks sellest, et me mõtleme ühes rütmis muu maailmaga

või vastupidi, ja et muu maailmgi mõtleb nagu meie, tuli veebruaris juba keeletalgute ettevalmistamise ajal teade, et UNESCO on 2008. aasta kuulutanud rahvusvaheliseks keelteaastaks. UNESCO üleskutses rõhutada keelelise mitmekesisuse väärtust ja samuti keeletehnoloogia olulisust. Ühtlasi oli 2008 Euroopa kultuuridevahelise dialoogi aasta.

Väga lühidalt ja kokkuvõtlikult öeldes oli keeletalgute puhul tegemist üritusega, kus kõigil keelehuvilistel, eelkõige aga koolilastel tuli öelda lauseid, mis nende arust oleksid eesti keelele iseloomulikud ja samas eestlase kõrvale kaunid kuulata. Hiljem palusime eri maade keeletehnoloogidel lasta neid lauseid hääldada nende oma keele kõne-süntesaatoritel. Lõpuks pani Eesti Rahvusringhääling nii keeletalgute otsesed tulemused – laused ja erinevad helifailid – kui ka nende analüüsi ja selleteemalised arutlused ühele DVD-le kokku. Keeletalgutest tuleb ka telesaade, mis on eetris selle aasta emakeelepäeval Eesti Televisioonis.

Legend keelevõistlusest ehk alguses oli lugu

Paul Ariste on kusagil öelnud, et igapäevale on kõige kaunim tema emakeel. Akadeemikuga saab ainult nõustuda – eri keelte kõnelejate maitse on erinev, ühtseid objektiivseid võrdlusaluseid oleks peaaegu võimatu leida. Keele ilu peitub kuulajate kõrvades. Me kõik oleme ju tundnud, millise tähelepanu ja innukusega püüab meie kõrv kusagil võõrkeelses rahvamassis eestikeelset kõnet.

Emakeel on eriti väikese arvuga rahvaste jaoks üks tugevamaid eneseteadvuse allikaid ja sellisena oluline alus. et rahvusena kestma jääda. Siinjuures tunnevad mitmed rahvad legende, mille kohaselt on keeli kunagi-kuskil omavahel võrreldud ja kõnelejate oma keel ilusaks tunnistatud. Enamik meist on juba lapsepõlves kuulnud lugu sellest, kuidas kunagi olla korraldatud keelte kaunidusvõistlus ja et eesti keel tulnud seal teisele kohale lausega „Sõida tasa üle silla”.

Legend kõditas eestlase, eriti kultuurrahvana väljakujuneva eestlase iseteadvust, seetõttu on ka legendi elujõud igati mõistetav. Eelmise sajandi kolmekümnendatel, kui legendi püüti patriootilistel eesmärkidel kasutada, tekkis vähemalt harituma eestlaskonna hulgas legendi juurde vabandav seletus, et tegemist olevat tänapäevaselt öeldes linnalegendiga. Kui ma keelevõistluse lugu algkoolis klassivennalt kuulsin ja oma vanematega jagama ruttasin, jahutasid nad mu kiiresti maha, öeldes, et tegemist on vaid legendiga.

Keeletalgute ettevalmistamise käigus vaidlesime isekeskis meiegi mitu korda, kas üldse või kuidas seda legendi meie ürituses kasutada saab. Ja tõepoolest, hiljem vaatas mitu kolleegi ja tuttavat meile esialgu ettevaatlikult otsa – te olete ju haritud inimesed ... ministeerium on tõsine asutus ... te ikka teate, et tegemist on lihtsalt legendiga. Teame, teame.

Kuid kus suitsu, seal tuld – legendi lugu pisut sügavamalt uurides selgus, et kummatigi pole see tekkinud päris tühjale kohale. Nimelt kirjutab prantsuse ajaloolane Charles Eynard 1849. aastal silmapaistva baltisaksa haritlase ja seltskonnadaami Juliane von Krüdeneri biograafia „Vie de madame de Krudener”¹. See Pariisis välja antud teos, mida Eynardi tuntud korrektsuse tõttu ka hilisemad ajaloolased usaldusväärseks peavad, on meile tähtis eelkõige seepärast, et seal on ära toodud kuulus eestikeelne üle silla minemise lause. Nimelt arutletud ühel keisrinna Katariina seltskonnas toimunud intiimsemal koosviibimisel keelte ilu üle ja näiteks olevat toodud küll kreeka, küll itaalia keelt, mille peale hüüatanud krahv Stackelberg – te unustate ära ühe keele, milles näiteks lihtsad sõnad „passez le pont” kõlavad „täizé, täizé se lé hullah!”. „Kui võluv ja õrn, see on pehmem kui itaalia keel, mis keel see küll peaks olema,” õhanud keisrinna. „Eesti keel,” vastanud Stackelberg.

Kõnealuse legendi puhul on huvitav tõsiasi, et selgunud on loo tõenäoline tekkimise aeg ja koht. Tekkekoht on iseenesest loogiline – selliseid intellektuaalseid vestlusi peeti valgustusajastul kindlasti, nii harituma rahva hulgas, õukondades kui ka mujal salongides. Samuti süvenes romantismi valguses üldine huvi nn ääremaade vastu.

Kui me olime keeletalgud juba välja kuulutanud, rääkis üks soomlasest tuttav, et nemad teavad lugu, kuidas 1900. aasta Pariisi maailmanäitusel toimunud keelte kauniduskonkurss ja nende kuulus lauljanna Aino Acte esitanud seal lause „Aja hiljaa sillalla”. Soome keel tulnud teiseks, sest esimene koht olnud itaalia kui ooperi keele päralt. Kui nüüd püüda end Pariisi maailmanäituse aega ja õhustikku kujutleda, siis ka selline võistlus ja *show* võis olla täiesti võimalik. Samas on huvitav, et kõnevõistlusel kasutatud lause oli sisuliselt sama, mida eespool mainisime, see tähendab, et lause lugu pidi olema balti-soome ringkondades mingil määral tuntud, nii et erinevatest aegadest pärit lood said rahva mälus kokku sulanduda.

¹ Teost on pikemalt käsitletud Nils B Sachris ajakirjas Akadeemia, 11, 2004; artikkel on kättesaadav ka <http://www.sirvilauad.ee/files/Krudener2l.pdf>; raamat ise on allalaaditav <http://openlibrary.org/b/OL6924016M>

Kaunis lause

Üleskutse nimetada kaunikõlalisi ja keelele iseloomulikke lauseid leidis igal juhu heatahtlikku vastukaja ja nii laekus pisut rohkem kui kuu aja jooksul ministeeriumisse 316 lauset. Mitmel juhul olid laused välja valitud kollektiivselt ja saatjaks märgitud kool või klass. Nendest tublidest lausesaatjatest nimetaksin eraldi Tallinna ühisgümnaasiumi, Viljandi Jakobsoni gümnaasiumi ja Tihemetsa põhikooli. Enamasti esitati üks lause, siiski oli ka üsna palju neid, kes saatsid kaks või kolm lauset, harvem rohkem. Paljudel lausetel oli kaasas kiri või lugu. Need on tunnistuseks, et eestlastele on keel tähtis ning et eesti keele ja tema arengu pärast tuntakse muret. Paljudel juhtudel ei kirjutatud lihtsalt lausena kaunikõlalisi sõnu, vaid püüti kaunilt väljendada mõnda esitajale olulist ja tähenduslikku mõtet.

Mida siis vastab eestlane, kui temalt üht kaunikõlalist lauset palutakse? Umbes pool esitatud lausetest olid üleilusad ehk siis lihtsalt liiga ilusad. Näiteks sellised:

Hõbedases õhus hõljus igihaljas helbeke.

Loojuva päikese kiired langevad sillerdavale järvele.

Kuldse kodukolde hubane kallistus.

Niiskele päevale järgnenud küllalt külm öö riputas kauneid härmatiselõngu kõrge kasepuu nõtketele okstele.

Olgu jääv me armastus ja hingesoojus, selleks jõudu annab helde, ürgne Loodus.

Avali ilule laulame laule.

Paljud patriootlikud väljendused võisid olla mõjutatud meie riigi juubeliaastast:

Eesti keele ilukõla ei ületa ööbikulaul õiekuu õil.

Eesti keel on kui lendlev lumehelbes kena talvapäeva säras.

Eestimaa, me kalleim maa, soojust ning hellust vajab ta. Kõige kaunimalt kõlab eesti keel eesti rahva suust!

Sünnimaa süles sündinud salad ja kuusikud hällitavad isamaale vabaduse võitnud vapraid poegi.

Päris loosungeid oli esitatud lausete hulgas siiski suhteliselt vähe, aga mõned siiski:

Prügi karjub Eestimaa puhtal pinnasel.

Rahvuse au sõltub tema inimeste moraalist.

Eesti sümboliks on töötav rahvas.

Romantiliste lausete hulgas leidis ka poeetilisi, pisut tundlikumaid tõdemusi:

Hilissügis pole üldse igav, hall, kui sul ümber kaela kallid käed kui soe sall.

Kaunis ja sulnis on kõik minu armsama suust.

Suudelgu sind sirelite lõhn.

Vaata silma oma kallimale.

Heliseb hääletult sõnajalaõis pööriöö lummuses hellas.

Nende hulgas olid mõned suure tähenduskoormaga, rasked laused:

Kalli ema hella soojust jagub üle mitme põlve.

Suurim kingitus elult on laps.

Ema tuli koju.

Üsna palju oli ka lihtsaid lauseid:

Hommikul kukkus suur õun põõsa alla. Üle lume tuli regi.

Isa mängib Teppo lõõtsa.

Tädi Õie ütles õhtul isukalt süües, et mannapuder oma päikesekollase võisilmaga on üks kõige maitsvamatest söökidest.

Või siis muidu toredaid lauseid:

Tiiu oli loomaia imeline talitaja.

Ella Allasild sai jahiloo. Muru on roheline.

Tuvi oli tihane. Oli konstrueeritud kõneharjutusi:

Kas sa tahad vanapagana ja ta vaga, aga agara asjaajajaga maja taga vabarnarabas pragada?

*Kuu-uurija kõndis pärast töö-ööd mööda liigniiske vee-eelse maa-ala jää-
äärt nagu loo-ootel tüdruk tantsusaalis, et maksta ära rüü-üür.*

Töö-öö-öobik rökis kõõgis.

Tilluke talleke tatsas tasasel pinnal.

Vähem või rohkem tuntud kõlalist mängimist keelega:

Küll küllale liiga ei tee.

Millal maksan memme vaeva.

Ilmastilma ilmast ilma.

Ämber läks ümber.

Pöidlad pihku põialpoisid!

Kuula, kulla külanaine – kuuled külla tulnud vaime.

Ja puhas keelerõõmu:

Rõõmsameelne maanteeröõvel lõõris laulu lüüa öösel.

*„Kuule, kulla sõber, laena mulle kuule!” hõikas sõjard August värskest
pommiavgust.*

Õpetaja Vastse-Roosalt külastas lõbumaja õige proosalt.

Ning tõenäoliselt oleks asjad rahva vaimse tervisega kehvasti, kui keegi poleks proovinud ka lihtsalt pulli teha. Seejuures tuleb tunnustavalt nimetada, et ühtegi otsest roppust meile ei saadetud.

*Tagurpidikäiguga ma külateele kimasin ja minu oma vanatädi kogemata
alla jäi.*

Tõnis tõttas täna täiega tütäkku tooma. Tuli täiesti tühjalt tagasi.

*Loll löi lahedasti lulli. Kuradi tola, sa tulid mu koju ja jõid minu õlled ja
lõid minu naist.*

Esitatud lausetest valisid keeletespetsialistid välja 30 kõige iseloomu-
likumat ja nendest omakorda valis Eesti keelenõukogu kümme eesti
keelele omast ja kaunist lauset:

Ämber läks ümber.

Kuula, kulla külanaine – kuuled külla tulnud vaime.

Pöidlad pihku põialpoisid!

Millal maksan memme vaeva.

Küll küllale liiga ei tee.

Mahlakas jõhvikas maitstes soisel kaldal hää.

Üle oja mäele, läbi oru jõe.

Kalli ema hella soojust jagub üle mitme põlve.

Ema tuli koju.

Tilluke talleke tatsas tasasel pinnal.

Esitatud lausete pealiskaudsegi analüüsi põhjal saab öelda, et eestlane tajub intuitiivselt päris hästi seda, mis teeb eesti keele ainulaadseks ja kauniks. Valitud sõnad ning laused sisaldasid II ja III välte erinevusi, palatalisatsiooni, eesti keelele iseloomulikke ja teistes keeltes sageli puuduvaid diftonge. Samas on just need meie keele sellised iseärasused, millega teistele keeltele kohandatud kõnesüntesaatorid võivad jääda hätta.

Kui eesti keele sagedussõnastiku järgi ei erinenud esitatud laused sõnavaliku poolest eriti „eesti keskmisest”, siis ootuspäraselt oli esitatud sõnades keskmisest rohkem *l*-häälikut, samuti nn täpitähtedega märgitavaid häälikuid jne.

Eesti kaunid laused laia maailma

Erinevate keelte kõnesünteesi saamiseks oleks tõenäoliselt piisanud, kui oleksime saatnud üleskutse rahvusvahelisse keeletehnoloogiavõrgustikku. Algatusele suurema rahvusvahelise kõlapinna leidmiseks pöördusime aga ka teiste riikide haridusministeeriumide poole, et nad nimetaksid oma maa kõnetehnoloogiakeskuste kontaktandmed. Euroopa riikidest laekus 16 vastust, lisaks kontaktide nimetamisele ja formaalsetele viisakustele tunnustas suur osa neist meie huvitavat algatust. Samuti kirjeldati paaris vastuskirjas lühidalt oma maa keealaseid ettevõtmisi. Ühes piiri tagant tulnud vastuses soovitati kontaktisikuks Einar Meistrit!

Kõnesünteesi helifailide saamiseks saatsime valitud laused nii teksti kui ka foneetiliste märkidena umbes paarikümnele keeletehnoloogiakeskusele. Suve alguseks olid meil käes meie kaunid eestikeelsed laused hääldatuna taani, prantsuse, saksa, t ehhi, rootsi, leedu, inglise,

hollandi, läti, soome, kreeka, poola, flaami, bulgaaria ja norra keele kõnesüntesaatorite poolt. Keeletalgute saak on kõigile huvilistele kättesaadav ja kuulata HTMi kodulehel, koolidele valmistas rahvusringhääling DVD.

Neid erinevaid kauneid eestikeelseid lauseid kuulates on täiesti selge, kui suured on eri keelte häälduserinevused ja kui oma keele keskne on kõnesüntees. Süntesaatoritele on „õpetatud selgeks” keelespetsiifilised hääldusreeglid, häälikute akustilised parameetrid ja prosoodiamudelid – mingis muus keeles etteantud teksti puhul rakendavad nad oma „õpitud teadmisi”. Tulemust mõjutas ka see, et eri süntesaatorid kasutasid erinevaid sünteesimeetodeid, lisaks sarnanes häälmõnikord enam naise, mõnikord mehe häälega. Kui selged häälduserinevused välja jätta, kõlas nii mõnegi keele (näiteks läti või ungari) moodsama, korpuspõhise süntesaatoriga sünteesitud eestikeelne lause paremini kui eestikeelse difoonsüntesaatoriga sünteesitud eestikeelne lause.

Neid erinevate kõnesüntesaatorite sünteesitud lauseid saab nüüd koolides kasutada lingvistilise võrdlusülesande lähtematerjalina, saab panna õpilasi arutlema teemal, mille poolest ühe või teise kõnesüntesaatori väljund ei tundu eesti keeles loomulik ja mis on need kõne (häälikute, häälduse, intonatsiooni, rõhu, pikkuse jm) parameetrid, mis arusaadavust tegelikult mõjutavad. Põhimõtteliselt saaks tulemusi kasutada ka võõrkeele õppimisel, näiteks häälduse õpetamise vajadust selgitada.

Lõpuks, aga mitte viimaseks

Kas siis mitmeti tõlgendatava legendi tõttu või mõnel muul põhjusel, ilusa lause konkursi idee toimus. Üleskutse hakkas meedias elama oma elu: kolumnistid kommenteerisid, jutusaadete juhid kasutasid lugu oma küsimistes. Teema võtsid üles nii „Ärapanija” kui ka „Pehmed ja karvased”. Kirjanduslistides liikus üleskutse nimetada eesti keele kõige koledam lause. Vahepalaks valik ka neist:

Õu, ä, õu, ä, ma räägin sinuga, tule siia ä!

Okei, noh, tsau, pakaa siis!

CD tõmmiselt käivitage installiivisard, mille dialoogiboksis kuvatakse saidimallid, veebirakenduste sätete hüüpikmenüü ning tehnoloogiate konfigureerimise viisardi stardinupp.

Kui ma teid juba kinni pidasin, äkki puhuksite siis juba alkomeetrisse ka.

Mobiiltelefon, millele te helistate, pole sisse lülitatud või asub väljaspool võrgu teeninduspiirkonda.

Seltsimehed, tervitan teid Eesti NSV vastuvõtmise puhul Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu!

Juriidiliselt on kõik korrektne.

Mehed, õlu on otsas.

Kokkuvõtteks – mida me teada saime?

Loomulikult ei olnud keeletalgud mingi uurimus või tõsine teadus, tegemist oli ikkagi otseselt emakeele populariseerimiseks mõeldud ettevõtmisega ja sellisena täitis ta kindlasti oma eesmärgi. Aga ikkagi, saime me ka midagi teada?

Kõige olulisem on vast see, et meil kõigil, kes me selle ettevõtmisega tegelesime, suurenes kindlustunne eesti keele tuleviku suhtes. Nii-moodi teiste keeltega võrdluses on eesti keel praegu kindlasti maailma ligi 6000 keele hulgas esimese viiekümne arenenuma ja elujõulisema kultuurkeele seas.

Teiseks sai palju selgemaks, kui oluline on keeletehnoloogia ja et keeletehnoloogiat ei saa sisse osta, see on nii keelespetsiifiline, et tuleb kindlasti vastava keele kõnelejatel endil välja arendada.

Ja lõpuks on oluline ka tõdemus, et näilisest pealiskaudsusest hoolimata tajub eestlane oma keelt ja tema ja kaunidust.

Firenze murdekeelest itaalia kirjakeeleks: itaalia kirjakeele arengutähiseid

Vittoriano Renò

Tallinna ülikooli keelekeskuse lektor

Itaalia on vahest ainuke riik Euroopas, kus koolides tegelikult foneetikat ei õpetata, sest itaalia keele hääldus on piirkonniti või isegi linnade lõikes väga erinev. Seega on raske kehtestada ühtset hääldusmudelit, mida järgida või millest juhinduda, ning koolis on valdavalt kasutusel ikkagi kohalik hääldus.

Tuleb täpsustada, et häälduslikud erinevused seonduvad peamiselt kahe vokaali (*e* ja *o*) ning kahe konsonandiga (*s* ja *z*). Itaalia keel on foneetiliselt arusaadav kõikidele itaalia keele kõnelejatele ning häälduslik mitmekesisus kujutab endast itaallastele pigem emakeele tõelist rikkust kui probleemi, eriti siis, kui tekib küsimus, millist hääldust peaks välismaalastele õpetama.

Murdest kirjakeeleks

Tänapäeva itaalia keele foneetika problemaatika mõistmiseks tuleb pöörduda itaalia kirjakeele algusaegadesse XIV sajandil. Itaalia keele edasine levik ja kujunemine on eelkõige vaba ja spontaanse keelekasutuse areng, mitte aga ülaltpoolt, s.t riigi või monarhi kehtestatu omaksvõtmine.

Itaalia keel kujutas endast algselt piirkondlikku murret, mis õnnestus esmalt kehtestada kirjakeelena ning pärast Itaalia ühendamist 17. märtsil 1861 ka rahvuskeelena. Itaalia keele aluseks on XIV sajandi kirjanduses kasutatud Firenze murre, milles on kirjutatud Dante Alighieri „Jumalik komöödia”, Giovanni Boccaccio „Decameron” ja Francesco Petrarca „Laulude raamat”. Lisaks avaldasid Firenze murdel põhinevale kirjakeelele mõju ladina laensõnad ja XIII sajandi tuntud Sitsiilia poet Giacomo da Lentini, kellele Dante on „Jumalikus komöödias” (XXIV laul, Purgatoorium, 56) omistanud Scuola Siciliana (Sitsiilia koolkonna) juhi rolli. Juba XIV sajandi lõpus eristus Firenzes kasutatud kõnekeel eespool mainitud keelekujust. Seejärel

ühtlustasid kirjakeelt mittefirenzelistest õpetlased Venezia kirjanikust Pietro Bembo alates ning uuendatud keelevariant muutus kogu Itaalias üldkasutatavaks XVI sajandi teisest poolest.

Kui püüda määratleda itaalia keele täpset sünniaega, peaks selleks olema aasta 1525, mil Pietro Bembo kirjutas „Vulgaarkeele proosa”, kus itaalia kirjakeele alusena esitati XIV sajandi kirjanduses kasutatud Firenze murre. Bembo valik põhineb Dante, Petrarca ja Boccaccio loomingul: kiiresti klassikaks muutunud teosed avaldasid teistele kirjani-kele muljet nii kõnealusel ajajärgul kui ka järgnevatel sajanditel ja seda nii keelekasutuse kui ka oma kirjandusliku ilu ja rikkuse poolest.

XVI sajandil ei olnud killustatud Itaalias mitte ühtki riiki, kohust ega ametivõimu, mis võinuks kehtestada ühtse keele kogu Apenniini poolsaarel: Itaalia oli jagunenud väikesteks iseseisvateks riikideks, kus räägiti – ja räägitakse tänapäevani – erinevaid murreid. Pietro Bembo ei olnud seega keelelist mudelit, millest kirjakeele loomisel juhinduda. Nii valiski Bembo kakssada aastat varem kirjanduses kasutatud keele, kuna see sobis täpselt tema määratletud eesmärkidega, mis ei seostunud mitte kõnekeele, vaid pigem kirjakeelega. Bembo ise kõneles õigupoolest Venezia murret ja oskas väga hästi ka ladina keelt, mistõttu polnud tal itaalia keele oskust vaja mitte niivõrd suhtlemiseks kui kirjutamiseks.

Itaalia keelt võib pidada „veidraks” keeleks: kui Euroopa keeled on tekkinud lihtrahva või valitseva klassi mingist suulisest keelevariandist või ametivõimude järgitud kultuuri keelest, on itaalia keel sündinud kaks sajandit varem kirjanduses kasutatud keelest. Teisisõnu, kui teised keeled on sündinud „elavast” keelekasutusest, on itaalia keel – nagu ütleb kirjanik Alessandro Manzoni – sündinud „surnud keelest”.

Itaalia keel on seega arenenud sajandeid kui kirjanduses kasutatav kirjakeel ja mitte kui kõnekeel. Itaalia keel on „laua taga kokku pandud”, kirjanike loomingulistest nõudmistest lähtuvalt proosas ja luules kasutusele tulnud töödeldud ning täiendatud keel. Arvatavasti tulenebki itaalia keele kuulus musikaalsus just eelmainitust.

Itaalia keele seitsme sajandi pikkuse kujunemise ajal kõneldi igas Itaalia linnas ja piirkonnas kohalikku murret, samal ajal kui hariduses, kirikus ja ülikoolis oli kasutusel ladina keel. Lihtrahva kõneldud vulgaarladina keelest pärinevad kõnekeelsed väljendid on Itaalias kasutusel ka tänapäeval. Vulgaarladina väljendeid ei võetud üle mitte üksnes Itaalias, vaid ka mujal Euroopas, mistõttu need murred on kõige lähemal romaani keelte foneetikale ja struktuurile.

Itaalia keel on eksisteerinud kirjakeelena pikka aega, selle sõnavara ja süntaks on üpris sarnased XIV sajandil kasutatuga: tänapäeva itaalia keel langeb muide umbes 80–90% ulatuses kokku Dante Alighieri omaga – Dante saaks ka tänapäeva itaalia ühiskonnas keelega hakkama suuremate probleemideta. Loomulikult oleksid talle tundmatud mõisted *telefon, televiisor, raadio* ja paljud teised sõnad, aga ta suudaks aru saada ning vestelda paljudest muudest asjadest. Eelmainitu teeb itaalia keelest teiste keelte hulgas ainulaadse keele, kuna on võimalik avada seitsesada aastat tagasi kirjutatud itaaliakeelne raamat ning saada peaaegu kõigest aru ilma sõnaraamatu abita. Sama pole võimalik, kui tahame näiteks lugeda inglise keeles Geoffrey Chauceri (1343–1400) „Canterbury lugusid”, hispaania keeles „Laulu minu Cidist” (tundmatu autor, koostatud umbes 1200. aastal), prantsuse keeles „Percevali romaani” või „Graali lugu” (Chrétien de Troyes, umbes 1200. a) ja nii edasi.

Itaalia kuningriigi väljakuulutamisel 1861. aastal moodustas itaalia keele kõnelejate arv itaalia ajaloolase Carlo Maria Cipolla uuringute järgi vähem kui 15%, kuna rahvas kasutas enamasti kohalikke murdeid. Itaalia keele igapäevane kasutus polnud rahva hulgas väga piiratud mitte üksnes XIX sajandi lõpuni, vaid koguni I maailmasõja lõpuni. Tollase Itaalia armee koosseisu kuulusid tõlgid, kes tõlkisid ohvitseride käsud antud väeosas kasutatud murdesse: muidu võinuks juhtuda, et sõdurid tulistanuksid teist murret kõnelevaid sõdureid, arvates, et seisavad silmitsi vaenlasega.

Itaalia keel 1950. aastatest tänapäevani

Intensiivse italianiseerumise periood algas pärast 1950. aastat. Selle tingis esmalt suurest töökäte vajadusest tingitud massiline ränne lõunast põhja. Töö Põhja-Itaalia tööstusettevõtetes sundis miljoneid erinevaid murdeid kõnelnud itaallasi parandama suhtlemiseks oma itaalia keele oskust. Ka 1954. aastal tööd alustanud Itaalia televisioonist sai vähi-magi kahtlusega kõige tõhusam vahend itaalia keele laiaulatuslikumal levitamisel – teatud mõttes on nii praegugi. Tegelikult oli massiline italianiseerumine alanud mõned aastakümned varem esmalt raadio kaudu, seda eelkõige fa ismi perioodil, aga ka ajavahemikus 1950. aastast 1960. aastani, perioodil, mida tuntakse kui Itaalia majandusime aega ja mis tõi peaaegu kõikidesse Itaalia kodudesse televiisori.

Seoses itaalia kõnekeele leviku fenomeniga seisame uue probleemi ees, mida ei esinenud eelnevatel sajanditel, kuna siis oli itaalia

keel, nagu juba eelnevalt mainitud, kirja- ja mitte kõnekeel. Probleem seisneb selles, millist itaalia keele hääldust kasutada, kuna iga itaallane räägib piirkondlikust hääldusest mõjutatud kohalikku murret. Näiteks lahtist ò-d sõnas *ròcca* ja lahtist è-d sõnas *bèllo*, mida püütakse kehtestada n-ö standardses itaalia keeles, hääldatakse väga sageli kui ó-d sõnas *dólce* ja é-d sõnas *spaghétti* (need on vaid mõned lihtsamad näited). Toscana-pärase häälduse kohaldamise kavatsus on loogiline, kuna itaalia keel ise kujutab endast Firenze murret, aga – nagu eespool mainitud – hakkas Firenzes ja selle ümbruses kõneldud keel juba XV sajandil kaugenema Dante, Petrarca ja Boccaccio keelest. Tänapäeva Firenze hääldus on itaalia keeles kindlasti erinev sellest, mida kasutati XIV sajandil, mistõttu seda ei ole kindlasti võimalik kasutada kehtiva foneetilise eeskujuna. Itaalia kõnekeelega seoses hakati probleemi tajuma juba XVIII sajandil hoolimata sellest, et itaalia keele kasutus piirdus kirjandusega. XVII sajandi tuntud itaalia näitekirjanik Andrea Perrucci väljendas 1699. aastal traktaadis „Planeeritud ja spontaansesest esitluskunstist” selgelt kahtlust võimaluse suhtes luua itaalia keeles ühtne loomulik mudel, mis kehtiks kõikjal ja kõikidele. Perrucci oli sündinud Palermos, elanud Napolis, rännanud ringi kogu Itaalias ning oma kogemustest lähtuvalt oli tal kujunenud väga kindel veendumus itaalia ühtse kõnekeele olematuses.

Teisest küljest edastab televisioon iga päev Itaalias saateid ka murdekeeles. Loomulikult edastavad riiklikke uudiseid reporterid, kelle häälduses ei esine üldiselt piirkondlikke mõjusid. Paljud näitlejad ja telesinejad käivad sageli häälduskursustel, mille eesmärgiks on „puhastada” nende itaalia keel piirkondlikule päritolule viitavast hääldusest. Sellele vaatamata kohtab RAI (üks Itaalia suurematest telejaamadest) kanalitel paljusid poliitikutest, näitlejatest ja teisi kuulsustest telesinejaid, kelle kõneldavas itaalia keeles esineb mitmesuguseid piirkondlikke mõjusid.

Itaalia filmikunst sisaldab niivõrd palju itaalia keele piirkondlikke murdeid, et seda võiks kergesti pidada itaalia kõnekeele lingvistilise mitmekesisuse olulisemaks proovikiviks. Piisab, kui mõelda 1958. aastal parima võõrkeelse filmi Oscari võitnud Mario Monicelli filmile „I soliti ignoti” („Tavalised anonüümikud”) – filmile, mis on keelelt erakordselt rikas ja kus on osatud esitada kõnekeele terviklikkus kõikide oma murdeisärasustega.

Tänapäeval on kõik teadjad inimesed alati nentima, et itaalia kirjakeel kujutab endast XIV sajandi Firenze murret, mis on meieni

jõudnud murdele sajandite jooksul osaks langenud muudatuste – paraku siiski mitte liiga põhjalike – ja kogu Itaalia kirjanike mõju tagajärjel. Ent üldine suhtumine kõnekeelde on endiselt erinev ja palju vähem üksmeelne. Seepärast on tagasipöördumine Toscana-Firenze murdemudeli juurde kulgenud vahelduva eduga. Eriti käesoleval sajandil on murrete kasutamise tunduva vähenemise tõttu eelmainitud mudel alternatiivsete puudumise tõttu minetanud oma peaaegu kohustusliku iseloomu. Seda ka isikute hulgas, kes nimetavad end pühendunud toscanistideks.

Standardne itaalia keel, millele paljud lingvistid viitavad, on siiski pigem kattevari, mida igäiks oma isiklikes huvides kasutab. Muide, isegi uurimustes, kus oleks vajalik defineerida standardkeele mõiste (nt Canepari „L'intonazione. Linguistica e paralinguistica” (Napoli, Liguori, 1985) ja Bertinetto „Strutture prosodiche dell'italiano” (Firenze, Accademia della Crusca, 1981) itaalia keele prosoodiat käsitlevates köidetes), tekib põhjendatud kahtlus, et standardi all mõistetakse mõne Põhja-Itaalia linna haritlaskonna hääldust. Teatavaid kahtlusi tekib ka siis, kui väitluses tuginetakse objektiivsetele põhjustele, nagu asjaolu, et kirjaoskamatus kõrge tasemega kaasneb itaalia keele rääkimise väiksem levik ning selle asemel kasutatakse kohalikku murret. Skeptikud, nagu sotsiolingvist ja dialektoloog Gaetano Berruto, kalduvad standardkeelt pidama üksnes vahendiks, mille abil analüüsida itaalia lingvistika keerulist olukorda.

Millist hääldust peaksid välismaalased õppima?

Itaalia keeles on vähe foneetikareegleid, mis oleksid kerged, täpsed ja kohustuslikud. Kui mainitud reeglid omandatud, on täiesti võimalik itaalia keelest aru saada ja teha see endale arusaadavaks, nagu teevad itaallased. Sõna korrektne hääldamine, kus esineb kinnine või lahtine *o* ja *e* või helitu ning heliline *s* ja *z*, on probleem, millega seisavad üldiselt silmitsi leksikoloogid ja keeleteadlased.

Kuna itaallastel on järgimiseks üksainus standardkeele mudel ja, elkõige, kuna nad seda ainukest mudelit kasutavad, peaksid välismaalased sama eeskuju järgima. Seni sellega probleemi ei ole.

Itaalia keelest tõlkinud Hille Laido

R a a m a t u d

- - - - -

Ettekandekogumik emakeelsest Eestist ja Euroopast

Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa.
Koostanud Urmas Sutrop ja Jüri Valge.
Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn, 2008. 234 lk.

1988. aastal elati Nõukogude Eestis perestroika-aega. Eestlaste osakaal vabariigi elanikkonnas oli II maailmasõja eelse ajaga võrreldes langenud 97,3%lt 61,5%le. Mõnel elualal (raudtee, kerge- ja rasketööstus jmt) oli eesti keel asjaajamisest täiesti välja tõrjutud. Eesti haritlaskonnas tekitas see õigustatud ohutunde.

Pöördeajaks said aastad 1987–1989. Neisse mahtus väga palju sündmusi ja arenguid alates ühemõttelist venestamist soosinud nõukogulikule kakskeelsuse kontseptsioonile uue, vene-rahvusliku kakskeelsuse sisu andmisest ja lõpetades Eesti NSV keeleseaduse vastuvõtmisega 18. jaanuaril 1989.

Noil aastail sündis palju muudki, näiteks ühe kolhoosi eraalgatuslik keeleauhind: 20. veebruaril 1989 tegi tollase Rakvere rajooni Energia kolhoosi esimees Jüri Sild juhatusele ettepaneku toetada keeleseaduse elluvijaid igal aastal 1000–2000 rublaga. Kuu aega hiljem asutas kolhoosi juhatas ka keeleauhinna enda: „Preemia suurus on 1000–2000 rubla, mis antakse välja igal aastal 30. märtsil (Wiedemanni sünnipäeval) toimkonna koosolekul.” 14. mail 1989, emadepäeval anti esimene Wiedemanni keeleauhind tuntud keelemnemele Henn Saarile.

Keeleauhinna idee autori Jüri Silla sõnutsi on aastatega „väikesest veenirest saanud veerikas jõgi”. 16.–17. aprillil 2008 toimus Väike-Maarjas Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinna asuta-

mise 20. aastapäevale pühendatud rahvusvaheline konverents teemal „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa”. Esinejaid oli Eestile lisaks Soomest, Rootsist, Saksamaalt ja Venemaalt. Konverentsi korraldasid eesti keele instituut, Emakeele Selts, haridus- ja teadusministeerium, keeleinspeksioon, Väike-Maarja gümnaasium ja Väike-Maarja vallavalitsus. Konverentsi materjalide põhjal ilmus oktoobris 2008 artiklikogumik „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa”, mille koostasid Urmas Sutrop ja Jüri Valge.

Ülevaate Wiedemanni keeleauhinnast ja selle laureaetidest ajavahemikus 1989–2008 annab Eevi Rossi artikkel: aastail 1989–2003 on Wiedemanni keeleauhinna saanud 23 laureaati ja 2004–2008 viis riigi keeleauhinna laureaati. Nendeks on Henn Saari, Hella Keem, Erich Raiet, Pent Nurmekund, Rein Kull, Valev Uibopuu, Rudolf Karelson, Uno Liivaku, Nikolai Baturin, Paul Saagpakk, Lennart Meri, Juhan Peegel, Eduard Leppik, Mari Must, Huno Rätsep, Tiiu Erelt, Uno Mereste, Ellen Uuspõld, Ülle Viks, Eduard Vääri, Valdek Pall, Mati Hint, Helju Vals, Viivi Maanso, Haldur Õim, Heldur Niit, Kristiina Ross ja Mati Erelt.

Missugune on olnud Wiedemanni keeleauhinna käekäik aastail 1989–2008? Heategu sünnitab heateo. Aga kas alati? Kuidas iseloomustada laureaate, parematest parimaid? Ka neile küsimustele leiab raamatust vastuse.

Keeleauhinna nimikangelasest Wiedemannist ja tema tegevusest on kogumikus kaks kirjutist: Huno Rätsepa „Akadeemik Ferdinand Johann Wiedemann ja eesti keel” ning Larissa Mukovskaja „Ferdinand Johann Wiedemann Venemaal”. Hõimurahvastest tänapäeva Venemaal kirjutavad Tartu Tamme gümnaasiumi õpilased Pille-Riin Kriisa ja Tanel Kiislar. Õpilaskirjutisi esindab ka Väike-Maarja gümnaasiumi neidude Alli Alase ja Kertu Rebase uurimus maakonnalehe Virumaa Teataja pealkirjadest.

Teise teemavaldkonna moodustavad eesti keelega seonduvad artiklid: Mati Erelti „Eesti keele tüübist ja keelekorraldusest”, Urmas Sutropi „Kust algab eesti keel?”, Jüri Valge „Keelekesksetest riigiprogrammidest”, Ilmar Tomuski „20 aastat Eesti keelepoliitikat” ja Tõnu Tenderi „Kolm on kohtu seadus.!? ELi mitmekeelsuspoliitika suundumustest”.

Välisesinejate ettekannete põhjal valminud artiklid käsitlevad teiste Euroopa rahvaste emakeeli ja nende olukorda: Eberhard Winkler (Göttingen) „Saksa keel teaduskeelena”, Raimo Raag (Uppsala)

„Kuninglik rootsi keel”, Janīna Kursīte ja Ērika Krautmane (Riia)
„Riigikeel Lätis: probleeme ja lahendusi”, János Puzstay (Szombathely)
„Ungari keele olukord ja tulevik ELis” ja Pirkko Nuolijärvi (Helsingi)
„Soome ja rootsi keel Soomes eile, täna ja homme”.

Raamatut „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa” raamatu-
kauplusest paraku osta ei saa, küll on aga see saadetud kõikidesse
gümnaasiumidesse.

Jaan Õispuu
Tallinna Õismäe humanitaargümnaasiumi
arendusjuht

2007. aastal ilmunud keeleraamatuid

Sõnaraamatud

Lembit Abo, Koduelektronika käsiraamat. Teine, täiendatud ja värskendatud trükk. Kirjastanud autor. Tallinn, 2007. 352 lk

Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. VII köide, 2. vihik (*vunts – yuppie*). Peatoimetajad: Rudolf Karelson, Mai Tiits, Tiia Valdre ja Leidi Veskis. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 287 lk

Eesti murrete sõnaraamat. IV köide, 19. vihik (*körtsis – lahhest*). Toimetanud Mari-Liis Kalvik, Mari Kendla, Jüri Viikberg. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 199 lk

Eesti-soome vestmik. Virolais-suomalainen keskustelusanakirja. Koostanud **Mari Maasik**. Toimetanud Tuija Kokko ja Aime Kons. Tallinn: Ilo, 2007. 180 lk

Eesti-vene sõnastik. Эстонско-русский словарь. Koostanud **Silvi-Aire Villo**. Toimetanud Larissa Levina ja Ene Vadi. Tallinn: Ilo, 2007. 299 k

Gummeruksen keltaiset sanakirjat. Suomi-viro-suomi. Soome-eesti-soome. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino OY, 2007. 508 lk

Inglise-eesti majandusterminite seletussõnaraamat. English-Estonian Dictionary of Economics. Koostanud **Vahur Raid**. Erialatoimetaja Helje Kaldaru. Tallinn: Ilo, 2007. 287 lk

Junior password: inglise-eesti seletav sõnaraamat + eJunior Password CD-ROMil koos hääldusega. English-Estonian semi-bilingual dictionary. Tõlkinud Ivika Arumäe, Kristiina Noorma, Lea Noorma, Ann Rannu. Toimetanud Riina Soosaar. Tallinn: TEA Kirjastus, 2007. 576 lk + 1 CD-ROM

Elisabeth Kibbermann, Salme Kirotar, Paula Koppel, Saksa-eesti sõnaraamat. Deutsch-estnisches Wörterbuch. Toimetanud ja täiendanud Anne Arold, Mari Tarvas, Mari-Ann Palm. Tallinn: Valgus, 2007. 1493 lk

Paul Kokla, Helga Laanpere, Mart Mäger, Arno Pikamäe, Eesti-soome sõnaraamat. Virolais-suomalainen sanakirja. Neljas trükk. Tallinn: Valgus, 2007. 743 lk

Meditšiiniterminite lühendeid. Koostanud **Laine Trapido**. Teine, täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Medicina, 2007. 264 lk

Julius Mägiste, Seto sõnastik. Võro Instituudi toimõndusõq. Publications of Võro Institute. 19. Toimetaja Mariko Faster. Võro: Võro Instituut, 2007. 116 lk

Eve Raeste, Valentina Štšadneva, Eda Vaigla, Natalija Karasjova, Vene-eesti tervishoiu ja sotsiaaltöö sõnastik. Русско-эстонский медицинский и медико-социальный словарь. Toimetaja Tiiu Ereht. Parandatud ja täiendatud trükk. Tartu, Paide: Kuma, 2007. 216 lk

Edgar Rajandi, Raamat nimedest. Täiendatud trükk. Toimetanud Anni Talde. Tallinn: Tammerraamat, 2007. 296 lk

Soome-eesti seletav sõnaraamat. Nykysuomen keskeinen sanasto virolaisille. Tõlkijad Anneli Meekler, Eve Sova, Leeni Silk, Margot Vent. Vastutav toimetaja **Ruth Mägi**. Toimetajad Maria-Magdalena Jürvetson, Mari Vaba. Tallinn: TEA Kirjastus, 2007. 1210 lk

Suomi-viro-suomi: taskusanakirja. Laatinut **Helga Laanpere**. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 2007. 499 lk

Harald Tikk, Viive Tikk, Salme Kangur, Liisa Hansson, Karusloomakasvatuse terminid. Tartu: Eesti Maaülikool, 2007. 113 lk

Ungari-eesti sõnastik. Magyar-észt szójegyzék. Koostanud **Sven-Erik Soosaar**. Toimetanud Viktória Tóth ja Ene Vadi. Tallinn: Ilo, 2007. 171 lk

Uus eesti-vene õigussõnaraamat. Новый эстонско-русский юридический словарь. Autor-koostaja **Olga Ottenson**. Toimetaja Svetlana Kuljus. Tallinn: Agia Triada, 2007. 397 lk

Helle Vissak, Uus juriidiline sõnastik: eesti-vene, vene-eesti. Новый юридический словарь: русско-эстонский, эстонско-русский. Tallinn: Agitaator, 2007. 202 lk

Asta Õim, Sünonüümisõnastik. Teine, ümbertöötatud ja täiendatud trükk. Tallinn: A. Õim, 2007. 766 lk

Uurimused ja käsiraamatud

Eeva Ahven, Pilk paberpeeglisse: Keele ja Kirjanduse Instituudi kroonika 1947–1993. Toimetaja Maria-Maren Sepper. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 1413 lk

Larissa Degel, Intellektuaalsfäär intellektuaalseid võimeid tähistavate sõnade kasutuse põhjal eesti ja vene keeles. Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 7. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007. 224 lk

Eesti keel: erialase eesti keele õppematerjalid matemaatika-loodusteaduste üliõpilastele. Koostanud **Ingrid Krall** ja **Elle Sõrmus**. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2007. 102 lk

Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 3. Estonian Papers in Applied Linguistics 3. Toimetajad Helle Metslang, Margit Langemets, Maria-Maren Sepper. Eesti Rakenduslingvistika Ühing. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007, 392 lk

Emakeel ja teised keeled V. Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised 6. Toimetanud **Raili Pool**. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007. 307 lk

Emakeele Seltsi aastaraamat 52, 2006. Peatoimetaja **Mati Erelt**, toimetaja Tiiu Erelt. Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tallinn: Teaduste Akadeemia kirjastus, 2007. 252 lk

Estonian Language. Linguistica Uralica. Supplementary Series / Volume 1. Second Edition. Edited and preface by **Mati Erelt**. Tallinn: Estonian Academy Publishers, 2007. 414 lk

Mati Erelt, **Tiiu Erelt**, **Kristiina Ross**, Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 726 lk

Tiiu Erelt, Terminiopeetus. Toimetanud Maire Raadik. Tartu Ülikool. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007. 469 lk

Sulev Iva, Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. Dissertationes philologicae estonicae Universitatis Tartuensis 20. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007. 242 lk

Reet Kasik, Sissejuhatus tekstiõpetusse. Toimetanud Ellen Uuspõld. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007. 141 lk

Reet Kasik, Mati Erelt, Tiiu Erelt, Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele. Tartu: Bookmill, 2007. 180 lk

Vahur Laiapea, Keel on lahti. Tähendusi viipekeelest. Töid antropoloogilise ja etnolingvistika vallast 1. Koostaja Urmas Sutrop. Teine trükk. Eesti Keele Instituut, Tartu Ülikool. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 127 lk + 1 DVD

Marjo Mela, Läti eestlased: ajalugu, keel ja kultuur. Eestindanud Mari Vaba. Toimetanud Külli Habicht. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 218 lk

Meelis Mihkla, Kõne ajalise struktuuri modelleerimine eestikeelsele tekst-kõne sünteesile. Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 8. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007. 175 lk

Mihkel Kampmaa ja tema pärand: artikleid Kampmaast ja tema bibliograafia. Koostanud **Vaike Birk**. Toimetanud Viivi Maanso. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2007. 362 lk

Aino Piehl, Inkaliisa Vihonen, Autor, arvesta ka tõlkijat: emakeeles – selgelt ja rahvusvaheliselt. Tõlkinud ja eestikeelse lugeja jaoks kohandanud Jüri Valge. Tõlke toimetanud Tiiu Erelt. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 43 lk

Raili Pool, Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Dissertationes philologicae estonicae Universitatis Tartuensis 19. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007. 210 lk

Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked 1680–1705: Luuka evangelium; Apostlite teod. Koostanud **Kristiina Ross**. Toimetanud Heiki Reila, Kristiina Ross, Kai Tafenau. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 575 lk

Raimo Raag, Lär känna estniskan: en introduktion till estniska språket. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för moderna språk, 2007. 271 lk

Vallo Reimaa, Teekond alu-rahva mõttemaailma. Alutaguse vanad kohanimed. Jõhvi: Jõhvi Muuseumi Selts, 2007. 216 lk

Tallinna Ülikooli keeletekorpuste optimaalsus, töötlemine ja kasutamine. Tallinna Ülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised 9. Toimetanud **Pille Eslon**. Tallinn: Tallinn Ülikooli Kirjastus, 2007. 181 lk

---

Õigekirja ja vormiõpetuse harjutusi. Kokku seadnud **Katrin Kern**. Harjutused koostanud Karin Kaljumägi, Katrin Kern, Kersti Lepajõe, Urve Pirso, Maia Rõigas. Toimetanud ja täiendanud Tiiu Erelt. Tartu Ülikooli eesti keele osakond. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007. 45 lk

ÕSi lätted. Õigekeelsussõnaraamatud läbi sajandi. Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat. Koostanud **Urmas Sutrop**. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 149 lk

I n t e r v j u u

Jüri Valge

Jüri Valge, keeleteadlane ja riigiametnik.
Sündinud 21. oktoobril 1948 Kehras.

Lõpetanud Tartu ülikooli eesti filoloog, lingvistina (1972), filoloogiakandidaat aastast 1982. Töötanud 1972–1976 Tartu ülikoolis nooremteadurina, 1979–1998 õppejõuna (õpetajast professori kohusetäitjani, sh 1984–1988 Turu ülikooli eesti keele lektorina). 1998. aastast haridus- ja teadusministeeriumi nõunik.

Tartu ülikooli praktilise eesti keele (eesti keele võõrkeelena) õppetooli juhataja (1989–1998), filoloogiateaduskonna dekaan (1990–1991), Emakeele Seltsi abiesimees (1992–1993, 2002–2006); juhtinud eesti keele ja kultuuri akadeemilise välisõppe nõukogu ja Eesti keelenõukogu; kuulub Eesti keelenõukokku, Eesti Keele Instituudi teadusnõukokku, ajakirja Oma Keel toimetuskolleegiumi; rahvuskaaslaste, hõimurahvaste, Lõuna-Eesti keele ja kultuuri, setu kultuuri, eestikeelsete kõrgkooliõpikute ja eestikeelse terminoloogia riiklike programmide nõukogudesse/juhtkomiteedesse, F. J. Wiedemanni keeleauhinna komisjoni ja Wiedemanni fondi halduskokku.

„Eesti keele arendamise strateegia (2004–2010)” autoreid; avaldanud keeleteadust, -poliitikat ja -pedagoogikat käsitlevaid artikleid, tõlkinud ja kohandanud Kalevi Wiigi „Foneetika alused”, Lauri Kettunen „Laadogast Balatonini” ning Aino Piehli ja Inkaliisa Vihoneni „Autor, arvesta ka tõlkijat”; osalenud Fred Karlssoni „Sissejuhatus üldisse keeleteadusesse” tõlkimisel, eesti keelt ja eestlust käsitlevate raamatute koostamisel ja toimetamisel.

- **Oled põhikooli lõpetanud Põlvamaal Leemis. Kui palju sulle seal-
sest murdest külge on hakanud või hakkas?**

Kindlasti nii palju, et ütlen ÕSist erinevalt – Leevil. Kui ma aga viieaastase-
sena koos perega ema kodukanti Leevile elama sattusin, siis ei taibanud
esialgu kohalike poiste jutust küll paljutki. Passiivne murdeoskus tuli
üsna kiiresti kätte ja on praeguseni alles: usun, et saan Võru murdes
räägitavast ja kirjutatavast enam-vähem täielikult aru. Aktiivse mur-
deoskusega on veidi kehvemini: kodu oli täiesti kirjakeelne ja ametlik
keelepoliitika oli omal ajal järsult murdevastane, seega pole ma varem
kunagi murret rääkinud. Viimasel ajal – küllap ka seose tõttu Lõuna-
Eesti keele ja kultuuri programmiga – olen kirjutanud Võru murdes
paar kõnet, ühe artikli ning oma lõbuks mõne luuletuse. Külge on
jäänud armastus selle murde – kui kultuuriväärtuse, eesti kirjakeele
arendamise ühe allika, kohaliku eesti identiteedi kandja vastu.

- **Leevist läksid reaalainete õpetamise poolest tuntud Nõo kesk-
kooli, Tartu ülikoolis hakkasid õppima aga hoopis eesti keelt ja
kirjandust. Miks filoloogia peale jäi?**

Nõos õpetati kõike hästi, ka humanitaaraineid. Ega kõiki valiku põh-
jusi muidugi aastate tagant meeles ei ole, aga seda mäletan küll, et kui
füüsikuks saamise mõte kunagi oligi, siis Nõo-aastate lõpus oli selle
teostamatus täiesti selge (õppisin Nõos füüsikaklassis). Ilmselt kaalusin
ka ajaloo eriala, ent kuna tollased ametlikud tõed olid vastuvõetamatud,
siis oli see tee kinni. Vahest aitas valikule kaasa tõsiasi, et olin lapsest
saati päris palju lugenud ning kirjutanud tekste, mida õpetajad klassis
ette lugeda lasksid. Eesti filoloogia poole tõmbas kindlasti ebamäärane
lootus tegelda selle kaudu kuidagi n-ö Eesti asjaga: see vastas koduse
kasvatuse põhimõttele, mis Nõos nii õpetajailt kui klassikaaslastelt
tugevat toetust olid saanud. Usun, et Nõo kooli süvaeasmärk ei olnudki
kõikidest lõpetajatest matemaatikuid või füüsikuid teha. Nõos õpetati
mõtlemata, oma tegude eest vastutama ja kaaslast hoidma. Neid oskusi
on vaja igal erialal.

- **Kas spetsialiseerumine ülikoolis keelestatistikale oli kompromiss
reaalainete ja filoloogia vahel?**

Ega ma keelestatistikale spetsialiseerunudki (see tuli hiljem koos
Juhan Tuldava Tartusse tulekuga). Minu keeleteaduse kallakuga indi-
viduaalplaan tähendas mõne aine ärajätmist ning niisuguste ainete
lisamist nagu tõenäosusteooria ja matemaatiline statistika, matema-

tiline loogika, arvutusmasinad ja programmeerimine, valitud peatükke kõrgemast matemaatikast, keelestatistika, eksperimentaalfoneetika, informatsiooniteooria. Muidugi on konkreetset teadmised tänaseks meelest läinud, jäänud on aga (enda arvates!) mõtteviis, et nähtusi, sündmusi, tegevusi saab n-ö pulkadeks lahti võtta, analüüsida ja siis uuesti mingi teise loogika järgi teiseks kombinatsiooniks kokku panna. Ei tahaks vastasseisust ning kompromissist rääkida: minu meelest pole paha, kui „realist” arvude taga inimlikku sisu näeb ning „humanitaargi” peaks arvestama vajadust ning võimalust oma mõtteile konkreetne ja täpne keeleline kuu anda.

- **Millega keelestatistika 1970. aastate Eestis tegeles?**

Küsimus on natuke hilineunud, sest pole vist küll juba 30 aastat selle teemaga kokku puutunud. Mäletan, et palju räägiti sagedussõnaraamatute koostamisest. Sellel oli ka selge praktiline eesmärk – olla abiks keeleõppijale, et oleks kõigepealt võimalik kõige sagedamini vaja minevad sõnad ära õppida. Samuti üritati statistiliselt kirjeldada keele eri osi. Mina uurisin näiteks natuke sõnaliikide esinemissageduse erinevusi eri allkeeltes; diplomitöö oli ajalehekeele statistilisest analüüsist ja see viis mu kokku unustamatu Juhan Peegluga.

- **Missuguseid õppejõude nimetaksid oma eeskujudena ja milles?**

Huno Rätsep tõi mu Eesti lingvistide mitte just väga suurde ringi, kus mind (loodetavasti!) mu vahepealsest bürokratiserumisest hoolimata oma inimeseks peetakse. Gerda Laugaste õpetas ÕSi austama: „Noormees, te pole vist ÕSi läbi lugenud?” (tõesti ei olnud). Ivar Kull (matemaatik) ja Ellen Uuspõld õpetasid mõtete väljendamise täpsust, viimane ka seda, mida üheski tollases õppekavas kirjas olla ei saanud – inimlikku usaldamist ja põhimõttekindlust. Juhan Peeglilt õppisin hoolivust ja vastutustunnet, sõna kui infokandja väärtustamist. Mul oli õnn õppida paljude nende õppejõudude juhendamisel, kes tegelikult löid sõjajärgse Tartu ülikooli: Paul Ariste, Arnold Kask, Paula Palmeos, Richard Kleis, Valmar Adams, Villem Altoa, Aino Valmet... Õppejõu tegi minust hilisem hea kolleeg Jaak Peebo.

- **Kuidas jõudsid oma väitekirja teemani?**

Ilmselt võttis see omajagu aega. Aspirantuuri astudes seda igatahes polnud. Algul tegin kandidaadieksameid ning küllap aegamööda kujunes professor Huno Rätsepa soovitusel (või vähemalt heakskiidul) teemaks

„Lauseliikmete koordinaatsiooni võimalusi tänapäeva eesti keeles” (tõlge vene keelest!). Näitelaused mõtlesin ise välja; huvitavaks läks asi siis, kui keegi – kaasa arvatud loomulikult mina ise – enam ei osanud öelda, kas mingi konstruktsioon on eesti keeles võimalik või mitte.

- **Milliste kursuste õpetamine on kuulunud sinu kui õppejõu ülesannete hulka? Keda oled õpetanud?**

Algus oli klassikaline: praktiline eesti keel vene üliõpilastele. Seejärel – kuna kolleeg jäi haigeks – morfoloogia eesti filoloogidele (kolleegi konspektidega, ise õppides ja hoolega eksamiks valmistudes, sest õppejõud pidi ju ikka üliõpilastest natuke targem olema). Kaugõppe üliõpilastega tulid järjest uued kursused, siis lisandusid tulevased defektoloogid ning ajakirjanikud (viimased meenutavad küllap tänapäevani peakäänete moodustamist ning eri verbivormide äratundmist). Olen ilmselt õpetanud kõiki tänapäeva eesti keele kursusi foneetikast semantikani. Foneetikaloengute kohustus tuli pärast seda, kui olin ära tõlkinud Kalevi Wiigi „Fonetiikan perusteet”¹.

Uued vajadused tõi kaasa töö Turu ülikoolis: lisaks praktilisele eesti keelele (soomlaste kõrval ka üks andekas jaapanlane) tuli õpetada eesti kirjakeele ajalugu ja murdeid. Eelmise lektori pärandusena oli tunniplaani jäänud eesti kirjanduse kursus. Selle kahe nädalatunniga loengusarja ettevalmistus neelas kõik esimese Soome-aasta nädalavahetused, kursus oli minu jaoks õudusunenägu ilmsi ning kevadeni vastu pidanud kuulajatele „aika huvittava”.

Sattunud kokkupuutesse eesti keele kui võõrkeele erialaga Tartus, tuli lugeda sissejuhatust eesti keelde ning eesti sõnaraamatute ajalugu ja süsteemi. Laienes õpetatavate ring: koostöös Münsteri ülikooliga õpetasime nii Saksamaal kui ka siin saksa üliõpilasi (koos nendega ka vähemalt üht hiinlast ja ühte türklast). Ida poolt tulid komid, marid, udmurdid, teistest hõimurahvastest üliõpilased.

- **Sõid eesti keele lektori leiba Soomes. Mille poolest erines tollane Soome ülikool Eesti NSV ülikoolist?**

Sõin tõesti ja seda oli rohkem kui Eestis. Ida ja lääne üldistest erinevustest (töötasin Turus aastail 1984–1988) pole mõtet rääkida. Kõigepealt töötingimused: oma kabinet, oma elektrikirjutusmasin, paljundusvõimalused (Eesti ülikoolis pääses koopiomasina juurde prorektori loaga), isiklik telefon tööl ja kodus. Peenikesed kriidid (millega

¹ „Foneetika alused” – Toim

ma nelja aasta jooksul ära ei harjunud); ainult kopeerpaberit ei olnud. Puudus ühiskondlik töö (meie mõistes): kartulivõtmine ja heinategu šeflusalusel kolhoosis, lehtede riisumine Toomemäel. Samas puutusin esimest korda elus kokku streigiga: ka üks minu aine eksam jäi ära, sest töötaja, kelle ülesanne oli avada eksamiruumi uks, streikis ja ametiühing ei lubanud kedagi teist võtme ligigi. Samamoodi jäi ära üks minu vastutusel olnud seminar. Seminarile pidi sõitma mootorpaadiga, aga jällegi polnud võimalik lukus paati kätte saada.

Eesti üliõpilastega võrreldes olid suhted üliõpilastega lähedased, ja mitte ainult Rootsist tulnud „sina” tõttu. Kolleegid olid toredad, mõni sõprus kestab siiani. Tollal tundus, et Tartus oli ühishaimu rohkem – aga nüüd oleme ka Eestis samasugused, lihtsalt tollased olud sundisid Eestis kollektiivsuse peale ka seal, kus seda vahest vajagi poleks olnud.

Täitsin esimest korda elus tuludeklaratsiooni (korjanud ja arvanud kokku sahtlitäie kviiungeid) ning ühe kolleegi sõnul olevat ma iseloomustanud erinevust Soome ja Nõukogude bürokraatia vahel järgmiselt: „Soome oma on halvem, sest see toimib.”

- **1980. aastate lõpus avas Tartu ülikool eesti keele kui võõrkeele eriala. Sa olid selle asutajaid. Mida noist aastaist mäletad?**

Sain professor Rätsepa soovitusel rektor Jüri Kärnerilt tõesti ülesande leida uude kateedrisse töötajad, koostada õppeplan ja korraldada üliõpilaste vastuvõtt. Kateedri ametlik asutamiskuupäev on 1. aprill 1989. Personalivalik ilmselt õnnestus: kahest tollasest kolleegist on saanud professorid, lisaks on üks doktor, ülejäänud nii Eestis kui ka välismaal tunnustatud eesti keele õpetajad ja raamatute autorid. Mõtlesime välja õppeplani, mis oli tollal veel kehtinud kursustepõhise ja aineõppe vahepeal, juurutasime praeguseks kõikjale levinud kirjalike eksamite süsteemi ning teenisime Soome ajakirjanike õpetamisega teaduskonna esimese koopiamašina, mille augustiput i ajal ühe kolleegi sugulase juurde peitu pidime viima – ent siis sai put otsa... Hakkasime korraldama rahvusvahelisi konverentse „Emakeel ja teised keeled”. Praeguseks on neid toimunud kuus ning traditsioon jätkub. Tollesse aega mahtus nii esimese sõjajärgse keelesaaduse tegemine kui ka selle elluviimiskatsed keelekaitsekomisjonis, laulva revolutsiooni ülevad ja tumedad ajad, kaastundeavaldused Vilniuse kolleegidele, öised valved. Tõttasime kasutama suletud linna staatusest vabanenud Tartu võimalusi: meeldejäävaim ning nähtavasti Eestile enim kasu toonud

üritus oli Helsingin Sanomate välisuudiste ajakirjanikele korraldatud kaks eesti keele ning maiskonnaloo kursust, kuhu tõime esinema oma ala tipud (Ain Kaalep, Marju Lauristin, Peeter Olesk, Kaido Kama, Vahur Kalmre jt). Eestis kuuldu ja nähtu olevat muutnud ajalehe Eesti uudiste stiili. Tollesse aega kuulub ka poolteist aastat tööd filoloogia-teaduskonna dekaanina.

- **Nüüd oled üle kümne aasta töötanud haridus- ja teadusministeeriumis. Millised valdkonnad on selle aja jooksul su töö sisuks olnud?**

Ministeeriumi tööpakumise kogu tausta ma ei teagi. Igal juhul professor Mati Ereli algatusel ning tollase ministri Mait Klaasseni kutsel ma sinna 1998. aasta alguses läksin. Algas oli segasevõitu, sest ega keegi eriti täpselt teadnud, millega keelepoliitika nõunik peaks tegelema. Kuna mitte-eestlastele eesti keele õpetamiseks koostati strateegiat ja käivitumas oli ka samasisuline Phare programm, siis olid esimesed ülesanded seotud selle teemaga. Aegamööda on töö nihkunud siiski eesti keele kui emakeelega tegelemise poole.

Väga oluline sündmus toimus 1999. aasta lõpul, kui Eesti otsustas osa võtta 2001. aastaks planeeritud Euroopa keelteaastast. Moodustasime komitee, korraldasime keelteaastal palju üritusi (konverentsidest ja trükistest kuni postmargi väljaandmiseni) ning kui see läbi sai, kujundasime minister Tõnis Lukase õnnistusel komitee ümber Eesti keelenõukoguks. Keelenõukogu sai muude ülesannete kõrval kohustuse koostada „Eesti keele arendamise strateegia”. Mitmete taustauuringutele toetudes tegime selle valmis kahe ja poole aastaga, 2004. aastal võttis valitsus strateegia vastu ning praegu toimub suur osa eesti keelega seotud tööst ning selle rahastamisest just kõnealuse dokumendi alusel.

Olen olnud üpris tihedalt seotud mitmete uute riiklike programmide koostamisega: keeletehnoloogia, eestikeelse terminoloogia toetamine, eestikeelsete kõrgkooliõpikute koostamine ja väljaandmine, eesti keele ja kultuuri akadeemiline välisõpe, rahvusaaslaste programm, setu kultuuriprogramm. Tegelda on tulnud Lõuna-Eesti keele ja kultuuri ning hõimurahvaste programmi arendamise ning elluviimisega.

Omaette töövaldkond on Wiedemanni keeleauhinnaga seonduv, millest 2003. aasta lõpuks õnnestus kujundada riigi keeleauhind. Riiklik staatus eeldab õige mitut protseduuri kandidaatide esitamisevõimaluse väljakuulutamisest kuni vajalike dokumendiprojektide koostamiseni.

On õnnestunud säilitada ja edasi arendada keeleahhinna traditsioonide seda osa, mis olid seotud Väike-Maarjaga. 2008. aastal korraldasime rahvusvahelise konverentsi „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa”.

Viimasel ajal olen üpris palju tegelnud keelehooldesüsteemi (Tartu keelehooldeskeskus), eesti eurokeelehooldes ja eesti keele riigieksami arendamise, Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi ning Eesti Noorte Keeleorganisatsiooni toetamisega. Koostöös Emakeele Seltsiga asutasime Oma Keele ja oleme hakanud korraldama keelepäevi väliseestlastele. Suhteliselt igapäevane on keelekoostöö kolleegidega eesti keele instituudist, kõrgkoolidest, Eesti Keele Sihtasutusest. Ning muidugi on nimetatud suurtele teemadele lisaks piisavalt palju igapäevaseid tegemisi. Pole ma pääsenud ka uue keeleshoidu teemisest.

- **Kuidas edeneb praktikas eesti keele arendamise strateegia?**

Edeneb ikka. Praegu koostatakse just ülevaadet selle elluviimise tulemustest. Pikem versioon (üle 100 lehekülje) riputatakse üles virtuaalselt, lühem antakse välja ka paberil. 2009. aasta jaanuari keskel korraldatakse keelefoorum, kus tehtu, tegemata olev ning teha tulev läbi analüüsitakse ning huvilistele teada antakse. See strateegia kestab kuni 2010. lõpuni. Siis tuleb valmis teha järgmine strateegia.

- **Kui sul oleks semester või aasta põhitööst vaba aega, millega tegeleksid?**

Riigiametnikuna mõtlen aastate, mitte semestrite kaupa. Alguses vist naudiksin mõne nädala ilma äratuskellata magamist, kuigi see ilmselt paljut ei muudaks – nagu nädalavahetuste hommikud näitavad. Tahaksin läbi lugeda väga huvitavad kokku ostetud, kuid lugemata raamatud, mille kuhi järjest kasvab. Ilmselt prooviksin edasi tõlkida Lauri Kettuneni mälestusi. Sorteeriksin vanu pabereid ning teeksin korda oma kirjutuslaua. Ja vahepeal käiksin vist ikka vaatamas, mis töööl juhtunud.

- **Elu ei koosne ometi ainult eesti keelega tegelemisest. Mida vabal ajal teed?**

Koos vanuse ja kehakaalu kasvuga on mõningaid muutusi muidugi toimunud. Kunagi sõitsin päris mitu suve ja kevadet süstaga: nii Eestis, Lätis, Leedus kui ka Karjalas (praegugi kisub Põltsamaa jõe ning Emajõe Suursoo vesitsi avastamise poole). Umbes samasse aega või veidi hilisemasse jääb suusatamine, mh kümme-kond Tartu maratoni ja viis

Finlandiahihtot. Viimasel ajal oleme üritanud pere ja hea seltskonnaga sõita jalgrattaga läbi Läänemere suuremad saared. Ahvenamaa, Gotland, Saaremaa, Hiiumaa, Muhu ja sel suvel Kihnu ongi juba läbi sõidetud, lisaks rattamatku saatnud jalgsirännakutega oleme olnud ka Kõinastul ja Manilaiul. Ei ütle ära „tsiviliseeritumalt” reisimisestki. Matkamine ja muidu ringikolamine on minu meelest andnud võime taluda suhteliselt kergesti olmelisi ebamugavusi. Matkal selguvad ka inimesed, kellele võib loota.

- **Oletame, et su vestluskaaslane on keelehuviline gümnasist. Mida talle eriala valikul soovitaksid?**

Õppigu eesti keelt ja matemaatikat. Kui sinna veel üht-teist juurde panna, teeb see kokku keeletehnoloogia. Keeletehnoloogia on aga olulisel määral eesti keele tuleviku võti. Ning õppigu teisi keeli, et välismaa kolleegidega koostööd teha.

Küsitlenud
Jaan Õispuu

K r o o n i k a

- - - - -

2008. aasta keelesündmusi

14. märtsil toimus Rahvusraamatukogus keeleseminar teemal „Meie keeleline tulevik”. Ettekannetega esinesid Signe Suursööt (ERR), Irene Käosaar (HTM), Peep Nemvalts (TLÜ), Ivan Makarov, Kristiina Ross (EKI). Seminaril kõneldi eesti keele ajaloost, eestikeelsest haridusest, keelehoiakutest ning estofiiliast.

16. ja 17. aprillil toimus Väike-Maarjas Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinna asutamise 20. aastapäevale pühendatud konverents „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa”. Ettekannetega esinesid nii Eesti kui ka teiste riikide keeleteadlased, -ametnikud kui ka keelehuvilised gümnaasiumiõpilased. Ettekannete tekstid on avaldatud raamatus „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa”.

27.-28. augustini toimus Paides Eesti emakeeleõpetajate seltsi ning haridus- ja teadusministeeriumi eestvedamisel Eesti noorte keeleorganisatsiooni (ENKO) suvelaager. Kahepäevane laager pakkus enkolastele ja nende juhendajatele erinevaid keelealaseid tegevusi ja kohtumisi. Märkimisväärne osa laagrist kuulus ettekannete kuulamisele. Ettekannetega esinesid Andres Org (TÜ), Ilmar Tomusk (keeleinspeksioon), Indrek Treufeldt, Arnika Tegelman (ajaleht Järva Teataja), Kristjan Pihl (Paide gümnaasium), Terje Truska (Järvamaa muuseum), Kristiine Kurema (Paide gümnaasium), Sass Henno. ENKO kohta leiab teavet Eesti emakeeleõpetajate seltsi koduleheküljelt (www.eeselts.ee).

25. septembril peeti Tartu ülikoolis seminari teemal „Eestlased ja eesti keel välisriikides”. Ettekannetega esinesid Kristiina Praakli (TÜ), Jüri Viikberg (TLÜ), Tiit Tammaru (TÜ), Tiina Kälissaar, Maarika Teral (TÜ), Mare Kõiva (EKM), Aivar Jürgenson (TLÜ), Martin Ehala (TÜ), Aune Valk (TÜ) ja Mart Rannut (TLÜ).

03. oktoobril peeti Tartu ülikooli traditsioonilist Emakeele Seltsi üliõpilaskonverentsi. Lisaks Tartu ülikooli, Tallinna ülikooli ja Tampere ülikooli üliõpilastele esinesid konverentsil ettekannetega ka gümnaasiumiõpilased.

10. oktoobril toimus Kuressaares Aavikute majamuuseumis Johannes Aaviku seltsi ettekandekoosolek, kus seltsi liikmed pidasid kolm ettekannet: Helgi Vihma ja Aili Norberg „Johannes Aaviku „Ideede päevik””, Ants Sild „Huvitav on, mis toimub kultuuriajakirjaniku peas”, Enda Naaber „Mereteema Aira Kaalu loomingus”.

13. oktoobril toimus Tallinnas eesti keele instituudis eurotekstide tõlkimise seminar.

30. oktoobrist 01. novembrini toimus Võru instituudi ja Tartu ülikooli korraldatud traditsiooniline konverents, mille tänavune teema oli „Kirjandus/keel vähemuses”. Konverentsil tutvustati Võrumaa kirjanike tööde väljapanekut, Eestis ilmunud soome-ugri kirjanduse tõlkeraamatute näitust ja näitust „Vepsa esimene kirjakeel”. Arvukates ettekannetes käsitleti nii eesti, võru kui ka teiste soome-ugri rahvaste keelt ja kirjandust.

7. novembril toimus Tartu ülikoolis neljas muutuva keele päev. Oma tööst keelemuutuste alal andsid ülevaate Heiki-Jaan Kaalep, Kadri Muischnek, Petar Kehayov, Arvi Tavast, Peep Nemvalts, Reet Hendrikson, Renate Pajusalu, Pille Penjam, Martin Ehala, Dmitri Kulakov, Anna Verschik jt

13.–14. novembril korraldasid eesti keele instituut ja rakenduslingvistika ühing seminari „Soomeugri keelte sõnaraamatud: mis neid liidab ja mis lahutab”. Seminaril kõneldi kakskeelsete sõnaraamatute probleemistikast ning etümoloogiliste sõnaraamatute koostamisest. Esinesid soome-ugri keelte (mari, liivi, ungari, ersa, saami, komi, udmurdi, handi ja vadja) sõnaraamatute uurijad ja leksikograafid. Lisaks oli seminaril ettekandeid eesti kakskeelsete sõnaraamatute koostajatelt Prantsusmaalt, Poolast ja Eestist.

13. novembril korraldas Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut kolmanda sügisseminari „Korpusuuringute metodoloogia ja märgendamise probleemid”. Eri tüüpi korpuste loomise, keeleainestiku kogumise meetoditest, andmete töötlemise võimalustest ja muust koprustega seonduvast kõnelesid oma ettekannetes Reili Argus, Pille Eslon, Helena

Metslang, Krista Liin, Mark Fishel, Heiki-Jaan Kaalep, Tiit Hennoste, Annekatrin Kaivapalu, Ingrid Krall ja Katre Õim. Lisaks esinesid ettekannetega Turu ülikooli uurijad Ilmari Ivaska ja Kirsti Siitonen ning Oulu ülikooli keeleteadlane Jarmo Harri Jantunen.

17. detsembril toimus Tartu ülikoolis tekstipäev, kus esitleti raamatut „Tekstid ja taustad V” ning esinesid ettekannetega Krista Kerge, Katrin Aava, Reet Kasik, Kersti Lepajõe, Helin Puksand, Katrin Mandra, Riina Reinsalu, Karen Kuldnokk ja Tiina Alekõrs.

Tartu ülikoolis 2008. aastal kaitstud eesti keele ja soome-ugri keelte magistri- ja bakalaureusetööd

Magistritööd

- *Magister artium* eesti keele erialal

Kadri Sõrmus „Emakeeleõppija korpus. Statistiline analüüs ja veamärgendussüsteem”.

- Humanitaarteaduse magistri kraad (eesti keel)

Liisi Bakhoff „Eesti kirjakeele kujunemisstaadiumis kaassõnadest”.

- Humanitaarteaduse magistri kraad (üldkeeleteadus)

Mihkel Truman „Tegumoe kategooria eesti lapsekeeles: mõistmiskatsed 4–7-aastaste lastega”.

- Humanitaarteaduse magistri kraad (arvutilingvistika)

Kristel Uihoaed „Ühendverbid eesti murrete korpuses”.

Humanitaarteaduse magistri kraad (eesti keele ja kirjanduse õpetaja) Merili Küppar „Võru keel ja kultuur. Võru keele ja kultuuri õpe ajaloolisel Võrumaal”, Kadi Needo „Friedebert Tuglase retseptioon üldhariduskoolis”, Katre Pelisaar „Eesti hariduspoliitika areng Eesti Keskerakonna näitel (1999–2007)”, Monika Urb „Hispaaniakeelsete õpilaste lingvistiline kompetents Eesti koolis”.

- Humanitaarteaduse magistri kraad (eesti keele ja kirjanduse õpetaja mitte-eesti koolis)

Natalia Borovkova „Liitsõnade moodustamisoskuse probleeme vene õppekeelega gümnaasiumis”, Olga Kolessova „Autentsete tekstide lihtsustamine eesti keele õppes. Abimaterjal tööks vene kooli 12. klassis”, Anastassia Savkovit „Emakeelekõnelejate hinnangud mitte-eestlaste

vigadele kirjalikus keelekasutuses”, Julia Tamme „Gümnaasiumiõpilaste lugemiseelistused ja -harjumused”.

Bakalaureusetööd

- Humanitaarteaduse bakalaureuse kraad (eesti keel)
Aune Esinurm „Definiitsuse väljendamine eesti vanas kirjakeeles”, Marju Jõgeda „MSN-i keelekasutuse grammatilisi erijooni”, Mirja Jõgi „Konditsionaali minevikuvormide kasutus 1930.–1990. aastatel eesti kirjakeeles”, Kadri Kaljurand „Sõna *edasi* polüsemia kognitiivse lingvistika vaatenurgast”, Ülle Kimmel „Kontseptuaalsed metafoorid tulekahjude kajastamisel ajakirjanduses”, Gaili Konsap „Ilmastikunähtuste sõnavara leksikaal-semantiline analüüs eesti keeles”, Katri Krall „Keelekümblusklassi eesti keel”, Kärt Kuvvas „Uudispealkirjad valimiskampaanias”, Keit Lipp „Eesti kirjandusklassikute teoste keele postuumsest redigeerimisest Friedrich Reinhold Kreutzwaldi muinasjutu ”Põhja konn” näitel”, Mariliis Malahhov „Kõneaktide võrdlev analüüs täiskasvanu- ja lastekeeles”, Marianne Mett „Afiksaaladverbide tähendused katses”, Nele Nikopensius „Eitus lapsekeeles”, Maili Nurme „Impersonaali ainsa argumendi staatus eesti keeles”, Kairi Ragul „Seisukohavõetud argisuhtluses”, Kaisa Tuulik „Eesti keele riiklikud tasemetööd 2005–2007. VI klass”, Monica Tõnismann „Viisakusstrateegiaid argisituatsioonides küsitluse põhjal”, Madis Veldi „Mõnede kreeka sõnade käitumine eksitussõnadena eesti keeles”.
- Humanitaarteaduse bakalaureuse kraad (arvutilingvistika)
Heigo Lepa „Filmi produtseerimisega seotud mõistete leksikaal-semantiline analüüs”.
- Humanitaarteaduse bakalaureuse kraad (üldkeeleteadus ja fonetika)
Pille Pipar „Esi- ja järgsilpide *e* laad spontaanses kõnes”.
- Humanitaarteaduse bakalaureuse kraad (eesti keel ja kultuur muukeelsetele)
Ramila Abdullajeva „Nõiad erinevatel ajastutel”, Anastassia Ariskina „Vigade klassifitseerimise võimalusi ning vene emakeelega õppijate põhilised vead eesti keeles”, Galina Blukis „T uudid pärimuses ja kirjanduses”, Tatjana Gu t ina „Mitte-eesti emakeelega laste haridusvõimalused Eestis”, Anastassia Ivanova „Släng kui sotsiolingvistiline ilming ning selle kasutamine eesti ja vene kõnekeeles”, Viktoria Jun

„Laulude kasutamine keeleõppes”, Polina Kossenkova „Keelekümbluse olemus ja selle rakendamine Narvas”, Viktoria Kostrubskaja „Eesti ja slaavi muistse pulmakombestiku uurimine ja võrdlemine”, Julia Kut er „Majahaldjas eesti ja vene rahvakultuuris”, Alevtina Lazareva „Eesti keele automaatne morfoloogiline analüüs ja ühestamine ning õigekirjakorrektor selle rakendusena”, Olga Morozova „Internetipõhine eesti keele õpe kursuste ONENESS ja Welcome näitel”, Inna Nekrassova „Mitmekeelse ühiskonna küsimus Eesti ja Suurbritannia moslemite näitel”, Natalja Nurikajeva „Panganduskeel ja pangatöötaja keelekasutus”, Kristina Pa t enko „Eesti-vene koodivahetus kakskeelses töökeskkonnas”, Margarita Petrova „Homoniüümia eesti keeles: olemus, probleemid, mõjud”, Ksenia Sergejeva „Jaanipäeva traditsioon läänemeresoome lõunarühma rahvastel”, Jelena Smoljakova „Eesti keele kui teise keele õppe läbiviimine eesti koolieelsetes lasteasutustes”, Olga Sokolovskaja „Uuemad laensõnad ja nende muganemine eesti keeles”, Tatjana eintseva „Boris Taggo-Novossadovi elulugu ja looming eesti kirjanduse kriitikuna”, Ilze Zagorska „Läti tudengid eesti keele ja kultuuri keskkonnas Tartu ülikoolis”, Ljudmilla Tkatenko „Eestlaste päritoluteooriad”, Anna Veeber „Metafooridega seotud teemade käsitlemine eesti keeleteaduses”, Natalia Voronova „Kooliväline keeleõpe integratsiooni toetajana”.

Tallinna ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudis 2008. aastal kaitstud eesti keele magistri- ja bakalaureusetööd

Magistritööd

Marit Alas „Kohanimedede muutumine Põide vallas Saaremaal“, Nele Katvel „Põhivärvinimedest Võru murdes. Põhinimed, nende struktuur ja kujunemine”, Triin Kibar „Tallinna ülikooli venekeelsete tudengite eesti keele õppe motivatsiooni orientatsioonid”, Julia Laškevitš „Eesti leksikaalsete kollokatsioonide tundmisest Tallinna Humanitaargümnaasiumis”, Veronika Mitting „Muusika eesti keele ja kirjanduse meetoodika rikastajana”.

Bakalaureusetööd

Elina Agurauja „Adjektiivide kasutamisest lapsele suunatud kõnes”, Berit Brandt „Naiste ja meeste abielunimed Eestis aastatel 1940–2008”, Helena Eenmaa „Eesti mõjud Tartu soomlaste emakeeles võrrelduna vastavate tulemustega aastast 2001”, Ege Heeringas „Eesti perekonnanimedede käänamine (Eesti Päevalehe ja Postimehe näitel 2008. a)”, Urmas Jaagant „Semantiline skriptipõhine huumoriteooria lühijutu analüüsil”, Anu Kaar „Eesnimed Eestis 1890. aastal”, Helin Kapsta „Eesti-vene keelekontakt: eestivenelaste teise keelena kõneldud eesti keele mõju eesti keelt emakeelena kõnelevate noorte objektikäänete kasutuses”, Jekaterina Kukenko „Endistest NSV Liidu maadest pärit Tallinna eesti ja vene koolide õpilaste kodukeeltest”, Anna Kull „Suuline eesti-vene koodivahetus eesti keele kui teise keele tunnis”, Helen Kõrgesaar „Hoidjakeelele omastest joontest ning selle dünaamikast”, Anni Muru „Laadivahelduslikud sõnad: mida eesti keelt võorkeelena õppijale õpetada”, Marju Mändmaa „Hulgasõna ühildumine tänapäeva eesti keeles”, Maria Nurm „Vene gümnaasiumide 2007. aasta osalisele eestikeelsele õppele ülemineku kajastamine valikus Eesti ajalehtedes”, Veronika Oganješjan „Rühmatöö eesti keele kui teise keele õppes”, Erle Pihelgas „Uudis Eesti kvaliteetpäevalehtedes ajakirjanduse komertsialiseerumise aspektist”, Tiina Ploompuu „Noorte keelekasutus Interneti-keskkonnas: sõnade kirjakuju varieerimise moodused Eesti noorte tutvumiskuulutustes (ajakirja Hea Laps veebilehe põhjal)”, Karin Pöld „Jaan Kaplinski tekstide kontekstuaalsus ja süntaks”, Eveli Rebane „Anglitsismid võrgusuhtluses Windows Live Messingeri ja Orkuti näitel”, Ingrid Selg „Sõnajärg subtiitrites”, Anastassia Rtištševa „Fraseologismide kasutamisest eesti ajakirjanduskeeles Eesti Päevalehe ja SL Õhtulehe näitel”, Irene Talvet „Gümnaasiumi ajalooõpiku „Eesti ajalugu” loetavus”, Kriste Talving „Õiguskeele probleemkohad ja arusaadavus Pärnu linnavalitsuse õigusaktide näitel”, Mari-Leen Toome „Ametikirja keel Tallinna tehnikakõrgkooli näitel”, Marii Tunnel „Toidusõnavara ajakirjas Oma Maitse”, Liisi Vaher „Wimbergi sõnakasutus luule ja proosa näitel”, Evelin Värva „Rahvuslikust kasvatuses Eestis rahvusliku kasvatuses kongresside ja nende järelkajade kaudu”.